T.C
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

XVI-XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI ORDULARININ SEFERE GİDİŞ MERASİMLERİ

Tezi Hazırlayan
Hacı Ali GENÇ

Tezi Yöneten
Prof. Dr. Sebahattin SAMUR

İslam Tarihi ve Sanatları
Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Eylül-2006
KAYSERİ

Prof. Dr. Sebahattin SAMUR danışmanlığında **Hacı Ali GENÇ** tarafından hazırlanan **"XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Ordularının Sefere Gidiş Merasimleri"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

14 /09 / 2006

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Sebahattin SAMUR .....

Üye : Prof. Dr.. Ahmet UĞUR .....

Üye : Prof. Dr. Metin HULAGU .....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 22.09.06. tarih ve ..20..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

22/09/ 2006

Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Devletlerin gerek birbirleri ile olan münasebetleri gerekse kendi içlerindeki münasebet ve müzakerelerin bir ahenk içinde yürütülmesi zamanla çeşitli kaideleri icap ettirmiştir. Kaideler teşekkül edince de bunların tatbikini temin için bir memura ve hatta müesseseye ihtiyaç duyulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu tarihinin mühim bir safhasını da muhtelif merasimler teşkil eder. Öyle ki bu merasimler yılın neredeyse beşte birini kapsayacak kadar yoğunlukta idi. Bunlar; başta hanedan mensuplarının doğum ve ölümlerinde yapılanlar olmak üzere, her padişahın tahta cülusu ile başlayan biat merasimlerini, kılıç alayı, Rabiulevvel ayında yapılan mevlüd alayı, Ramazan'da ki hırka-ı şerif ziyareti, arife ve bayram günlerinde ki bayramlaşmalar, surre ihracı, sakal bırakma merasimi ve Kur'an'a başlama gibi muayyen merasimler takip eder. Ayrıca Mekke ve Medine'den gelen anahtarların karşılanması, **tuğ-ı hümayunun ihracı, sancağ-ı şerifin çıkarılması, ordunun alayı, donanmanın ihracı, kalyon ve diğer gemilerin indirilmesi,** beşik alayı, nişan, nikah, düğün alayları, sadaret mührünün tevdii, tophanede top dökülmesi, Ok Meydanı'nda ok atılması ve daha bunlara benzer hadiselerle muhtelif rütbe ve görevlendirmelerde devletin otoritesi ile mütenasip türlü merasimler yapılırdı. Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren teşekkül etmeye başlayıp zamanla artarak ve gelişerek tekemmül eden teşrifat kaidelerinin tatbikine itina göstermiş "kanun-u kadime" muhalif hareketten kaçınmıştır.

Biz de bu çalışmamızı yüzyıllara göre değil de konusuna göre incelemeye çalışacağız. Ordunun sefere gidiş merasimlerini alay tertibine ve kanun-ı kadim olarak da tabir edilen sıralamaya göre inceleyeceğiz. Bu şekilde çalışmamızın nedeni de ulaşabildiğimiz kaynakların sınırlı olmasından kaynaklandığını belirtmeliyiz.

İlk bölümümüzde kara ordusunun merasimlerine değineceğiz. Bunu yaparken sadece merasimleri anlatmakla yetinmeyeceğiz, bazen konularımızda ayrıntıya gireceğiz, örneğin; tuğ-ı hümayunun çıkışını

anlatırken tuğ'un ne anlama geldiğinden ve devlet erkânını nasıl temsil ettiğinden de bahsedeceğiz. Tabii ki bunları anlatırken çalışmamızın sınırlarını aşmamaya ve sınırlı tutmaya gayret edeceğiz.

Sancağ-ı şerifin ihracını, anlamını, geçmişini, özelliklerini, halk ve devlet nezdinde ki değerini ve kıymetini de anlatmaya çalışacağız. Ordunun sefer için alay tertip etmesini, alayların nasıl olduğunu ve neler ifade ettiğini, verilen hil'atların, giyilen kıyafetlerin ne anlama geldiğini, esnafın merasim sırasındaki tertibinin niçin yapıldığını, yeniçerilerin ve ordu içersindeki bazı birimlerin merasimdeki geçişlerini, düzeneğinden tutunda giyimine kadar olan olayları kaynaklar ve belgeler ışığında incelemeye çalışacağız.

Ordunun karargâh kurmasını ve düzenini, otağ-ı hümayunun kurulmasını ve otağ-ı hümayunla birlikte ordu içerisinde rütbe anlamına da gelen ordu çadırlarının durumunu ve yeri geldiğinde de merasim sırasında devlet erkânının merasime has elbiselerinin özelliklerine de değinmeden geçmeyeceğiz. Ayrıca askerin ordugâhtaki barınmasının nasıl olduğunu anlatmayı -çalışmamızın bir parçası olacağından- düşünüyorduk. Ancak biz sadece ordunun İstanbul'dan çıkışını ve ordunun İstanbul'da ki ordugâhlarda kısa bir süre kaldığından, bu konunun daha çok ordunun ileri aşamasının ilgilendirdiğinden bu konuya girmemeyi uygun gördük. Bunun yanında bu konunun başlı başına bir çalışma gerektirdiğini de düşünüyoruz.

İkinci bölümde ise ordunun sefere gidiş merasimlerinden donanmanın ihracını elimizde ağırlıklı olarak bulunan kaynaklara göre anlatmaya çalışacağız. Burada yeri geldikçe donanmanın gelişini, karşılanışını, kaptan-ı deryaya yapılan merasimi, donanmanın geçişini ve merasimlerin sona erdirilişini de detaylı olarak-tabii ki konuyu fazla dağıtmadan-kanunnameler, ulaşabildiğimiz kaynaklar ve yazma eserlerden yararlanarak çalışmamızı anlatmaya çalışacağız. Bu şekilde hareket etmemizin sebebi, -başta Ankara kütüphanelerinde olmak üzere- konumuzla ilgili derli toplu bir çalışma veya eserler bütününün olmamasından kaynaklanan aksamalar, çalışmamızı hazırlarken

bulunmuş olduğum yerlerde kaynak eser bulma konusundaki yetersizlik, ayrıca bir yüksek lisans tezinin sınırlarını zorlamamayı düşündüğümüzden dolayı yapabileceğimizin en iyisini yapmaya çalıştık.

Bu arada çalışmamızın sonuna bir de **EKLER** bölümü ekledik, konuları anlatırken eklerde bulunan resim ve şekillere de değineceğiz (gönderme yapacağız).

Ayrıca elimizde mevcut olan belge ve eserlerde kullanılan dili muhafaza etmek istediğimizden alıntı yaptığımız kaynak ve belgelerin diline dokunmamaya gayret ettik.

Bu arada belli bir düzen ve ahenk içerisinde takip edilen merasimler arasında az da olsa yüzyıllara göre farklılıkların da olduğunu yeri geldikçe anlatmaya çalışacağız.

Çalışmamızın amacı bu alandaki bilgi ve dokümanların derli toplu bir arada bulundurmak olmanın yanında, ileriki çalışmalara bir katkıda bulunması gayesiyle bir girişimde bulunduk. Osmanlının bu alandaki oluşmuş olan birikimini yeteri kadar olmasa da/elimizden geldiğince ortaya çıkarmayı hedefledik. Çünkü tarihimizle ilgili eserlerin geneline baktığımızda siyasi nitelikli olayların anlatımlarının çok fazla yer kapladığını, ancak detay çalışma gerektiren konuların –popüler olmamasından olsa gerek- gün yüzüne çıkarılmasında sıkıntıların olduğunu gördük. Biz de yüzyıllar boyunca ayakta kalabilen bir medeniyetin inceliklerini ve daha sonradan incelemeyi düşündüğümüz çalışmalara öncülük teşkil edeceğini düşünerek böyle bir çalışmaya karar verdik.

Gerek konumuzun belirlenmesinde gerekse çalışmamız boyunca değerli fikirlerini esirgemeyen danışmanım, sayın hocam Prof. Dr.Sebahattin SAMUR Bey'e ulaşabilmem de sıkıntılar oluşturan eserlerin kullanımı ve okunması konusunda yardımlarını esirgemeyen Türk Tarih Kurumu personellerinden Mustafa Bey'e, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi çalışanlarından Melek DENİZ ve Osman GÜL'e, ayrıca da maddi ve manevi hiçbir

yardımını esirgemeyen arkadaşım Sezai DALGIÇ'a ve sonsuz sabrını hiçbir zaman esirgemeyen eşime teşekkürlerimi sunuyorum.

Hacı Ali Genç–2006

XVI-XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI ORDULARININ SEFERE GİDİŞ MERASİMLERİ

Hacı Ali GENÇ

ÖZET

Çalışmamızın konusu da Osmanlı Devleti'nin askeri sisteminde uygulana gelen bu protokol kurallarını incelemektir. Bu protokoller sırasında ki hiyerarşik düzenin Osmanlı sarayından tutunda ordunun bulunduğu her yerde nasıl işlendiğinin üzerinde durmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Osmanlı devleti'nin kara ordusunun teşrifat kuralları gereğince savaşa nasıl çıktığını ve bunu yaparken de hangi düzen ve kural üzere hareket ettiğinin üzerinde durduk.

İlk olarak savaşa çıkış alameti olarak tuğların çıkarılmasını anlatmaya çalıştık. Daha sonra hem halkın hem de İslam devletlerinin gözünde çok büyük bir öneme sahip olan Sancağ-ı Şerifin nasıl bir şey olduğunu, nerelerde ve ne amaçla kullanıldığını ve bu arada Sancağ-ı Şerifin savaş için çıkarılışı sırasında yapılan merasimleri belgeler ve kaynaklar eşliğinde anlatmaya çalıştık.

Daha sonra başta çeşitli esnaf kolları olmak üzere ordu içersindeki her birimin geçişini anlatmaya çalıştık. Alay tertibi sonunda sadrazam ve padişahın büyük alayı anlatıldı. Sonra da Davudpaşa sahrasını anlattık. Bu arada ordu ve erkânının son kontrollerinin yapıldığını, padişah tarafından ordunun teftiş edildiğini ve bir müddet sonra da ordunun harekete geçtiğini belirttik.

İkinci bölümde ise Osmanlı ordusunun ikinci kolu olan donanmanın sefere gidişatını inceledik. Burada kaptan paşanın donanma ile gelişini, donanmanın geçişini, karşılanılışını ve bu sırada kaptan paşaya ve etrafında bulunan erkâna yapılan merasimi anlattık.

Anahtar Kelimeler
1-Merasim
2-Osmanlı
3-Ordu
4-Sefer

OTOMAN MILITARIAN FORMALITIES OF MARTIAL VOYAGES DURING XVI-XVIII CENTURIES

Hacı Ali GENÇ

Abstract

In our study, we took those militarian formalities that had been practiced by the Ottoman Goverments. Concerning these formalities, we focused on hierarchical order that Ottomans carried out in palaces and in any places that army settled.

In the first chapter of our study, we indicated the procedures of how Ottoman's land army went for a war and doing so, on which order and regulations they acted. First, we mentioned plume showing (tuğ) ceremony as a sign of going war. Then, we turned toward the importance of *Sancag-i Shereef* (a special flag), where and for which purposes it was used, and *Sancag-i Shereef* showing ceremonies just before a war, and we submitted some concerning historical documents. In the march before the *Sultan* there was a distinct order and each kind of tradesmen have their own spaces in this marching band. After explaining this band, we mentioned Sultan and Grand Vizier's ceremonial group. Then we described *Davudpasha Field*. During all these procedures, army was also inspected by Sultan. Soon after, this army was ready to go.

In the second chapter, we dealt with the Ottoman naval procedures for going war. Here we explained how *Captain Pasha* comes with the navy, procedures of passing of navy before Sultan, their salutation to Sultan and all the other ceremonies that organized in the meanwhile.

Key words:

1-Ceremony

2-Ottoman

3-Military

4-Martial Voyage

İÇİNDEKİLER

Ön Söz----------I
Özet----------V
Abstract----------VI
İçindekiler----------VII
Kısaltmalar----------IX
Giriş----------1

I. BÖLÜM

OSMANLI KARA ORDUSUNUN SEFERE GİDİŞ MERASİMİ

A)Tuğ'un İhracı Merasimi**----------**5
a)Tuğ'un Anlamı, Özellikleri ve Adetleri---------- ----------5
b)Tuğ'un Kullanıldığı Yerler ----------12
c)Tuğ'un İhracı Merasimi----------13
B)Sancağ-ı Şerifin İhracı Merasimi----------22
a)Sancağ-ı Şerif'in Özellikleri----------22
b)Sancağ-ı Şerifin İhracı Merasimi ----------29
C) Ordunun Alay Tertibi ----------36
a) Alayın Anlamı ve Osmanlı'da Alay----------36
b) Giyeceklerin Osmanlı Askeri Sistemindeki Yeri -------44
c) Alaylar…----------55
1)Esnaf Alayı----------55
2)Yeniçeri Alayı----------61
3) Cebecilerin, Topçuların ve Arabacıların Alayı-----65
4) Sadrazamın Alayı----------70
D) Ordugâh ----------89
a)-Ordunun Toplanması ve Toplantı Yeri----------92
b)-Çadırlar----------94
1)Çadır Çeşitleri ve Özellikleri----------94
2)Otağ-ı Hümayun (Ana Merkez/Büyük Çadır) ------99

c) Ordugâhtaki Merasimler ve Ordunun Uğurlanışı------107

II. BÖLÜM

OSMANLI DONANMASININ SEFERE GİDİŞ MERASİMİ--111

Donanmanın Sefere Çıkışı Sırasında Yapılan Merasim----------112

SONUÇ----------130

EKLER----------133

BİBLİYOGRAFYA----------134

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız.
çev.	: Çeviren.
DBİA.	: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.
EÜSBE.	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
hzl.	: Hazırlayan.
İA.	: İslam Ansiklopedisi.
İÜEF.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
mad.	: Madde, maddesi.
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
OTDS	:Osmanlı Tarihi Deyimleri Sözlüğü,
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
SA.	: Sanat Ansiklopedisi.
sad.	: Sadeleştiren
TED.	: Tarih Enstitüsü Dergisi.
TM	: Tarih ve Medeniyet.
TOEM.	: Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası.
ts.	: Tarihsiz.
TSK.	: Türk Silahlı Kuvvetleri.
TSMA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.
TTK.	: Türk Tarih Kurumu.
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TV.	: Tarih Vesikaları.
Üni.	: Üniversite.
vb.	: Ve benzerleri.
vd.	: Ve diğerleri.

GİRİŞ

Teşrifat kaide ve kanunları ilk defa Fatih Kanunnamesi olmak üzere, çeşitli kanunnamelerde toplanmıştır. XVII. Yüzyıl başlarından itibaren Teşrifat kalemi masraf defterlerinde bu hususstaki bir takım usullerin yer aldığı tespit edilmekle birlikte asıl tafsilatlı teşrifat kanunları, XVII. Yüzyıl sonları ve XVIII. Yüzyıl başlarından itibaren teşrifat defterlerinde toplanmaya başlamıştır. Devletin teşrifat kaidelerini layıkıyla tatbik edilmesi için gerekli tahkikatı, yani mevcut usullerin tespiti görevini ise Teşrifat Kalemi üstlenmiştir

Her halükarda Osmanlı Devleti'nde XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren bir Teşrifat Kalemi'nin varlığı ve bu kalemin XVII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren merasimler esnasında bizzat görev aldığı tespit edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde teşrifat ve buna ait kaideler eskiden beri bilinmekle birlikte bir daire olarak teşekkülünün (Hammer'e göre) Kanuni Sultan Süleyman devrinde olduğu kabul edilir. Devletin büyümesi ve ihtişamının artması ile mütenasip olarak gerek saray gerekse divan ve diğer alanlarda teşrifat kaideleri çoğalmış, devleti ve devlet erkânını merasimlerde küçük düşürmemek için bir yetkilinin idaresinde teşrifatın yürütülmesi zaruret olmuştur.

Teşrifat, Arapça "şerefe" kökünden yapılmış "teşrif" masdarının çoğul şeklidir. Teşrif kelimesinin şereflendirme, bir kimsenin ziyareti ile bir yeri müşerref etmesi, gidip gelme gibi manaları vardır. Teşrifat ise devlete ait çeşitli toplantı ve merasimlerin (Protokollerin) şekli, iştirak edenlerin tertiplerini ifade eder. Osmanlı Devleti'nde takdir, teşvik gayesiyle bizzat padişah tarafından verilmesi mu'tad hale gelmiş hediyeler için de bu kelime kullanılmıştır. Gerçekten, zaman zaman padişah tarafından çeşitli hükümdarlara, Kırım hanlarına, vezir, vali ve sancak beylerine bir name ve hatt-ı hümayun ile beraber hançer, kılıç, tirkeş, sorguç, hil'at vs. ihsan edilmiştir. Teşrifat kayıt ve defterleri ile muayyen bazı usul ve esaslarını ifade için de kullanılan bu kelime, umumiyetle hümayun, şahane, mülukane, seniyye gibi

padişaha ait sıfatlarla teşrifat-ı hümayun, teşrifat-ı şahane şeklinde vasıflandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde merasimlerin icrası için padişahın emri veya müsaadesi gerekirdi. Bazı hadiselere bağlı olarak yapılması mu'tad merasimler doğrudan padişahın emri ile icra olunurdu. Cülus, **sefere çıkış,** devlet erkânında yapılan tayinler, elçi veya yabancı devlet adamlarının ağırlanması gibi sebeplerle yapılacak merasimlerin yeri, zamanı ve şekli, hakkında bir açıklama ile padişah tarafından verilen emirler dikkate alınarak uygulanırdı.

Merasim kararlaştırıldıktan sonra, gerekli kimselere icap eden yer ve saatte bulunmaları için davet tezkiresi hazırlanarak Divan çavuşları ile gönderilirdi. Şeyhülislama ise Divan çavuşu gönderilmeyip Reisülküttab vasıtasıyla davet okunurdu.

Devlet tezkirelerinin hazırlanması ve gönderilmesine itina gösterilir, hatta bu hususta tespit edilen bir ihmal, görevlinin görevinden alınmasına sebep olabilirdi.

Teşrifat kayıtlarından çıkarılan umumi suretlerde merasimde bulunacakların kıyafetleri, birbirine göre öncelik sırası, ne şekilde karşılanacakları ve neyin hangi sıra ile yapılacağı bildirilirdi. Bunlar bazen, "...Kanun-ı kadim budur, ferman devletlü efendimindir." Şeklindeki cümlelerle takdim olunurlardı.

Merasimlerin icrası esnasında her şeyin kaidelere uygun yapılmasına dikkat edilir, usule ters düşen harekete asla müsaade edilmezdi. Bu esnada bir değişikliğin yapılması ancak padişahın isteği ile mümkün olurdu.

Çalışmamızın çerçevesini XVI ve XVIII. Yüzyıllar ile sınırladık. Ordu merasimleriyle ilgili ulaşabildiğimiz tüm tarihi nitelikteki eserleri gözden geçirmemize rağmen, ilginç bir durumla karşılaştık. Osmanlı tarihinin en şaşaalı, ihtişamlı, güçlü zamanını okuduğumuz, öğrendiğimiz kaynaklardan XVI. Yüzyıl olduğunu görüyoruz. Çalışmamızla ilgili belge ve bilgi toplarken ne yazık ki yeteri kadar bu yüzyıla ait bilgiye sahip olamadık. Öyle ki, Başbakanlık Osmanlı Arşivin' deki teşrifat defterleri içindeki merasim kayıtlarının

çoğunlukla bu yüzyıldan sonra ki dönemlere ışık tutmakta olduğunu gördük. Bunun sebeplerinden biri teşrifat kayıtlarının bu yüzyıldan sonra tutulmaya başlaması bir diğer sebep de hali hazırda uygulanmakta olan düzenlemelerin kaydedilmesine gerek olmaması olabilir kanaatindeyiz.

Arşiv vesikaları dışında bugüne kadar gelen en eski tarihli mufassal teşrifat defteri ise XVII. Yüzyıl sonunda Mehmed b. Ahmed (Teşrifatı-zade) tarafından kaleme alınan eserdir. Bu şahsın eserinin orjinalinden ziyade yüksek lisans çalışması yapılan eserden faydalanmakla beraber, ayrıca Naili Abdullah Paşa'nın Defter-i Teşrifatı'ndan da yararlandık.

Ulaşabildiğimiz eserlerde göze çarpan en çarpıcı durum, ordunun sefere gidiş merasimleriyle ilgili klasik kaynaklarda genelde "…Ordu kanun-ı kadim üzere büyük bir tören-merasim ve alayla, muhteşem kutlamalarla... Vs. İstanbul'dan ayrıldı''. İfadelerine sık sık rastlanmaktadır. (Tevarih-i Ali Osman'lar da geçen ifadeler bu şekildedir.) Bu dönemi anlatan eserlerde, ordunun sefere gidiş merasimlerinden ziyade, ağırlıklı olarak ordunun İstanbul'dan çıktıktan sonraki durumunu anlatan bilgiler mevcuttur. Bu konu da çalışmamızın dışında olduğu için hiç değinmedik. Bu dönemle ilgili hiçbir bilginin olmadığını-olamayacağını söylemiyoruz, belki çok fazla bilinmeyen yazma eserlerde, vakanüvislerin kayıtlarında bu dönemde olan olayları daha ayrıntılı bir biçimde anlatanlar vardır. Bizim ulaşabildiğimiz kaynaklarda görebildiklerimiz bunlardan ibarettir.

Ulaşabildiğimiz kaynakların genel bir tarih çerçevesini çizmek gerekirse şunu görüyoruz ki, XVIII. Yüzyılın hâkim olduğudur. Bundan önceki yüzyıllarda ordu sefere giderken yapılan merasimlerin kaydı hiç yapılmıyordu anlamı çıkmaz. Belki çok zengin olan Osmanlı belgeleri arasında bu bilgiler mevcut olabilir.

Merasimleri anlatan kitapların yazılış usulleri günün, zamanın yazım anlayışıyla bir ilişkisi olduğundan, bir dönemde neredeyse hiç bilgi mevcut değilken bir diğer dönemde/yüzyılda zengin sayılabilecek

kaynaklara rastlamak mümkündür. Ordunun sefere gidişatında yapılan merasimler, ihtişamın her tarafa etkisini gösterdiği dönemlerde önemsiz bir ayrıntı iken ileri yüzyıllarda geçmişin muhteşemliğine özlem olsa gerek, ayrıntılı bir biçimde incelenip yazılmasıyla birlikte, unutulmaya yüz tutmuş olması korkusuyla daha da titiz davranıldığına şahit olmaktayız.

Bu durumun teşrifatçılığın gelişimiyle alakalı olduğunun da altını çizmek gerekir. Teşrifatçılık kurumlaşmasını XVII. Yüzyılın sonlarıyla XVIII. Yüzyılın başlarında zirveye taşımasının yanında teşrifatçılıkla ilgili eserleri ve tarih mecmualarını yazanların XVIII. yüzyılda yaşamalarının da etkisi olsa gerek (tıpkı Osmanlı'nın kuruluşunu anlatan kitapların yazarlarının Fatih ve sonrası dönemde yaşaması gibi).

I.BÖLÜM

OSMANLI KARA ORDUSUNUN SEFERE GİDİŞ MERASİMİ

A)Tuğ'un İhracı Merasimi

a) Tuğ'un Anlamı, Özellikleri ve Adetleri

Tarihimizde **tuğ** ismi altında bir alamet vardır, kelime Türkçe'dir. Tuğ'un adedi hükümdardan başlayarak rütbe ve dereceye göre değişmektedir. Tuğ eski Türklerde, Hint ve Çinlilerde de mevcut olup hanlık ve beylik alametlerindendir.

Türkler'de bayrak gibi mühim bir devlet ve hâkimiyet alametidir. Tuğ, menşei bakımından eski dini merasimlerle ilgili olup, sonradan hâkimiyet alameti olarak kullanılmıştır. Bu arada belirtilmesi gereken bir nokta da, tuğun yalnızca atlı kavimlere mahsus bir hâkimiyet timsali, Çin'de ise mabet ve dini merasimlerde koruyucu bir ruh sembolü olarak kullanılmış olmasıdır.

Tuğlar bayraksız ve bayraklı olmak üzere iki kısma ayrılır; bayraksız tuğlar içinde, en eski Türk tuğuna benzeyen tip, her halde Osmanlı tuğları olmalıdır. Eski Çin tuğları küçük ve baston şeklinde olup daha çok mabetlerde kullanılmakta idi. Türk ve Çin tuğlarının başında bir tepelik veya bir başlık vardı. Göktürk tuğlarının başlıkları, kurt başı şeklinde olup, kağanlık otağının önüne dikilirdi. [1]

Başlangıçta Türk tuğlarına hangi hayvan kuyruğunun asıldığı kesin olarak bilinmemektedir, ancak, Kırgız destanlarında, mızrağın ucuna

---

[1] *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* hzl.Abdülkadir Özcan, TTK., Ankara,2000, s.272b,256; Bahaeddin Ögel,*"Tuğ",*İA, XII/II, MEB.,I-XIII,İstanbul,1988, s.1-5; Bahaeddin Ögel,*Türk Mitolojisi,* I-II, MBE.,İstanbul,1971, II,s. 269; Bahaeddin Ögel,*Türk Kültür Tarihine Giriş*,I-IX, Kültür Bakanlığı, Ankara,1978, VII,32 vd.; M.Orhan Bayrak, *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü,* İnkılap,İstanbul,1999, s.410; Erol Özbilgen, Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniyye),İz Yayıncılık,İstanbul, 2004,s.62-63.

at veya yak öküzü kuyrukları bağlandığından bahsedilir. Kırgızlar bu tuğa tüpök derlerdi. [2]

Tuğlu bayraklar, tepelerinde tuğ bulunan bayraklardır. Aslında tuğ, tepesinde yalnızca at veya sığırkuyruğu asılmış bir gönderden ibaret değildir. Nitekim Kaşgarlı Mahmud'a göre, tuğlar turuncu veya al renkte kumaşlardan yapılır ve bu da uğur sayılırdı. Al bayrağın tepesinde, kuyrukların bulunduğu da söylenebilir.[3] Buna rağmen daha eski çağlarda tuğlu bayrakların bulunduğunu da unutmamak lazımdır. Osmanlı tuğlarının da eski tuğların bir devamından ibaret olduğu söylenebilir.

Tuğlu mızraklar bir nevi savaş tuğları olup bunları otağ ve karargâhlara dikilen tuğlardan ayırt etmek gerekir. Türkler'de, bu tuğlu ve alametli mızrakların pek çok çeşitlerine rastlanır. Kaşgarlı Mahmud, kahramanların savaş günlerinde ipek parçaları veya sığırkuyrukları taktıklarından bahseder ise de, bunların neye karşılık geldiğini bildirmez. Türkler'in mızraklardaki savaş alameti al ipekten olmakla beraber beçkem veya perçem kelimeleri hem kuyruklu hem de ipekli mızrakları ifade etmekteydi.[4]

Savaş tuğları, savaş sırasında tuğların türlü rol ve ehemmiyetleri vardı. Her kumandan kendi rütbesine göre ayrı şekil veya sayıda bir tuğ taşırdı. Hükümdarlık alameti olarak Türk devletlerinde daima büyük bir ehemmiyet taşıyan tuğ, davul ile birlikte hükümdarın olduğu kadar büyük memurların da bir nevi hâkimiyet ve memuriyet sembolü idi. Merkezde otağın önüne dikilen tuğların toplanması ve korunması için hususi askeri kıtalar bulunurdu.

---

[2] Nurettin Aksu- Ayfer Işıl, *"Tuğ", "Tuu", Türkiye Türkçösü- Kırgız Türkçösü Sözdüğü,* MEB, İstanbul, 1997, s.199,221.

[3] Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî (Yeniçeriler),* İstanbul, 1297(1890), I, 116–118; Kaşgarlı Mahmud, *"Tuğ", Divan-ı Lügati't-Türk Tercemesi, I-IV*, Çev. Besim Atasoy, TTK, Ankara, 1992, III, s. 127.

[4] Kaşgarlı Mahmud,*"Tuğ", Divan-ı Lügati't-Türk Tercemesi*, III,s.127; Ferit Devellioğlu, *Osmanlı Türkçe, Ansiklopedik Lugat***,** Aydın Kitapevi, Ankara, 2001 s. 858.

Tuğların nakline sertuğcıyan denilen bir tuğcubaşının emri altındaki (tuğcıyan-ı hassa) memur idi. Bu tuğcular kapıkulu süvarilerinin Silahdar bölüklerine mensuptular. Silahdar bölüğünde 29 tuğcukeşan bulunmaktaydı.[5] Sadece sefer için değil bazen de Padişahın şehir dışına çıkışında da tuğlar çıkarılırdı.[6]

Ancak büyük Türk devletlerinde tuğlar "din-savaş-tuğ" gibi, üçlü düşünce ve inanış düzeninin potası içinde, erimiş ve birleşmişlerdir. Bu üçünü, birbirinden ayırarak, ayrı düşünebilmek mümkün değildir. Devlet ve ordu da bu düşünce potasını çevreleyen ve pratik hayata uygulayan, birer düzen halinde görülmüştü.

Türk devletlerinde bu tuğlar rütbelerine göre komutanlara verilir ve onlarla beraber bulunurdu. Savaşta başkomutan, uzaktan orduyu tuğların yardımı ile sevk ve idare edip kontrol edebilirdi. Taktiğini, satranç oyunundaki gibi, kurabilir ve geliştirebilirdi. Bu işi bayraklar ile yapabilme, çok daha güçtür. Tuğlar pratikteki yarar ve manalarını bu önemli rollerinden dolayı alırlardı. Böylece din ve devlet sembolü olarak da, sancakların önüne geçerlerdi.

Bazen de tuğlar için "alem", "altın alem" veya "altın başlı alem" tabirlerine rastlıyoruz. Kırgız reisleri devlet işleri ile ilgili kararlarını tuğların altında verirlerdi. Uygur kağanların tahta çıkışında da kurt başlı tuğ dikilir ve selamlanırdı.

Tuğ eski Türk devletlerinden beri memuriyet derecesini gösteren bir ölçü olduğunu yukarıda belirmiştik. Boyların büyüklük ve ehemmiyetleri de bu tuğ sayısına göre tespit edilirdi. Uygurlarda ve belki de Doğu Göktürklerinde yedi ve dokuz sayılarına verilen ehemmiyete bakılarak kağan tuğlarının sayısının dokuz veya yedi olduğu ileri sürülebilir. Bu sebeple Osmanlıların ataları olan Batı Türklerinin de yedi tuğ kullanmış olmaları muhtemeldir. Nitekim bunu dayanak göstererek Osmanlı padişahlarının tuğlarının yedi olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek.

---

[5] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Saray Teşkilatı,TTK, Ankara,1988,s. 264–265.

[6] Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname,* hzl. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul,1966,II, s. 47.

Önceleri Türklerce kutsal kabul edilen ve "katos-kutuz" adı verilen Tibet öküzünün kuyruk kıllarından yapılan tuğlar, sonraları at kıllarından yapılmağa başlandı. Kaynaklara göre, tepede ve kılları toplayan top (felek), güneşi, hilalli tuğlarda hilal ay'ı, atkuyruğu kılları da güneş ışınlarını temsil ediyordu. Tuğ terimi kaynaklara ilk olarak VIII. Yüzyıl ortalarında bir Uygur hakanının adına dikilen "*Şine-Usu*" adlı yazıtta geçer. Cengiz Han 1206 yılında Onan Irmağı kaynağında dokuz parçalı tuğ dikerek hanlığını ilan etmişti. [7]

Kaşgarlı Mahmud da Divan-ı Lügati't-Türk'de tuğu hakanın yanında çalınan davul ve kös olarak tarif ettikten sonra, ikinci anlam olarak da "sancak" anlamı vermiştir. "Dokuz tuğluk han" ifadesini kullanmış ve şöyle devam etmiştir: "*Her ne kadar vilayet çok, payesi yüksek olursa olsun tuğ dokuzdan artık olamaz. Çünkü dokuz sayısıyla uğurlanırlar. Bu tuğlar turuncu renkte ve ipekten yapılır. Bunu da uğur sayarlar."*[8]

Tuğ, Memluklarda da kullanılırdı. Hükümdar sefere hazırlanırken, hareketinden 40 gün önce büyük bir birlik Çaliş denilen tuğu tabılhane binasının önüne dikerdi. Kendisine tuğ verilen kişi, tuğ sayısına ve gelirine göre hazineye "tuğ caizesi" adı altında bir miktar para verirdi.[9]

Önceleri tuğ ve davul ile zikredilen hâkimiyet-devlet sembollerinden birisi olan sancaklar hükümdar adına sancakbeyleri tarafından taşınabiliyordu.[10]

---

[7] Bahaeddin Ögel, *"Tuğ" , İA, MEB*. XII/II, s. 1–5; Bahaeddin Ögel, Tü*rk Mitolojisi,* II, s. 269; Bahaeddin Ögel, Türk *Kültür Tarihine Giriş*, VII, s.XXIV, XXV,43–45; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* I-II, MEB. İstanbul,1971, II, s.144.

[8] Kaşgarlı Mahmud,*"Tuğ", Divan-ı Lügati't-Türk Tercemesi*, III,127.

[9] Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî (Yeniçeriler),* , İstanbul, 1297(1890), I, s. 117; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı *Devletin'de Merkez ve Bahriye Teşkilatı,* TTK, Ankara,1988,s.199; Bahaeddin Ögel, Türk *Kültür Tarihine Giriş*, VII, s.97–100.

[10] Orhan Kılıç, " *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı*, I, Yıl:6,sayı:31, İstanbul,2000, s.446; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı,(1518–1566),* TTK, Ankara,

Osmanlılarda tuğ, hükümdarlık, vezirlik, beylerbeyilik, sancak beyliği ve daha umumi tabirle askeri vazife ve memuriyet alameti idi. Vazifenin derecesine ve ehemmiyetine göre adedi az veya çok olurdu. Padişahtan başka vezirlerin, beylerbeyi ve sancak beylerinin, şeyhülislam ve kazaskerlerin, Yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kapıkulu süvarilerinden atlı bölüğün, cebecilerin, ayrıca Erdel kralının, Eflak ve Boğdan voyvodalarının da tuğları vardı. Bu gibi bağlı toplulukların voyvodalarına verilen tuğlar, kendi topluluğunu temsil etmek içindi.[11] Mirlivaların veya sancakbeylerinin bir, miri-miranların veya beylerbeyilerin iki- ancak Taylesanizade' nin kaydına göre kendisine Mora valiliği veya beylerbeyliği tevcih edilen Paşazade Ebubekir Efendi'ye üç tuğ verildiği[12] vezirlerin, seraskerlerin ve sadrazamın üç, padişahların altı tuğu vardı. Ayrıca Şeyhülislamın biri toplu, diğeri topsuz iki tuğu vardı. Kazaskerlerin bir, yeniçeri ağalarının iki topsuz tuğu olurdu. Sekbanbaşılar XV. Yüzyılın son yarısına kadar aynı zamanda ocak ağalığı yaptıklarından birer tuğları vardı. Sonraları ocak ağalığı kendilerinden alındıysa da tuğları kendilerine bırakıldı. Padişahlar XVIII. Yüzyıldan sonra seferlere katılmadıkları için tuğları sarayda dikilir, sefere sadrazam sadece kendi tuğlarıyla giderdi.[13] Merasimlerde Yeniçeri ağasının önünde rütbesine göre iki veya üç tuğ giderdi.[14]

1989,s.30; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, I-II, II, s.142-145 (Tuğun rütbe ve vazifeleri göstermesi bakımından, canlı bir ferman gibi olduğundan bahseder); Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı,* Kültür Bakanlığı, İstanbul,1976, s.78,.

[11] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Saray Teşkilatı, TTK, Ankara,1988, s.267.

[12] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),*haz: Feridun Emecen,Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV), İstanbul,2003, s.57a,34,203, 25a-b,24,104.

[13] Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî (Yeniçeriler),* I, s.118.

[14] Ali,*"Sancağımız ve Ayyıldız Nakşı", TOEM*, sene.8, no. 46, Hilal Matbaası, İstanbul,1333/1917,s.205; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I,s.180; *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi,* Komisyon, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 1999, I, s.444; Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, çev. Enis Behiç Koryürek, MEB, Ankara,1950, s.22.

Bununla beraber mir-i miran denilen beylerbeyi ile aynı derecede itibar edilen Eflak ve Boğdan Voyvodalarının ikişer ve sancak beylerinin birer tuğları vardı.

Yeniçeri ağaları evvelleri sancakbeyi rütbesinde sayılıp birer tuğ verilmişken sonradan iki tuğ verilmiştir. Vezir rütbesine erişen yeniçeri ağalarının üç tuğu vardı. Sefer vukuunda Yeniçeri ağalarının tuğları Ağa kapısına dikilirdi. Ayrıca Altıbölük ağalarıyla, Cebecilerin, Topçuların da ocak tuğları vardı. [15]

Ancak Servet Muhtar yazmış olduğu eserinde padişah sefer gidiyorsa çadırların önüne 7 tuğ, sadrazamlar gidecekse 5 tuğ dikildiğinden bahsetmektedir.[16]

Osmanlıların tuğları, XVI. Yüzyılda baş tarafında bir yaldızlı top, Anadolu Selçuklularındaki gibi üzerinde gümüş hilal bulunan (bazen hilalsiz de olur) bir sırığa ve topun alt kısmına takılmış uzun ve boyalı at kıllarından müteşekkildi.

Marsıglı da Osmanlı ordusunda görmüş olduğu tuğu şöyle tarif etmektedir: "…*En ziyade şerefli ve şanlı olan tuğlar atkuyruğundan olarak sanatkârane yapılmakta ve birçok kıllardan mürekkep olarak kırmızı renge boyandıktan sonra bunun tepesine ince kıllardan yapılmış bir başlık saçaklı olarak konulmakta ve renkleri beyaz ve siyah ile karışmaktadır. Bütün bunların üzerine bakırdan altun yaldızlı büyük bir yuvarlak (top) konulmaktadır, kumandanlık alamet ve nişanesi olarak kullanırlardı..."* [17]

---

[15] Uzunçarşılı. *Saray,* s.268; Âli, "*Tuğ-ı Hümayun"*, TOEM, sayı:49–62, s.76.

[16] Servet Muhtar*, Yeniçeriler ve Eski Türk Ordusu* Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi, İstanbul,1933, , s.45 ; Faırfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, s.56, (*yazar burada sadrazama altı tuğ tevcih edildiğinden bahsetmektedir*);Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi,(Seçmeler), hzl.İsmet Parmaksızoğlu, MEB, İstanbul,1968, s.4.

[17] Graf Marsıllı Osmanılı *İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti,* Çev: Kaymakam Nazmi, Büyük Harbiye Matbaası,1934,Ankara,s.176–180; Âli, "*Tuğ-ı Hümayun"*, TOEM, Hilal Matbaası, İstanbul,1339/1923,sayı.49–62,s.85-86; Bahaeddin Ögel, Türk *Kültür Tarihine*

Antoine Galland**,** IV. Mehmed'in sefer-i hümayuna çıkışını anlatırken de " *Türklerin '**tuğ'** dedikleri şey, başında yaldızlı bir elma(?) bulunan kalın ve boyalı bir baston üzerinde taşınan bir beyaz atkuyruğu*" olduğunu seyahatnamesinde anlatır.[18]

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bazı klasik Osmanlı eserlerine dayanarak sefere iştirak eden padişahların yedi tuğu olduğunun yazılmakta olduğunu belirtiyor ve arkasından da bunun ne anlama geldiğini aşağıda olduğu gibi açıklamaya çalışıyor. Öyle ki bazı eserlerde padişah sefere giderken önünde dört tuğun çekildiği de yazılıdır. Örneğin, Celalzade'nin Tabakatü'l-Memalik'inde Kanuni'nin bir seferinden bahsedilirken tuğun dört olarak gösterilmesi[19] ve Üçüncü Mehmed'in Eğri seferinden dönüşünde, İstanbul'a girişi anlatılırken dört tuğdan bahsedilmesi ve yazılması tuğların dört olduğu zehabını vermekte ise de gerçekte belirtilmek istenen hareket esnasında padişah önündeki tuğun dört olması hakikatte altı veya yedi olan tuğlardan ikisinin veya üçünün bir gün evvel ileri gönderilip konak mahalline kurulan padişah otağının önüne dikilmesinden dolayıdır; yani seferlerde tuğların sayısı altı veya yedi olduğuna göre, ikisi veya üçü daima bir gün önce ileri gider ve konak mahalline dikilir, padişah oraya gelince tuğcular hemen ileri hareket ile bir menzil daha ileriye giderlerdi. Bundan dolayı padişahın esas tuğları altı veya yedi olduğu halde kendisiyle beraber daima dört tuğ giderdi…"[20]

Tuğların XVII ve XVIII. yüzyıllarda altı olduğuna işaret eden Abdurrahman Paşa kanunnamesinde (XVII. Asrın yarısı) ve **"***İhrac-ı tuğ-ı hümayun''* kısmında : "… *ibtida (başlarda) tuğlar çıkarılmakta*

Giriş, VII,s.46,49; Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),*s.23a,98.

[18]Antoine Galland, *İstanbul' a Ait Günlük Hatıralar, I-II*, Çev: Nahit Sıtkı Örk, TTK, Ankara, 1943, I,s.116–117; Niyazi Ekremoğlu, "*İhtişamın Tapusu Osmanlı Ordusunda*",TM, sayı.53, İstanbul,1998, s.18–25.

[19] İsmail Hakkı Uzunçarşılı,*Saray, s*.261

[20] *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),*s.9b,8;İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.261–262; Âli, "*Tuğ-ı Hümayun"*, sayı.49–62, s.85–86; Bahaeddin Ögel, Türk *Kültür Tarihine Giriş*, VII, s.94.

kanun budur ki şevketlu Padişah-ı âlempenâh hazretlerinin altı adet tuğ-ı hümayunlarından ikisi çıkarılıp nasbolunur..." denilmekte[21] olduğuna göre XVII. Yüzyıl sonlarında tuğların altı olduğu görülüyor. Uzunçarşılı, XVIII. Yüzyıl başlarında yazılan Nimeti Efendi Kanunnamesi'nde de aynı şeylerin yazıldığından bahsetmektedir.[22]

b)Tuğ'un Kullanıldığı Yerler

Bir muharebe zuhurunda kapıkulu ocaklarının İstanbul'dan hareketlerinden birbuçuk iki ay evvel Padişah tuğlarından ikisi merasimle çıkarılarak evvelleri Cebehane önüne ve daha sonraları da Ortakapı ve Babüssaade denilen akağalar kapısının önüne dikilmesi kanundu. Padişah tuğunun çıkmasını müteakip vezir-i azam ve sefere memur olanlardan tuğ sahibi olanların kendi konaklarının önlerine tuğlarını dikmeleri usuldendi. (*Konağın kime ait olduğu belli olması için).*

Bir sefer vukuunda vezir-i azamın üç tuğundan yalnız birisi Paşa kapısının önüne ve binek taşına dikilirdi. Bu münasebetle merasim yapılır, hafızlara Kur'an okutulur ve davet edilen şeyh efendilerin zikir ve tehlilleri arasında sadrazam tuğu mahalline koyardı.

XVII. Yüzyılının sonlarında padişahın bizzat sefere gitmediği ve ordu ile memleket dâhilinde muayyen bir mahalle kadar hareket etmediği zamanlar sadrazam yalnız kendi tuğlarıyla hareket ederdi. Muharebe safında serdar-ı ekremin tuğları yeniçerilerin arkalarında bulunur ve tuğun dibinde de Mehterhane ile beraber Gedikli Müteferrikalar ve

---

[21]Tevkii Abdurrahman Paşa,*"Osmanlı Kanunnameleri",* MTM, III, sayı.3, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1331/1915, s.530.

[22] İsmail Hakkı Uzunçarşılı*, Saray*, s.261–265 ("*... Husrev-i evrenk zib-i istikbal-i devlet ve çarbaliş nişin-i makarri saltanat-ı aliyye olanların bab-ı devlet meablarının mukabelesine altı adet tuğ-ı zafer füruğ-ı müşkin perçemden ikisi vaz' olunmak mutad-ı kadim-i şehriyar-ı sipihr ihtişam...")***bkz.** Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî,* I-II, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1293/1873, II, s. 547,342; Âli,"*Tuğ-ı Hümayun"*,TOEM, sayı.49–62,s.85–86.

onların arkasında ise sancağ-ı şerif daha sonra da sadrazam ve Serdar-ı ekrem dururdu. [23]

c)Tuğ'un İhracı Merasimi

Tuğ-ı hümayunun ihracı XVII. Yüzyılın son yarısıyla XVIII. Yüzyıl başlarında şöyle olurdu. Bu şekilde bir ifade kullanmamızın sebebi teşrifat kayıtlarının yukarıda da belirttiğimiz gibi bu dönemde kayda alınmasının yanında, elimizdeki belgelerin de bu döneme işaret ediyor olmasıdır.

Önce Padişahın tuğlarından ikisinin Saray-ı Amire'den çıkarılıp Babüssaade Ağaları tarafından Babüssaade önüne dikilmesi için durum

Sadrazam veya Serdar-ı Ekrem tarafından

Şeyhülislama,

Vezirlere,

Kazaskerlere,

Defterdarlara,

Nişancıya,

Yeniçeri ağasına,

Mir-i mir aleme

Rikabı hümayun ağalarına,

Nakibüleşrafa

(Üç kişilik) meşayih-i kirama,

Dergâh-ı Âli Yeniçeri ağası ile beraber olmak üzere

Divan-ı Hümayuna haceganlarına,

Dergâh-ı Âli kapıcılarına,

Altıbölük Ağalarına,

Cebecibaşına,

Topçubaşı ağalarına,

İmam-ı Şehriyari ve Ordu-yu Hümayun kadısına

[23] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübdetü'l- Vekayii*, I-III, sad: Abdülkadir Özcan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul,1979, I,s.124; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I,s.367.

Fermanlar gönderilip, sabah namazından sonra tuğ-ı hümayun merasiminin tertip edileceği bildirilir.[24]

Aşağıda vereceğimiz örnekler bu davetlerden birkaçına aittir:

Nakibü'l-eşraf efendiye gönderilen ferman:

" *evvel seferde şerefen liva-i şerif önünde birkaç bin aded şürefa gidüp bu def'a ta'yin olunan Nakibü'l-eşraf çavuşlarından gayri kimesne gitmesin ve dahi liva-i şerifi nezareten kimesneyi men' ü-def' etmeyüp ve fesada mü'eddi olan halatdan ihtiraz ve umurda alakası olmayan kimesneler mazmu-ı ferman ile amil olmazlar ise cezaları tertib olunacaklarını tefhim ederiz ".*[25]

Hacegana gelen davet sureti:

" Sa'adetlü ruznamçe-i evvel ve başmuhasebeci ve Anadolu muhasebecisi efendiler ve bi-mennihi te'ala alay-ı valay-ı hümayuna suvar olacak sa'ir hacegan-ı divan izzetlü efendiler alayı-ı mezkurda cümle çatal destar ve saye kaput ve tirkeş ve kılıç ile kemer-i raht ve gaşiyelü esbe süvar olmaları ve çukadarlara yol dolması ve silah ve bisat ve tüfenkler ile bulunması babında ferman-ı al-i sadır olduğu şimdiden işbu tezkire-i divan ile ifade ve i'lam olmağla mazmu-ı ferman-ı al-i ma'lumunuz olduğu zahr-ı tezkireye başka başka işare buyurasız"[26]

Kapıcıbasılara davet sureti:

---

[24] İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Saray,* s.266; Halil Mercan*, Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), EÜSBE., Kayseri,1992, s. 17a-19b,21-24; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",* Tarih Vesikaları (TV), *(*TSMA E: 10173'den naklen), I,Sayı.4-5, İstanbul,1942, s. 2-4; Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII:Yüzyıl),* Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul,2001, s.280.

[25] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789), s.* 87a–273–274.

[26] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),s.* 87a–274.

" Bi'mennihi te'ala liva-i şerif-i nusret-redif ile sadrazam ve serdar-ı Ekrem efendimiz hazretlernin Davudpaşa alay ile azimet günü sa'adetlü mir-i alem-i şehriyari ağa ve kapucubaşı ağaların ilbas ve icra edecekleri resm-i ağayan-ı mumaileyhim yevm-i merkumede çatal destar ve saye kaput ve tirkeş ve kılıç ile kemer-i raht esb ve kabaralu haşe ve çukadarları silah ve bisat ile ta'yin olunan sa'atde Saray-ı hümayunda mevcud bulunub ba'dehu devletlü sadrazam efendimiz hazretleri liva-i sa'adeti alup,B abüssa'de'den taşra çıktıklarında mumaileyhim önlerince revane olarak Ortakapu'ya gelüp esblerine süvar ve alayda yerlerinde yürüyüp Davudpaşa'ya azimet ve Otak-o asafide ale't-tertib damen-busi ile resm-i tebriki icra ve avdet ederler ve Davudpaşa'ya varıldıkda devletlü sadrazam hazretlerini süvaren selamlayıp,ba'dehu gelüp Otak-ı asafide resm-i damenbusi icra olunur"[27]

Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem tuğ-ı hümayunu merdiven dibine (*Padişah tuğlarının Hazine altındaki odalardan çıkarıldığı, Sadrazamın ve diğer vezirlerin tuğları da kendi dairelerinde merasimle çıkarılıp merdiven dibine konulduğu anlaşılmaktadır*.) konulurdu veya Yeniçeri ağası, cebhane, tophane arabacısı tuğlarını kendi kapıları önüne diktikten [28] sonra asker ocaklarının tuğları sadrazamın kapısına gelirdi.[29]

Daha sonra uygun görülen saatte yukarıda belirtilen şahısların dışında

İstanbul Kadısına,

Arabacıbaşı Ağalarına,

(on kişilik) Selatin meşayihine

Koca Mustafa Paşa asitanesi şeyhine,

---

[27] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),s.*87ab–274 (*ayrıca Müderrislere, meval-i izama ve İstanbul kadısına gönderilen davet suretleri için* **bkz.** 87b-88b,274–276).

[28] Hammer, Purgstall Baron Joseph Von, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I-XVI, Ter. Mehmet Ata, hzl. Mümin Çevik ve Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985, IX, s.230.

[29] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),*s.80a,41,265.

Sultan Camii Şeyhi Efendilere

Ve sadece Büyük Ayasofya Camii hatibi Efendilere davet olunmalarıyla hepsi de merasim elbiseleri ve kavuklarıyla belirtilen vakitte gelip sarayın Orta kapısında beklerlerdi. [30]

Vezirler,

Şeyhülislam,

Kazaskerler,

Nakibü'l-eşraf,

İmam-ı Şehriyarı,

Ordu kadısı Efendiler daha sonra saray-ı hümayuna gidip Babüssaade'nin sağ tarafında olan sofaya;

Defterdarlar,

Kapucubaşı Ağaları,

Şikâr-ı Hümayun Ağaları,

Divan hocaları ve sol tarafında olan sofaya;

Altıbölük Ağaları,

Cebecibaşı,

Topçubaşı Ağaları,

Şeyh efendiler bölük ağalarının üst yanına oturup

Sadrazam da onlardan sonra otururdu.

Ayrıca divan elbiseleriyle süslü atlarına binmiş olarak Çavuş Ağalar,

Çavuşlar kâtibi Efendi ve

Emin Ağa dahi

Sadrazamın önünde saray-ı hümayuna teşrif ve Ortakapıda alışıldığı üzere atlarından inip [31] Babüssaade'ye doğru yöneldiklerinde

---

[30] Naili Abdullah Paşa*, Defter-i Teşrifat*, ts. s.83a-84a; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.266–267; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",* (*TSMA E: 10173'den)*,TV, I, sayı.4–5,s.2; Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.280–293.

[31] İlber Ortaylı, *Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul,2006, s.137 (*Çünkü buradan daha ileriye atla gitmek sadece padişahlara mahsus bir imtiyazdı.*); *Bunun tek istisnası için* **bkz.** *Padişahlar Albümü (1648–1789)-Osmanlı Tarihi*, I-IV, III, yayın yönetmeni. Abdullah Özkan, Boyut Yayın Grubu, İstanbul,1999, s.378 (*I.Mahmud zamanında Belgrad'ın alınması haberi İstanbul'da sevinç yaratır. Bu*

İmam-ı Şehriyarı ve Ordu kadısı efendiler ve
Defterdar efendiler ve
Reis Efendi ve
Çavuşbaşı Ağa ve
Rikab-ı Hümayun Ağaları ve
Sipah ve
Silahdar Ağaları,
Dörtbölük Ağaları Babüssade'nin sol tarafında ve
meşayih efendiler ve
Dergâh-ı Ali kapıcıbaşıları ve
Şikâr-ı Hümayun Ağaları,
Çakırcıbaşı ve
Şahincibaşı Ağalar ki tuğ çekerler ve
Divan hocaları efendiler Babüssade'nin sağ tarafında selam-ı asafiyi beklemeye başlarlar ve Sadrazam sağ ve sol tarafına dahi selam verdiklerinde her biri kemal-ı edeb üzere selam alırlar.

Sonra sadrazam Babüssaade'nin sağ tarafında ve Şeyhülislam, vüzera-i izam oturdukları sofaya yerleştiklerinde müezzin-i şehriyarı de o vakit ayak üzere fetih süresini okurlar.[32]

Bununla beraber denizden ve karadan bir sefer düzenlendiğinde ordunun zafer kazanması için bazı vilayetlerde, camii ve mescitlerde, ulema, suleha (İyilik sahibi kimseler) ve tüm Müslümanların dua etmesini Fetih ve En'am sürelerinin okunması konusunda emirler verilirdi, ayrıca fakir fukaraya, dul ve yetimlere ve kimsesizlere

---

yüzden ordunun İstanbul'a ulaşmasıyla çok görkemli bir merasim tertip edildi. Sadrazam Hacı İvaz Paşa'ya öylesine saygı gösterildi ki ilk defa atla bu kapıdan girmesine izin verildi); Colin Imber,*Osmanlı İmparatorluğu (1300-1650),* çev. Şiar Yalçın, İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları,İstanbul, 2006,s.194 (*Yazar bu durumu anlatırken 17. yüzyılda yaşamış tarihçiler ve yorumcuların sarayda işaret dilini kullandıklarından da bahseder*).

[32] Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",TSMA E: 10173'den*), TV, I,Sayı. 4–5, s.2–4; Halil Mercan*, Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), s. 18a-19b,21–24; Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),*s.80a,41,265.

sadakalar verilir, bazen de esirler azad edilirdi.[33] Osmanlı topraklarını gezen bilhassa Avrupalı seyyahlar da yapılan bu toplu dualara ve camilerin dolup taşmasına tanık olmuşlar ve seyahatnamelerinde anlatmışlar.[34]

Bu sırada Enderun'dan tuğ-ı hümayunun hazır olduğuna dair haber gelmesi üzerine önde sadrazam olmak üzere heyet içeriye girip Babüssaade Akağalarının oturdukları aralıktaki sedirlere oturup beklerler,[35] Babüssaade Ağaları iki adet tuğları dışarı çıkardıkları vakit Sadrazam, Şeyhülislam ve diğer büyük vezirler hareket ederek, tuğları ellerine alıp önceden belli olan yerine tuğcular tarafından sağlam bir şekilde yerleştirildikten sonra devam edegelmekte olan miktarda kurbanlar kesilir ve Şeyh Efendiler birer birer duayla karşılık verip tazarru ve niyazda bulunurlar. Bu sırada hassa müezzinleri fetih suresi okumaya başlarlar,

Sadrazam ve serdar-ı ekremin nezdinde tatlı ve kahveler verilir, sonra da Divanhane'den cuma günleri divanların da Anadolu Kadıaskeri Efendinin oturduğu tarafa ihramlar ve hasırların döşenip hazır olmasıyla ancak meşayihi kiram sadrazam nezdinden kalkıp Divanhane'ye geldikleri vakit, Sadrazam İmam Efendiye tenbih eder ve ilk olarak iki üç hafız ve Divanhane İmamı ve müezzinlerinin hazır olup başta açıktan Yasin ve Fetih surelerini okurlar.Bundan sonra davetli şeyh efendilerden birisinin duasından sonra Fatiha okurlar ve töreni bitirirler.[36]

---

[33] *12 Numaralı* Mühimme *Defteri,(978–979 / 1570–1572),* Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1996, I, No:193 (142); Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, hzl.Kamil Su, Kültür Bakanlığı, Ankara,1986, s.88–90.

[34] Gülgin Üçel-Aybet, *(Avrupalı Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530–1699),* İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.374–375.

[35] İsmanil Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.266–267; Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.285.

[36] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.83a-84a;Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",(TSMA E: 10173'den*), TV, I, Sayı. 4–5,s.2,5; Halil Mercan*, Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış

Bazen dua tamamlandıktan sonra herkes yerli yerinde kalakalırlar ve mehterler bir miktar mehter çalmaya başlarlar Sadrazam ve büyük vezirlerin önünde dururlar. İçeriden padişahın yedi kıt'a sancakları getirilir herbirine nazar ederler. Sonra da sahabe-i kiramın nizeleri (kargı, mızrak, süngü, harbe) getirilip onların dahi tamire muhtaç olanlarının tamiri için ferman buyrulur. Sonra mekânlarına dönerler. Sadrazam sarayı teşrif buyurup dua, sena ve ihsan ile tuğları çıkarıp mahalline yerleştirilir, sonra da Allah rızası için kurbanlar keserler ve tuğ verilmesi lazım gelenlere tuğ verilmesini ferman ederler. Sadrazam, meşayih-i izam ve fetih süresini okuyanlara, Dergâh-ı âli havvabları bendelerine in'am ve ihsan buyurup hayır dualarını alırlar.[37]

Bununla beraber bazen de dua tamam olduktan sonra,

Meşayih Efendiler merdiven önüne iner, (hazır olduklarında,)

Kethüda Bey ve

Sipah ve Silahdar Ağalar büyük tuğu hazine odasından omuzlarına alırlar ve tuğun topu ileriye ve aşağı ucu geriye bakacak şekilde hareket ederler,

Sonra da Kethüda Bey topun dibinde beklerken,

Ağalar,

Kethüda Bey'in ardınca tertib üzere hareket edip bu şekilde çıkarırlar. Önlerinde dahi şu görevliler vardır.

Defterdar Efendi,

Reis'ül-küttab Efendi,

Çavuşbaşı Ağa,

Tezkire-i Evvel ve Sani,

Mektubi, Teşrifati Efendiler,

Kapıcılar Kethüdası Ağa,

Y.Lisans Tezi), s. 19a-19b, 22–24, İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Saray,* s.266–267; Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.288.

[37] Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",(TSMA E: 10173'den)* ,TV, I,Sayı.4–5,s. 3–4; Halil Mercan*, Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), s. 19a-19b,22–24.

Selam Ağası,

Kapıcılar Bölükbaşısı Ağa,

Muhzir Ağa ve

Bostancılar Odabaşısı Ağa,

Yürüyerek, tuğun merdivene nakli ve kovasına yerleştirilmesi ve çivilerinin çakılmasının ardından Divanhane imamı ve meşayihten bir iki kişi-bazen Şeyhülislam veya Nakibüleşraf-dua ederler[38].Kethüda Bey ve Reisülküttab Efendiler dahi tuğun yerine dikilişinde bizzat bulunurlar. [39]

Son olarak merasimlere katılanlara hil'atlar verilir. Bu da kurbanlar kesilmesinden sonra yukarıda ismi geçenler yukarı çıkıp Sadrazam ve Serdar-ı ekremi tebrik ve iyi niyetlerle el etek öperler ve bir mikdar beklerler. Sonra her birine surreleri ihsan olunur. Diğer tarafta oturanlar da birer birer el etek öpüp gittikten sonra Kethüda Bey, Defterdar Efendi, Reisülküttab Efendi, Çavuşbaşı Ağa, Tezkire-i Evvel ve Sani, Mektubi, Teşrifati Efendiler, Kapıcılar Kethüdası ve Selamağası gibileri de tertip üzere gelip el etek öperler. Bundan başka alkış ve mehterhane ve saireye bağlı bir emir olmayıp herkese destar-ı adi ve ferace kürkler ihsan edilir ve giydirilip merasim sona ererdi.[40]

Sefer münasebetiyle tuğlardan ikisi Enderun'da bulunduğu mahalden çıkarılınca bazen Saray Cebhanesi önüne bazen de Babüssâade veya Ortakapı önüne dikilirdi. [41]

Tuğcuların çıkarıldığı gün orduya katılacak esnaf da Sultan Ahmed Camii'nin avlusunda toplanır ertesi gün onlar da alayla orduya katılırlardı. Sadrazam da sefere gittiği için yerine kaymakam tayin

---

[38] T. Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa,(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler),* Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s.33–34.

[39] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.83a-84a; İsmanil Hakkı Uzunçarşılı, *Saray, s*.266; Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.288.

[40] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s. 83a-84a; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye,* s.158–160; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",(TSMA. E:10173),* Sayı.4–5, s. 4–5.

[41] Silahdar, Nusretname, II, s.47.

olunacak kişi bu günlerde tayin edilirdi[42]. Aynı zamanda sefere gidecek ve kaymakamla merkezde kalacak kişiler de bu zamanda belli olurdu. Kaymakam, yanında kalacak kapı görevlileriyle Babıâli'ye gider ve beraberindeki devlet erkânı, kaymakamın eteğini öperdi. [43]

Ordunun sefere çıktığı bu vakitte yapılan duaların önemli olduğu bir gerçektir. Çünkü bu, orduya manevi bir hava ve güç de verirdi. Ancak ulaşabildiğimiz kaynakların hiçbirinde bir dua örneği bulmayı başaramadık.(*İleride sadece kısa bir örneğini vereceğiz*) Bu da o anda herhangi bir dua ile vazifenin yerine getirilmiş olmasından kaynaklanırdı. İleride vereceğimiz gülbank örnekleri bu dualardan farklı dua örnekleri olup, bazı kalıp ifadelerden oluşan gülbanklarla bu sırada yapılan-büyük bir ihtimalle- duaları karıştırmamak gerekir.

Tuğ ihracı bu şekilde tamamlanmış olmakta ve sırada sancağ-ı şerifin ihracı gelmektedir

[42] Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi,(Seçmeler),s.54;Aydın Taneri, *Kara ve Deniz Kuvvetleri,(Kuruluş Devri),* Kültür Bakanlığı, Ankara,1981, s.388–389.

[43] Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.290; Silahdar, *Nusretname*, I,s. 342.

B) Sancağ-ı Şerifin İhracı Merasimi

a)Sancağ-ı Şerif'in Özellikleri

Sancağ-ı Şerif, Hz. Peygambere aidiyeti rivayet olunan ve Yeni Saray'da Hırka-i Saadet dairesinde diğer emanetlerle beraber korunan siyah renkteki sancak olup "Liva-i Saadet" ismiyle maruf olmakla birlikte "Alem-i Nebevi, Alem-i Şerif, Liva-i Şerif, Liva-i Nebevî, Liva-i Hadrâ" olarak da bilinmektedir. [44]

Hz. Peygamberin "Ukab" adlı gaza bayrağı ile özdeşleştirilmiştir. D'Ohsson'un kaynaklara atfen bildirdiğine göre Peygamberin beyaz ve siyah renkte birçok bayrakları vardı. Bunlardan siyah renkte olanı Hz. Aişe'nin kapı vazifesi görevini görüyordu ki, ukab olarak isimlendirilen ve daha sonraları sancağ-ı şerif olarak tanınan işte bu bayrak idi.[45] Ayrıca bazı kaynaklarda Hz. Peygamberin bu ukab adlı sancağı diğer Arap sancakları gibi bir mızrağın ucuna bağlayarak taşıdığı kaydedilmektedir.[46]

Osmanlı Padişahlarının halifeliğini simgeleyen özel bayraktır. İlk dört halife zamanında, kumandanlardan veya yüksek rütbeli emirlerden biri, her tarafta tazim gösterilen bu sancağı daima ordunun önünde taşıdı. Şam'daki Emevi halifelerine ve daha sonra da Bağdat ve Mısır

---

[44] Şemdanizade M. Fındıklılı, *Müri't-Tevarih*, I-II,Matbaa-i Amire, İstanbul,1338/1922, II, s.118–121,; Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî (Yeniçeriler),* İstanbul, 1297(1890), I, s. 111–115; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* s.105a-b,94; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray*, s.248; Necdet Sakaoğlu, *"Sancağ-ı Şerif",* DBİA, I-VI, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1988, VI, s. 449; *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi,* Komisyon, İstanbul, 1999, I, s.444–449; M.Orhan Bayrak*,"Sancak", Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü,* İnkılap, İstanbul,1999, s.365–366; Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi,(Seçmeler*),s. 35.

[45] Koçi Bey, *Risale*, sad. Zuhuri Danışman, MEB.,İbrahim Müteferrika Matbaası,İstanbul,1972, s.100–104; Zeki Pakalın, *"Sancağ-ı Şerif"* ,Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü (OTDS),I-III, MEB, İstanbul,1971, III, s. 113-116; Tahsin Öz, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1953, s. 87.

[46] Muhammed Hamidullah*, İslam Peygamberi,*I-II, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul,1993, II, paragraf. 1065; Sargon Erdem, "*Alem", TDVİA*, II, İstanbul, 1989, s.353.

Abbasi halifelerine geçen bu sancak, Osmanlı hükümdarı Yavuz Selim'in Mısır'ı fethinden sonra en son Memlüklerin korumasında iken bir görüşe göre Hayır Bey (Rodos valisi) tarafından I. Selim'e veya I. Süleyman'a gönderildi. Ancak ikinci görüş üzerinde duranlar yoğunluktadır.

Uzunçarşılı'nın Âli'den nakline göre, Âli'nin, kendi devrine ait ve sancağ-ı şerifle ilgili olarak verdiği bilgiden anlıyoruz ki, Kanuni Sultan Süleyman, Rodos fethinden sonra, sancağ-ı şerifi beraberinde İstanbul'a getirmemiş, her sene hacılar ve surre alayı ile beraber Mekke'ye kadar- gelmesini temi'nen, Şam hazinesinde alıkoymuş ve bu hal 1593 senesindeki Avusturya seferine kadar devam etmiştir.

Bu tarihte Avusturya seferi münasebetiyle Şam yeniçerileri ile birlikte ilk defa teberrüken (moral olması amacıyla) muharebe sahasına gönderilmek üzere getirilip Gelibolu yolu ile orduya, Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Koca Sinan Paşa'ya gönderilmiş idi. Ertesi yıl sancağ-ı şerif İstanbul'a getirtilip, oradan Macaristan'daki harp sahasına gönderilmiştir. İki sene bu suretle Şam'dan İstanbul yolu ile cepheye ve kış münasebeti ile tekrar aynı yoldan Şam'a gittikten ve gidiş-gelişinde hazinede saklandıktan sonra, 1595 senesinde seferden dönüşte Enderun-ı Hümayun'da alıkonulmuş ve bir daha Şam'a gönderilmeyerek, saraydaki emanetler arasında muhafaza edilmiştir. [47]

İşte bu tarihten sonra padişahlarla ve onlar bizzat sefere gitmedikleri zaman Sadrazam veya serdar-ı ekremlerle beraber sancağ-ı şerifin gönderilmesi adet oldu. Sancağ-ı Şerif padişahla beraber ilk defa 1004/1597 senesinde Eğri Seferi'ne götürülmüş ve sancağın yanında seyyid ve şeriflerden üç yüz kadar evlad-ı peygamberi (Nakibu'l-eşraf ve efradı) bulunmuştu. Sancağ-ı şerifin hizmetinde muhafazasında bulunanlara liva-i şerif takımı denilirdi. [48]

---

[47] Nurhan Atasoy,"*Hırka-i Saadet",* TDVİA, İstanbul, 1998, XVII, s.376; Tahsin Öz, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, s. 87; Koçi Bey, *Risale*, s.100–104.

[48] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.252; Necdet Sakaoğlu, *"Sancağ-ı Şerif",* DBİA, IV, s.449.

Silahdar, *Tarihi*'nde "Beyan-ı Hakikat-ı Sancağ-ı Şerif" başlığı altında bize aşağıdaki malumatı vermektedir:

" Bu sancağ-ı şerif aslında bir kıt'a olup siyah softadandır, bazı yerde Ukab nam-ı sancak olduğu mukarrerdir. Mısır fatihi Sultan Selim'e gönderildi. Seferde bile götüresiz diye tasrih edilmişti. Mürur-ı zamanla ecza-yı şerifi müteferrika (dağılan parçalar) Devlet-i Aliyye'de aslına göre üç sancağı (70x15cm) şerif işletilip her birine üçer kıt'a (parça) tayin olunup üç sancak etmişlerdi. Üçü bir resimdedir. Biri mevkib-i hümayunla gider, Hırka-i Şerif yanından ayrılmaz, ikincisi Hazine-i Amire'de mahfuzdur. Gerek oldukça vezir-i azam ve serdar-ı ekrem olanlara verilir ve biri yine hazinede hıfzolunurdu." Uzunçarşılı da, Silahdar Tarihi'ne dayanarak sancağ-ı şerifin siyah olduğu kayıtlı olup daha sonraki bazı tarihlerde kılıfın yeşil olmasından dolayı yanlış olarak yeşil olduğu beyan edilmiş olduğunu, fakat Silahdar Mehmed Efendi'nin saraydaki vazifesi itibariyle bunu daha yakından bileceğinden, tabii ki, onun mütealaasının doğru olacağını belirtmektedir.[49]

Alemin ortaya çıkması tarih öncesi dönemlere rastlamaktadır. Bunlar daha çok savaş ve kalabalıkta icra edilen dini törenler sırasında, kişilerin kendi lider ve topluluklarını tanıyabilmeleri amacıyla kolay görülebilecek biçimde mızrak gibi uzun bir gönderin ucuna takılarak birliklerin önünde taşınan alametlerdir Alemin kalabalık ve kargaşalık anında liderin bulunduğu yere işaret etmesinin yanında yerine getirdiği diğer önemli görev topluluğu birlik ve beraberlik içersinde tutmasıdır. Bu sebeple gerek alemler gerekse sonraları gelişen bayrak ve sancaklar daima manevi bir güç taşımış ve mukaddes sayılmıştır.[50]

---

[49] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.249–250; M. Tayyib Gökbilgin, *"Sancağ-ı Şerif"* ,İA, MEB, İstanbul,1966, X, s.189–190; Necdet Sakaoğlu, *"Sancağ-ı Şerif",* DBİA, VI, s.449; Godfrey Goodwin,Yeniçeriler,çev.Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul,2004, s.73 (*Yazar burada ilginç bir benzetme yaparak İngilizlerin savaş sonrası bayraklarını kiliselerinde sakladıkları gibi Türklerin de sancağ-ı şerifi Hırka-i saadette sakladıklarından bahsetmektedir.)*

[50] Sargon Erdem, *Âlem", TDVİA*, II, s.352.

XVI. yüzyıl sonlarından başlayarak sancağ-ı şerifin saraydan çıkartılıp ordugâha, oradan da cepheye götürülmesi ve sefer sonunda yine sarayda korumaya alınması Osmanlı Devleti'nin resmi ve dini protokollerinde yer alan "sancağ-ı şerif uğurlanışı ve karşılanışı" törenlere konu olmuştur.[51]

İstanbul halkı için sancağ-ı şerifin uğurlanması ve karşılanması her seferinde önemliydi. Halk böyle günlerde Ayasofya Meydanı'ndan Edirne Kapı'ya oradan Davudpaşa'ya kadar olan yolları doldurur, hastalar, çocuklar, derdi olanlar için sancağ-ı şerifi görmek sevap ve umut vesilesi sayılırdı. Çünkü bu sancağın peygamberden ümmetine bir emanet ve hediye olduğuna inanılırdı.[52]

Sancağ-ı şerif merasimlerinde XVII. asırla XVIII. asırdaki usul ve kaidelerde bazı ufak tefek farklar varsa da esasa taalluk etmemektedir. Padişah bizzat sefere gidecek olursa sancağ-ı şerif de beraber gideceğinden Sadrazama teslim ve tesellümüne hacet yoktu. Eğer padişah ordu ile bir mahalle kadar gidip orada Sadrazamı serdar yapıp ileri gönderecekse o zaman hükümdarın bulunduğu son merhalede sancak teslimi yapılırdı. Bu ordu için önemliydi padişah sefere gitmemekle beraber her an onlarla beraber olduğu düşüncesiyle, geride bıraktıkları ailelerinin ve diğer geride kalanların devletin en üst makamına emanet edildiğini göstermiş oluyordu.

Nitekim IV. Murat 29 Ekim 1633 tarihinde İran seferi için harekete geçen orduya İzmit'in biraz ilerisinde bulunan Kazıklı'ya kadar refakat etmiş ayrıca askerin disiplininin muhafazası hakkında emirler verdikten sonra İstanbul'a dönmüştür. *(**Osmanlı padişahlarının** ordularıyla beraber başkumandan olarak sefere gitmeleri usulü, Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra terk edilmiş; gerek İran, gerek Avusturya ve Lehlilerle olan muharebelerde bir defa yeniçerilerin ısrarıyla III. Mehmet Avusturya'ya ve II. Osman da*

[51] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.252.

[52] Vırgınıa Aksan*, Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı, Ahmed Resmi Efendi(1700–1783),* çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s.122; Necdet Sakaoğlu, *"Sancağ-ı Şerif",* DBİA, IV, s.449.

Lehistan seferlerine gitmişlerdi. ***Sultan IV. Murat'ın*** *çekidüzen verdiği ordusunun başında sefere çıkmasının gerek memleket dışında ve gerek içinde büyük tesiri vardı.)* [53]

1094/1683 senesinde Avusturya'ya karşı açılan seferde padişah IV. Mehmet ordu ile Belgrad'a kadar gidip orada vezir-i azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı Serdar-ı Ekrem yapıp göndereceği zaman burada merasim yapılmıştı. Kara Mustafa Paşa huzura girip yer öperek ayakta durduğu sırada başındaki seliminin sağ tarafına Hazinedarbaşı ve sol tarafına da Tülbend Ağası birer mücevher top sorguç takıp Silahdar Ağa da murassa kılıç kuşatmış ve tirkeş takmıştı. Beraber bulunan Şeyhülislam ve Şeyh Vani Efendi de kürk ve hil'at giydirmişti. Padişah eline aldığı sancağ-ı şerifi öpüp teslim ederken: "*Sancağ-ı şerifi sana ve seni Allah'a emanet eyledim, yardımcın olsun*" diye temennide bulunmuş ve bunu müteakip Vani Efendi'nin duasıyla padişah huzurundaki merasim sona ermişti. Kara Mustafa Paşa sancağ-ı şerif ile dışarı çıkınca kapıkulu süvarisinin Sipah ve Silahdar Ağaları omuzdan alıp at üstünde bulunan Sadrazamın imamına vermişler Sadrazam otağ önünde Fetih suresinin okunması bitinceye kadar tevakkuf ederek sonra kendi otağına gelmiş ve yapılan tebrikleri kabul eylemiştir. [54]

Bu sancak merasiminden başka Davudpaşa'da da sancağ-ı şerifi uğurlama merasimi yapılırdı. III. Sultan Selim 1204/1789 senesinde orduyu ve sancağ-ı şerifi teşyi etmek üzere Davudpaşa'ya giderek özel yerindeki sancağ-ı şerifi omuzuna almış ve sonra Alemdar'a teslim eylemiş ve Sadrazamın otağı önünde kapıkulu süvarilerinin sipah bölüğü Fetih süresini okuyup duadan sonra Sadrazam ve Serdar-ı ekrem sancağ-ı şerifin önünde padişah da geride olarak Han

---

[53] Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, IX, s.166, XI, s.260.

[54] Fındıklılı Mehmed Ağa Silahdar, *Silahdar Tarihi*, I-II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, II, s.12–14; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.254; Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibu'l-Eşraflık Müessesesi*, s.147; Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* I-III, çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı, Ankara,1980, III, s.26.

Çiftliği'ne kadar Sultan Selim sancağı ve orduyu uğurlamış ve burada başka bir merasimden sonra geri dönmüştür. [55] Aynı şekilde ordu seferden döndükten sonra da sancağ-ı şerifi karşılama merasimi yapılırdı.[56]

Sadrazamın gitmediği seferlere, vezirlerden biri veya beylerbeyinden biri veyahutta sancak beylerinden biri icabına göre serdar-ı ekremlik unvanını taşıyarak gider ve sadrazamın yetkisini kullanırdı[57]. Gerek vezir-i azam olsun, gerekse kubbealtı vezirlerden biri bulunsun eskiden beri devam eden adet üzere Serdar-ı Ekrem olarak sefere çıkacak olan vezir, hususi merasimle saraya gider, huzura kabul olunur. Padişah tarafından beline gayet kıymetli bir kılıç bağlanır, samur kürk giydirilir, ayrıca selimi destar üzerine mücevherli sorguç takılırdı[58]. Bundan sonra da usule uygun olarak sancağ-ı şerif kendisine verilirdi.[59]

Ancak serdarlık sadrazamın dışında bir vezire verilse sorguç takılmaz ve sancak teslim olunmaz. Bazen de diğer vezirlere hilatlar verilir ve kürklü seraser giydirilir. Bu arada beylerbeyi olanların dahi kendi emsalleri üzerine serdar kılınması kanundur. Ümera dahi sadece kendi akranı üzerine serdar olmuşlardır.[60]

Sancağ-ı Şerif saraydan alındıktan sonra Sadrazamın imamı tarafından omuzda taşınarak tehlil ve tebriklerle Sancağ-ı Şerif çadırı denilen çadıra konur ve ordunun hareketine kadar orada dururdu. Bu Sancağ-ı Şerif ile diğer çadırların kurulacakları mevkiler daha evvelden tayin olunurdu.

---

[55] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.252.

[56] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.110b, 47,344.

[57] Lutfi Paşa, *Asafname,* Berlin,1910, s.25; Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* I,s.322.

[58] Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* III, s.943.

[59] Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, hzl.Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, y.y.t.s., s.79–80.

[60] Tevkii Abdurrahman Paşa, "*Osmanlı Kanunnameleri*", MTM, III, Sayı.3, s.500; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),*s.103a-b,94.

Bu arada şunu da belirtmekte fayda olduğunu kanaatindeyim: Osmanlı yönetimi sefere her çıktığında, bir bakıma tümden sefer mekânına taşınmaktadır. Hazine başta olmak üzere, defterhane tüm kayıtları tutmak için ordu içersindeki asker kayıtlarına kadar her şeyin kayıt altına alındığı defterler götürülürdü. Bu defterlerde ordunun ilk hareketinden dönünceye kadar olan bütün olaylar çok titiz bir şekilde kayıt altına alınmaktadır. Ancak padişahın bizzat katıldığı seferlerde defterhanenin götürülmesi geleneği Kanuni'den sonraki dönemlerde aksamıştır. Zira III. Mehmet devrine kadar Padişahın bizzat sefere çıkmaları dolayısıyla ilgili muamelat merkezden halledilmiştir. Bu defterler ordunun her şeyidir. İleri yıllarda kanun olmasa da Serdar-ı Ekrem olan Sadrazamlar yanlarında götürmüşlerdir. [61]

Ancak sadrazama serdarlık verildiğinde başındaki selimi[62] kavuk ve giymiş olduğu nimtane kürk, seraser ve kırmızı kadife şalvar ile huzuru hümayuna gelip bekler ve o sırada padişah tarafından, selimi üstüne iki parça murassa' toplu sorguçlar takılır. Kürklü ve sade iki hil'at-ı fahire giydirilirdi. Ve Sancağ-ı Şerifi bizzat padişah kendi elleriyle teslim ve hayır dua ile tebrik eder. Sadrazam da sancağ-ı şerifi omuzuna alıp Babüssaade'den çıkartıp sancaktara verir.

Ordunun hareketi sırasında liva-i şerif kanun üzere Sadrazam tarafından devşirilip çeşitli kıymetli bohçalara sarıldıktan sonra yeşil çuha kılıfına konup sandık ve arabasına konularak naklolunurdu.[63] Harp sahasında da Sadrazamın otağının önüne konurdu. XVII. asrın ilk yarısında da Sancağ-ı Şerif sanduka yerine Sadrazamın otağında saklanıp korunurken sonraları Sancağ-ı Şerif için ayrı bir çadır tahsis edildi.[64]

---

[61] Feridun Emecen, *"Sefere Götürülen Defterlerin Defteri ", İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi, (Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan),* Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1991, s.241–256.

[62] Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* III, s.952.

[63] Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaiku'l- Ahbar*, I-II, Tahkik. Mücteba İlgürel, TTK, Ankara, 1994, II, s. 309; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s. 255.

[64] Şemadanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Müri't-Tevarih*, II, s.117–118.

Seferlerde sancağ-ı şerifin vezir-i azam ve serdar-ı ekreme teslimi, sancağın ordu ile beraber uğurlanması ve karşılanması için muhteşem bir merasim yapılırdı. Padişah huzuruna kabul ettiği serdar-ı ekreme Sancağ-ı Şerifi bizzat teslim eder ve sefer dönüşünde de yine bizzat teslim alırdı[65].Ordunun sahraya yani çadırlı karargâha çıkmasından takriben kırk (40) gün evvel livâ-i şerif veya Sancağ-ı Şerifin sandukasından çıkarılması da kanundu.[66]

Topkapı Sarayı'nın, Arz Odası karşısındaki kapısı önüne dikilen sancağın dikildiği yere kimsenin ayak basmaması ve bu suretle hürmetsizlik göstermemesi, II. meşrutiyete kadar sağlanmış ve bunu temin için, bu yerde nöbet bekletilmiş idi. Şimdi burada bu yerin hatırasını muhafaza eden bir taş bulunmaktadır.Osmanlı İmparatorluğu'nun Sancağ-ı Şeriften en son istifade etmek istediği harp, I. Dünya savaşı olmuş ve bu seferde Sancağ-ı Şerif çıkarılmak sureti ile "*cihad- ekber*" ilan edilmiştir.[67]

b) Sancağ-ı Şerifin İhracı Merasimi

Sancağ-ı Şerifin çıkarılacağı gün Enderun halkının da hazır bulunduğu muayyen bir saatte padişah Hırka-i Saadete giderler ki bu arada Enderun müezzinleri veya Baş imam veyahut ta saray hocalarından kütüphane hocası, Fetih süresini okumaya başlarlar sürenin okunması bittikten sonra Sancağ-ı Şerifi bizzat padişah olduğu mekândan çıkarıp omuzuna alarak Hırka-i Saadetten çıkıp,

Sağ yanından Silahtar Ağa ve

Sol yanından Çuhadar Ağa[68] ve

Diğer bir takım Rikapdar Ağa,

---

[65] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.80a-92b, 41, 265–281.

[66] Silahdar,*Nusretname,* I,s.49; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* s.128a,117; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s. 251; Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi,(Seçmeler),*s. 54; Erol Özbilgen, Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniyye),İz Yayıncılık,İstanbul, 2004,s.62-63.

[67] M. Tayyip Gökbilgin, *"Sancağ-ı Şerif"*, İA, X, s. 191.

[68] Abdülkadir Özcan, *"Çuhadar",TDVİA,* İstanbul,1993, VIII, s.381–382.

Tülbend Ağa ve

Kethüdalar tutup küçük-büyük Enderun Ağaları hassa oda kapısından Arz Odasının kütüphaneye bakan merdivene varıncaya kadar sağ ve sol tarafdaki Enderun müezzinleri ve hafızları tarafından ve diğer Enderun halkı tarafından yüksek bir sesle salavat ve tekbirlerle Arz Odasına yürürler ve Sancağ-ı Şerifi Arz Odasındaki taht-ı hümayunun sütununa istinad ettirirlerdi (*yerine dikerlerdi*). [69]

Bu arada Sadrazam Orta kapıya yaklaştığında Kethüda Bey hızlı bir şekilde ileri vararak Sadrazamı attan indirir. Orta kapıdan girdiklerinde,

Bostancıbaşı Ağa ve

Miriahur-ı Evvel Ağalar saygıyla bekler olup diğer ağalar,

Reisülküttab Efendi,

Çavuşbaşı Ağa,

Sipah ve

Silahdar Ağaların önlerince bu şekilde Babüssaadeye varıldığında Sadrazam kılıç ve tirkeş çıkarıp Şeyhülislam Efendi Hazretleriyle huzur-ı hümayuna çağrılmayı beklerler.[70]

Kaymakam Paşa ve

Yeniçeri Ağası Babüssaade'nin iki kapı arasında sağ tarafında olan sofada ve bilfiil Kazaskerler,

Nakibüleşraf Efendi,

İstanbul Kadısı Efendiler,

Defterdar Efendi,

Reisülküttab Efendi,

Sipah,

---

[69] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.88b; Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.80a-92b,41,265–281; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.250–252; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",* TV, I, Sayı. 4–5, s. 8.

[70] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.89a,101a; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak", TV,* I, Sayı. 4–5, s.12–13; Halil Mercan*, Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), s.84a, 23; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.250.

Silahdar Ağaları,
Mirialem Ağa ve
Kapucubaşı Ağalar Babüssaadenin dışında iki tarafında olan uzun sofalarda beklerler.
O sırada müezzin ve hafızlar Fetih veya Yasin Suresini okurlardı, okuma bittikten sonra,
Babüssaade'de Kapı Ağası dairesinde beklemekte olan Sadrazamı,
Silahdar Ağa ve
Kapı Ağası gelip içeriye davet eder ve bu meyanda Şeyhülislam ve ayrıca meşayihten biri de davet olunurdu. Pişkeş kapısı (*elçilerin getirdikleri hediyelerin geçirilmesine mahsus kapı*) bitişiğinde oturulması için padişahın izin vermesiyle mecliste hazır bulunanların huzu' ve huşu' ile müezzinlerin iki defa Fetih süresi okumasıyla İmam-ı Evvel-i Şehriyari dua ve Enderun Ağalara Arz Odası etrafında duaya iştirak ederler Amin seslerinin ayyuka çıkmasıyla Babüssaade dışındaki bekleyenler -*yakında yapılacak olan savaşın zaferle sonuçlanması için*- mevcud bulunan ulema ve devlet erkanı dahi içerdeki okunan sürelerin bitiminden emin olduklarında müezzinler ve İmam-ı Sani dahi dualara uygun ayet ve hadisler okuyarak icabet ederler ve sonunda fatiha ile bitirirler. [71] Bazı medrese öğrencileri de "Muhammediye" okuyarak hareket edilirdi.[72]

Sancağ-ı Şerifin Sadrazama teslim edildiği yer, zaman zaman değişmiştir. Nadiren Arz Odasında olduğu gibi ekseriyetle Hırka-i Şerif dairesinde olurdu. [73] Saltanat sancaklarını taşıyanlara alemdar denir ki Nakibu'l-eşraflıktan sonra en önemli mevkiidir. Ancak

[71] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.88b; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",* TV, I,Sayı.4–5, s. 8.

[72] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.94b,42,289*;* Mustafa Uzun*,"Muhammediye",Osmanlı Ansiklopedisi*, I-VII*,* İz Yayıncılık, İstanbul,1996, II, s.100–101.

[73] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.250–252.

saltanat sancaklarının en büyüğü olan ak alemi (evliye-i sultaniye) bizzat mir-i alem taşır.[74]

Sadrazam, Şeyhülislam ve hüsn-i zan kazanmış olan meşayihten biri padişahın huzuruna girince Sadrazama kürk giydirilip başına iki murassa' sorguç takılır, Şeyhülislama kürk ve şeyh efendiye de hil'at giydirilirdi.[75]

Bundan sonra bizzat hükümdar eli ile Sancağ-ı Şerifi alır, öper ve Sadrazama teslim ederken kendisini sefere memur eylediğini söyler ve muvaffakiyet temenni ederdi. Sadrazam Sancağ-ı Şerifi omuzuna aldığı zaman Şeyhülislam ile şeyh efendi dua ederlerdi[76]. Ancak Nakibüleşraf, padişaha saygı için etek öpme/eğilme sırasında padişah ayağa kalkardı.[77]

Yukarıda belirttiğimiz gibi bazen Sancağ-ı Şerif Serdar-ı Ekreme teslim edilirdi ve yahutta Sancağ-ı Şerif Sadrazama teslim buyrulduğunda büyük bir ta'zim ile,

Şeyhülislam Efendi dahi Sadrazamı tebrik ve tekrim ederek Babüssaade'de çıkıldığında Kaymakam Paşa,

Kazaskerler,

---

[74]Abdülkadir Özcan, "*Alemdar",TDVİA*, İstanbul,1989, II, s.364; Rüya Kılıç, *"Seyyid ve Şeriflerin Osmanlı Yönetimiyle İlişkileri: XIV-XVI. Yüzyıllar", Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (1999),* s.435; Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibu'l-Eşraflık Müessesesi*, s.146.

[75] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.250; Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.88b,89a,101a; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",* TV, I, Sayı. 4–5, s.8,17; Halil Mercan*, Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), s.85a,27.

[76] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.251; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* s.23.

[77] Rüya Kılıç, " *Seyyid ve Şeriflerin Osmanlı Yönetimiyle İlişkileri: XIV-XVI. Yüzyıllar", Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (1999),* s.436; Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibu'l-Eşraflık Müessesesi*, s.164; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* s.9b–8,27b–23,157b–145,256a-242; İlber Ortaylı, *Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*, s.14.

Nakibüleşraf,
İstanbul Kadısı,
Yeniçeri Ağası,
Defterdar Efendi,
Sipah ve
Silahdar Ağaları belirtilen tertip üzere yürüyerek Sadrazamı veya Serdarı Ekremi tebrik ederler.
Daha sonra da Hassa müezzinleri **Gülbank** çekerler. Ve tekbir ve selamlamalar işitilir.[78]
Edmondo de Amıcıs eserinde İstanbul'u anlatırken şahit olduğu bir sancağ-ı şerif merasimi için "ordunun kalbi geçiyor" ifadesini kullanıyor ve ardından söylenen ilahi, tekbir ve nidaların ayyuka çıktığını ve bu zamana kadar böyle bir gürültü duymadığını da belirtiyor.[79] Rikab-ı hümayun Ağaları dahi huzu ve adab ile aheste aheste Ortakapıya geldiklerinde Sadrazam Babüssaade dışında

[78] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.88b-89a; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak", TV*, I, Sayı.4–5, s.9,16–17; Mustafa Uzun, *TDVİA,"Gülbank*",XIV,232–235; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I-II, TTK, Ankara, 1943, I,s.375.405.433–435 ((*Bazen de harbe başlayacakları zamanda çekerlerdi, ayrıca tüm mevacib (maaş)defterlerinin ilk sayfalarında da yazılı olurdu. Örnek için* **bkz***.370–372.375.421–422,433–435*)); Mithad Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, *"Gülbank",* s,78; Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.89a-101a; Halil Mercan*, Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi),s. 84a-85a,26–27;Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* II, s.696;*Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi,* Komisyon, I, s.436, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 1999.*((Yeniçerilerin yaptığı bir takım müretteb dualardan birine de* ***Gülbank*** *namı verilirdi. Örneğin:* **Allah Allah İllallah, baş uryan, sine püryan, kılıç kalkan, bu meydanda nice başlar olmaz hiç soran. Eyvallah eyvallah kahrımız kılıcımız düşmana ziyan, kulluğumuz padişaha ayan; üçler, yediler, kırklar, Gülbank-ı Muhammedi nur-ı nebi kerem-i Ali pirimiz sultanımız hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine hu diyelim hu***) ;** *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* s.272b,257 (*Bazen de gülbanklar yeniçerilerin meydan okumalarında çekilirdi*); Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler,* Koçu Yayınları, İstanbul,1964, s.7.

[79] Edmonde de Amıcıs, *İstanbul,* çev. Beyhun Akyavaş, Kültür Bakanlığı, Ankara,1986, s.139.

karşılıklı bekleyen sancakdara teslim eder ve koğasına yerleştirilirdi. Bu sırada tekrar Fetih süresi tilavet edilir, tamamlanmasıyla Sadrazam o vakit giydirilen nimtane kürkü çıkarıp kendi çaprastlı muvahhidi kürklerini giyerler. Sonra yukarıda geçtiği tertib ile alaya dâhil olurlar.[80]

Bazen de Sadrazam omuzunda Sancağ-ı Şerif olarak dışarı çıkar, Sipah ve Silahdar Ağaları hemen koşarak elinden alıp Ortakapı önüne götürürler ve sonra Sadrazamın imamına teslim edilir ve Fetih süresi okunduktan sonra alayla Sadrazam veya Serdar-ı ekrem Davudpaşa'daki karargâhına gidilirdi.[81]

Bununla beraber bazen de sancağın teslim alınacağı gün Babıâli ricali dışındakiler sabah erkenden sarayda hazır bulunurlardı. Sadrazam ve kapı ricali birlikte mehter çalınarak sonradan gelirdi.

Reisülküttab alay takımı ile katılır ve (selimi, ferace, kadife şalvar, tirkeş, fular divan rahtlı ve abayîli at ile) saraya gelirdi.

Saraya gelenlerin makamlarına göre bir kısmı Ortakapı'da beklerken,

Ruzname-i Evvel

ve sair Hacegân Efendiler, (mücevveze ve erkân kürk ve kemer rahtlı ve kesmeli at ile) gelip Ortakapıda beklerler, alayda tamamı (tirkeş ve kılıç) kuşanırlar.

Şıkkısalis,

Defteremini,

Şıkkısani ve

Tevkii Efendiler, (selimi ve ferace ve kadife şalvar ve fular ve divan rahtlı ve abayilü at ile) gelip Ortakapıda bekler ve alayda(seyf ve tirkeş) koşunurlar,

Diğerleri Babüssaade'de beklerlerdi.

---

[80] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.90b-100a; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak", TV*, I, Sayı.4–5, s.17; Halil Mercan*, Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi),s. 85a,26–27.

[81] Tevkii Abdurrahman Paşa, "*Osmanlı Kanunnameleri*", MTM, III, Sayı. 3, 500; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* s.74b-75a,66.

Bunlardan Hâcegân,
Nişancı, Defter Emini,
İkinci ve Üçüncü Defterdarlar Ortakapı'da;
Reisülküttab ve
Başdefterdar Babüssade dışındaki sofalarda beklerdi.
Bu esnada Sadrazam ve Şeyhülislam padişahla görüşmek üzere huzuruna çıkarlardı.
Miri Alem Ağa ve Kapucubaşı Ağaların tamamı, (selimî ve nimtana kürk (ince kürk) ve kadife şalvar ve çerkeş fular ve divan rahtlı ve abiyilü at ile) gelip Ortakapuda inerler ve
Babüssaade yanında olan yerlerinde beklerler.
Defterdar Efendi ve
Reisülküttab Efendi, (selimî ve erkan kürk ve kadife şalvar ve fular divan rahtlı ve abayilü at ile) gelip Ortakapıda beklemeyip atlarından inerler ve
Babüssaadeye varıp orada beklerler.
Dergâh-ı Âli Yeniçeri Ağası, (selimi ve erkân kürk ve birkaç çuhadar ile) izin almadan gelip,
İlk önce bir mikdar Babüssaade dışında
Sonrada Kaymakam Paşayla Babüssâade'nin iç tarafında sağ tarafta olan sofada beklerler.
İstanbul Kadısı,
Mazul ve payelileri (örf ve muvahhidi kürkler ve saçaklı at ile gelip) Eski Divanhanede,
Bizzat İstanbul Kadısı Efendi Babüssaâde de tahta üzerinde beklerler.
Bizzat Kazaskerler ve mazul payelilerim tamamı (örf ve muvahhidi kürkler ile)gelip
maz'ul ve payelileri Eski Divanhanede,
Kazaskerler Babüssaade de tahta üzerinde beklerler.
Sancağ-ı Şerif ve Nakibüleşraf Efendi, (örf ve muvahhidi kürk ve saçaklı abayilü) ve Babüssaade'ye gelüp bekler,
Şeyhülislam Efendi Hazretleri, (örf ve ferve-i beyza ve saçaklı at ile) Babüssaadeye teşrif buyurup beklerler.

Vezir-i Mükerrem Kaymakam Paşa kallavi ve (sırma sedlü yeşil çuhaya kaplı kapaniçe yakalı muvahhidi kürk ve tirkeş ve kılıç at ile) ve

Çuhadarları ve Şatırları hişt (kalın ve kısa mızrak) ve kumaş-ı çintiyan (uzun ve geniş şalvar),

Mataracı ve

Tüfekçiler (keçeleriyle) ve

Önlerince Kapıcılar Kethüdası ve

Selam Ağaları (mücevveze ve erkân kürk vesair ağaları destarlarıyle) gelip

Yeniçeri Ağası ile önce Babüssaade'nin dışında ve sonra iç tarafında sağ yanda olan sofada beklerler. Sonra da yukarıda belirttiğimiz gibi bir merasimle merasimi tamamlarlar.[82]

Sancağ-ı Şerif merasimi yukarıda anlattığımız gibi yapılmakta olup, bundan sonra ordunun İstanbul'dan alay usulü geçişi gelmektedir.

[82] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.90b-100a; Halil Mercan, *Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi),s. 85a,26–27; Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",TV*, I, Sayı.4–5, s.17.

C) Ordunun Alay Tertibi

"Kalabalık, cemaat, güruh, tören" anlamındaki Grekçe allagion dan gelen alay; Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da yapılan resmi, dini, askeri ve folklorik nitelikli halkın izleyebildiği törenlerdi, padişahın katıldığı alaylara "selamlık alayı", "alay-ı hümayun" denilirdi. Geçit törenlerine "alay gösterme", loncaların gösterilerine "esnaf alayı", sefere çıkış törenlerine "alay-ı azim" vb. adlar veriliyordu.

a)Alayın Anlamı ve Osmanlı'da Alay

Bizans imparatorluk geleneklerinde önemli bir yer tutan törenler bu devletle komşuluk ilişkisi olan ilk önce Anadolu Selçukluyu sonra da Osmanlı Devletini etkiledi. Bundan dolayı olsa gerek Mustafa Nuri Paşa İstanbul tahtı ele geçirilince devlet adamlarının süsü, azamet, debdebe ve törenlerinin arttığını, sorguçlar başta olmak üzere giyim-kuşamı etkilediğini ayrıca solaklar, peykler, alaylar (Osmanlı teşrifatında yaygın bir kullanım alanı vardır.) ve çeşitli törenlerin Bizans'tan alındığını belirtir.[83]

İstanbul'un fethinden sonra kentsel birçok gelenek arasında yeni bazı törenler daha alaylar kapsamında protokole girdi. Kuşkusuz bu törenlerin çoğu İstanbul'un kuruluşundan beri yönetim biçimlerine ve inançlara uyarlanarak koruna gelmiştir. Şehrin alınışı ile Osmanlı Devleti ilk kez büyük bir kültür ve ticaret merkezine kavuşurken buradaki uygarlık birikimleri de Türk ve İslam gelenekleri ile bağdaştırılabildiği oranda korundu.

İlber Ortaylı'da fetihten sonra Osmanlının bir imparatorluk şuuru kazandığını ve topluma bu şuurun aşılanmaya çalışıldığını, bunun sanat, kültür ve de saray protokolünde etkilerinin görüldüğünü belirtir. Örnek olarak da cülus törenini, bahşişi, alkışı ve alayları verir.[84]

---

[83] Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, hzl.Neşet Çağatay, I-II, TTK, Ankara,1979, I,s.67; Şükrü Karatepe,"*Osmanlılarda Din-Devlet İlişkileri",Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı,* I, yıl.6, sayı,31,s.424–425; Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, s.34.

[84] İlber Ortaylı, *Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*, s.14,63.

Bazı kaynaklarda bu şekilde bir etkileşimden söz edilirken Osmanlı tarihi uzmanlarımızdan M. Fuad Köprülü ise Bizans zaten bitmekte olan bir devlet olmasından dolayı etkileşimin çok fazla abartılmamasını, bu etkileşimin temellerinin Selçuklu ve diğer İslam devletlerinde aranması gerektiğini belirtir.[85]

Osmanlılar döneminde İstanbul'da düzenlenen **ilk** büyük alay fethin ertesi günü II. Mehmet'in İstanbul'a girişi münasebetiyle yapılan zafer alayıdır.

Bu alayda ve 20 gün sonra Fatih'in Edirne'ye dönüşünde soylu Rum kadın ve kızları, yol boyunca karşılıklı dizilerek padişahı ve maiyetini alkışlamışlardır. Fatih Kanunnamesi ile de İstanbul'da yapılacak alayların ilkeleri ve protokolü ilk kez belirlendi. Örneğin, daha önce yalın bir dinsel görev niteliğinde algılanan iki bayram (Ramazan ve Kurban) için sarayın ve padişahın olanca görkemini ve gücünü dışa yansıtıcı programlar öngörüldü. Alay geleneğinin İstanbul'da giderek yerleşmesi ve başka birçok etkinliği de kapsamına alması ise XVI. yüzyıldadır. Bu süreç XVII ve XVIII. yüzyıllarda birtakım yenilik ve değişikliklerle devam etmiştir.[86]

Padişahın sefere gidiş ve dönüşleri sırasında saraydan Davudpaşa'ya kadar yapılan merasime alay-ı hümayun, -*bizi ilgilendiren de bu kısım*- Rabiulevvel ayının on ikinci günü okunan mevlid-i şerif dolayısıyla yapılana mevlid alayı, tahta çıkan hükümdar için Eyüp Sultan Camii ve Türbesi'ndeki kılıç kuşanma merasimine kılıç alayı,[87] hükümdarın bayram namazını kılmak üzere camiye gidip gelirken icra edilene bayram alayı,[88] bir şehzadenin cülusundan sonra eski sarayda

---

[85] M.Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri,* Ötüken Neşriyat, İstanbul,1981, s. 204.

[86] Necdet Sakaoğlu, *"Alaylar", DBİA*, I,s. 178.

[87] M.Orhan Bayrak, Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü, s.232; Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi, Komisyon, I, s.439–441 (Yıldırım Bayezid Han zamanında ilk defa Niğbolu Zaferi'nden sonra yapılmaya başlanan bu alayda, devrin ileri gelen bir âlimi tarafından, padişaha kılıç kuşatılırdı).

[88] Silahdar, *Nusretname*, II, s.51;Çeşmizade Mustafa Reşad, *Çeşmizade Tarihi*, hzl. Bekir Kütükoğlu, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1959, s.17b,28; *Anonim*

bulunan annesinin Topkapı Sarayı'na nakli sırasında yapılan törene valide alayı denilirdi.[89]

Alayın Osmanlılarda ayrıca alay imamı, alay kanunu, alay müftüsü, alay sancağı ve alaylı, surre alayı gibi değişik kullanımları vardır. Bunlardan başka alay arabası, merasimlerde padişahın bindiği saltanat arabasını, alay bağlamak, askerin saf saf olmasını ve savaş nizamına girmesini ifade ederdi. Alay beyi, tımarlı sipahi kumandanlarından biri idi ve terfi halinde sancak beyi olabilirdi. Alay çavuşu, hem Divan-ı Hümayun Çavuşlarını hem de orduda emir ve kumandadan askeri haberdar eden görevlileri ifade eden bir tabirdi.[90] III. Selim zamanında

---

*Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),*s.16,31; M.Orhan Bayrak, *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü,* s.62;T. Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa,(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler),* s.33–34, 46–75,76–101,224–236 ; *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi,* Komisyon, I, s:431-439,443–444; Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, çev. Elif Kuluz, Tarih Vakfı Yurdu Yayınları İstanbul, 1997, s.198;Gülgin Üçel-Aybet, *(Avrupalı Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530–1699),* s:420–425; Erol Özbilgin, "*Osmanlılarda Gündelik Hayat*", *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, s.179,183; Özdemir Nutku, "*Bayram Alayı*",*TDVİA*, İstanbul,1992, XI, s.265–266;Sedat Kumbaracılar, *"Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası,* I, Sayı.6,s.85.

[89] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, s. 290–304, II, s. 146–151;Ziya Kazıcı, *"Alay",*TDVİA, İstanbul,1989,II, s. 347–348; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *"Alay",MEB, İA, I-XIII,* Ankara, 1995, I,s.293–294; Necdet Sakaoğlu, *"Alaylar", DBİA,* I,s.178–180; Mithad Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, *"Mevlid Alayı*",s.224, *"Bayram Alayı",* s.40–41; *"Kılıç Alayı",* s.185*; "Selamlık*", s.310,; "*Hırka-i Saadet",* s.150; "*Valide Alayı",* s.355;Beşir Ayvazoğlu, "Valide Alayı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, s.188–189. (*İlk defa, Dördüncü Murad Han'ın annesi için tertiplenen bu alay daha sonraki devirlerde gelenek haline geldi. Tahta çıkan padişah, annesini eski saraydan yeni saraya getirtirdi. Sultan İkinci Mahmud Hanın annesine yapılan alay, pek gösterişli olmuştu. Valide Sultanı, yeni sarayda önce saray mensupları, sonra padişah karşılar ve tebrik ederdi)*

[90] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I,s.294–297;Ziya Kazıcı, *Alay",*TDVİA, II, s.347;Orhan F.Köprülü, "*Çavuş*" ,TDVİA, İstanbul,1993, VIII, s.236–238.

Nizam-ı Cedit Adında bir ordu kurulunca alay yerine "tertip" kullanır oldu.[91]

İstanbul alayları arasında önceliği, sonraları selamlık resm-i âlisi de denen her hafta cuma günleri yinelenen selamlık alayı,[92] kutsal gün ve gecelerde yapılan mevlid alayı alıyordu. Padişahlar haftada bir kez mevkii-i hümâyun denen görkemli tören birlikleri ile saraydan bir camiye giderek Cuma namazı kılmayı aksatmamaya özen gösterirlerdi. Yılda iki kez bayram alayı, ramazan ayının 15. günü Hırka-i saâdet ziyareti,[93] yapılan mevlid alayı[94] ve kadir alayı,[95] her yıl Receb ayının 12. günü düzenlenen Surre alayı,[96] Sadrazamlara sadaret mührünün verildiği zaman yapılan Sadaret alayı,[97] Sancağ-ı Şerifin

---

[91] M.Orhan Bayrak, *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü,* s.33.

[92] Sedat Kumbaracılar, *"Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası,* I, Sayı:6,s.86; T. Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa,(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler),* s.102–108,113–122; *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi,* I, s.441–444; Gülgin Üçel-Aybet, *(Avrupalı Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530–1699),* s.420-425.

[93]Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi,(Seçmeler),*s.56–59 (*İlk defa Yavuz Sultan Selim tarafından konulmuştur*);Sedat Kumbaracılar, "*Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası,* I, Sayı.6,s.85.

[94]Sedat Kumbaracılar, "*Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası,* I, Sayı.6,s.86; T. Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa,(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler),* s.199–208; Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.197; Mehmet Şeker, "*Mevlid*",TDVİA, İstanbul,2004, XIX, s.479;Erol Özbilgin, "*Osmanlılarda Gündelik Hayat*", *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, s.173–174.

[95]Sedat Kumbaracılar, "*Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası,* I, Sayı.6,s.85.

[96]Çeşmizade Mustafa Reşad, *Çeşmizade Tarihi*, s.6b-7b,9–10;Sedat Kumbaracılar, "*Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası,* I, Sayı.6,s.87;İskender Pala, "Sure Alayları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, s.124;Erol Özbilgin, "*Osmanlılarda Gündelik Hayat*", *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, s.177.*(Tanzimat'a gelinceye kadar, sadaret mührü, Hırka-i saadette verilirdi. Bu münasebetle sadrazama, has odabaşı vasıtasıyla yeniden samur kürk giydirilirdi)*

[97] Sedat Kumbaracılar, "*Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası,* I, Sayı.6,s.86–87.

saraydan çıkartılıp savaşa giden sadrazama teslimi için düzenlenen tören, İstanbul'dan Edirne'ye ya da sefere gidiş, seferden dönüş törenleri, -*odağı padişah olan, dini, askeri ve siyasi amaçlı büyük alaylardı.*- Bunlar niteliklerine göre farklı kadroların katılımı ile uygulanır, İstanbul halkının da izlemesi için önlemler alınırdı.

Her Cuma günü selamlık alayı yılda iki kez bayram, birer kez Hırka-i Saadet ve mevlid alayı, sık sık yinelenen elçilik [98] ve beşik alayları [99] esnaf kesiminin organize ettiği esnaf alayları ile çocukların okula başlamalarında düzenlenen âmin alayı, bir yılın 1/5'ini renklendirirdi.[100] Osmanlıların ilk dönemlerinde halkın şikâyetlerini, taleplerini padişaha ulaştırdıkları bilinmektedir. Öyle ki siyaset name ve nasihat name türü eserlerde bu gibi düşüncelere daha sık yer verilmiştir. Bütün bu ifadelerden hükümdarın halk ile teması, halkın hükümdara ulaşabilmesi ve zarureti anlaşılmaktadır. Bu temasın sağlanabilmesi için bazı vesilelerin ve bir ananenin teessüs etmesi gerekmektedir.[101]

İşte yukarıda bir nebze isimleri ön plana çıkan merasimlerin amacı da halk-hükümdar ilişkisini artırmak olduğunu ve bunun bir fırsat olduğunu söyleyebiliriz.

Kuşkusuz alayların ortak akılcı bir amacı İstanbul'un kozmopolit toplumunu bu tür renkli ve oyalayıcı gösterilerle gerilimden uzak

---

[98] T. Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa,(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler),* s.123,194,239–242; Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,*II, s.656; Erol Özbilgin, "*Osmanlılarda Gündelik Hayat*", *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, s.199–200; Erol Özbilgen, Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniyye),İz Yayıncılık,İstanbul, 2004,s.81-82.

[99]Sedat Kumbaracılar, "*Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası*, I, Sayı.6,s.85

[100]Mithad Sertoğlu*, Osmanlı Tarih Lugatı*, *"Beşik Alayı*",s.49,"Mevlid Alayı",s.224,*"Selamlık"*,s. 310, *"Surre*", s.318,; Necdet Sakaoğlu, *"Alaylar", DBİA*, I,s.178–179.

[101] Mehmet İpşirli, "*Osmanlılar'da Cuma Selamlığı, Halk-Hükümdar Münasebetleri Açısından", İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi, (Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan),* Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1991, s.460–466.

tutmaktı. Buna bağlı olarak başkent halkının nabzı alaylarla kontrol edilebiliyordu. Coşku düzeyi padişah ve yönetim için bir bakıma kamuoyu yoklaması yapma olanağı vermekteydi. Bu nedenle de alayları çok sayıda insanın izlemesi için önlemler alınırdı. Örneğin Cuma selamlıklarında sarayla padişahın gideceği cami arasında izlenecek güzergâhtan ilkin Has odalılar, biri sorguçlu diğeri sorguçsuz iki sarık götürürler, bununla halka kortejin geçeceği yollar gösterilmiş olurdu. Buna sarık alayı[102] deniliyordu. Yine alay sırasında görevlilere dilekçe (arz-ı hal) verme olasılığı da vardı. Kimileri ise geriden slogan atarak ortak bir şikâyeti dile getirebiliyorlardı.[103]

Batıda Avusturya ve Rusya'ya karşı savaşlar açıldığında, Anadolu'dan gelen eyalet askerleri, başlarında beylerbeyi ve sancak beyleri olduğu halde ya Topkapı Sarayı'nın Alay Köşkü önünden geçerek ya da Davudpaşa ordugâhında alay göstermeleri de yasa gereğiydi.[104] Bunlara padişahın ve sadrazamın İstanbul'a dönüşlerinde düzenlenen törenlere "alay-ı azim" de deniliyordu. Bu törenlerde başlarında sorguçlu mücevveze olan, omuzlarında topuz taşıyan alay çavuşları önden yürüyerek hem halkı coşturuyorlar hem de korteje/alaya yol açıyorlardı.[105] Çıktıkları seferlerden zaferle geri döndüklerinde düzenlenen şenlikler veya alaylar sayılmazsa, padişahlar hemen bütün gösterileri dışardan izlerlerdi.[106]

---

[102] M.Orhan Bayrak, *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü,* s.367–368; Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* II, s.622.

[103] Mithad Sertoğlu, "*Sarık Alayı", Osmanlı Tarih Lugatı*, s.304,;Necdet Sakaoğlu, *"Alaylar", DBİA,* I,s.179–180.

[104]Tevkii Abdurrahman Paşa,"*Osmanlı Kannunnamesi, MTM,* III, Sayı.3,s.531; Ziya Kazıcı, "Alay",*TDVİA, II,* s.347.348*;* Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.192.

[105] Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, IX, s.256;Necdet Sakaoğlu, *" Alaylar",DBİA*, I,s.180;

[106] Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, VI, s.208; Nicolae Jorge, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* çev. Nilüfer Epçeli, çeviri denetmeni. Kemal Beydilli, I-V, Yeditepe, İstanbul,2005, II, s.376; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* s.153ab–140–141; Silahdar, *Nusretname*, II, s.343; Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.195; Mithad Sertoğlu, *IV. Murat*, Kültür ve Turizm

Alayların ilginç bir gösterisi de "alkış"tı. Türkçe'si alkamak "*Övmek, medh ü sena etmek,—şükretmek, hamdetmek"* kökünden gelen ve Kaşgarlı Mahmud tarafından Hz. Peygambere getirilen salâvat anlamına da kullanılan alkış kelimesi, bugün sadece el çırpmak suretiyle ifade edilen takdir gösterisinin adı olarak kullanılmaktadır. Türk-İslam tarihinde ise devlet büyüklerine karşı törenlerde söylenen övgü, şükür ve iyi dilek sözlerine alkış adı verilmiştir. Bu gelenek alkışlama değil dua idi.

Alkış,[107] Osmanlı devlet teşrifatının da vazgeçilmez bir şekli olmuştur. Osmanlılar'da padişahlar ve vezirler için merasimlerde ve özellikle bayram törenlerinde Divan-ı Hümayun çavuşlarının yüksek sesle söyledikleri bazı sözler vardır ki asıl teşrifatla ilgili alkış bunlardır. Protokole göre, alayın türüne göre bir alkışçı başının yönettiği alkışçılar korosu, belli noktalarda, örneğin padişah bir merasim için tahtına oturduğunda, atına binmesi ve atından inmesi sırasında, cenge hazırlanmasında ve bayram törenlerinde kutlamaları kabul ederken alkış çavuşları teşrifatçının işaretiyle:

"Yaşa! Aleyke avnullah, uğrun açık olsun, ikbalin efsun olsun padişahım devletinle bin yaşa!",

"Maaşallah, mağrur olma padişahım senden büyük Allah var!",

"Uğrun hayır ola, yaşın uzun ola, Hak Teala Efendimize ömürler vere, devletinle bin yaşa!"

Şeklinde bağırarak benzeri duaları ve sözleri yinelerlerdi. [108]

Bakanlığı, Ankara,1987,s.35,72–73,89 (*Burada Evliya Çelebi'den yapılan bir alıntıda padişahın İstanbul'a girişinin dillerle anlatılması ve kalemlerle yazılması mümkün olmadığını belirtir ve uzun uzadıya yapılan alay kaleme alınır*).

[107] T.Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa,(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler),*s.33–34.

[108] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.212–216;Zeki Pakalın*," Alkış", OTDS*, I,s.52-53; Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügati't-Türk Tercemesi, "Alkış",* I,s.97; Abdülkadir Özcan, *"Alkış", TDVİA*, II, s. 470; Derleme Sözlüğü, *"Alkış",* I-XII, Türk Dil Kurumu, Ankara Üniversitesi Matbaası, Ankara, 1993, I,s.223; Necdet Sakaoğlu, *"Alaylar", DBİA*, I,s.180; Sedat Kumbaracılar, "*Padişah Devrinde Alay ve*

Alkışçı başının "Hareket-i hümayun padişahım, devletinle bin yaşa!" diye bağırması üzerine padişah ayağa kalkar, İstanbul kadısı ile yüksek rütbeli devlet ricalinin tebriklerini ayakta "İstirahat-ı hümayun padişahım, devletinle bin yaşa!" demesi ile oturur ve daha küçük rütbeli devlet büyüklerinin tebriklerini oturduğu yerden kabul eder. Ayrıca Kırım Hanı ve Sadrazamın, Şeyhülislamın, padişah hocalarının, Kazaskerlerin, Nakibüleşrafların ve diğer bazılarının tebriklerinde de yapılırdı. Yavuz Sultan Selim Çaldıran muharebesi günü ata bindiği zaman altın çoraklı çavuşlar **"**Hak dergâhında sevgili ve eğerinde dolu, düşmana galip ve arzuna nail olasın" diye kendisini alkışlamışlardı.[109]

Alayların nasıl bir düzen ve tertip içerisinde yapıldığını belirtmeden önce bu alaylarda giyilen veya giyilmesi zorunlu olan kıyafetlere değinmeden geçemeyeceğiz. Çünkü bu giyilen elbiseler o kişinin rütbesini ve makamını ve de kendisinden sonra gelenlerin (maiyetinin) derecelerini anlatmaya yaramaktadır.

b) Giyeceklerin Osmanlı Askeri Sistemindeki Yeri

Osmanlılarda giysiler toplum yaşamının bir ifadesi olmuştur. Giysinin, kumaşının olduğu kadar, renginin de bir anlamı vardır ve giyenin ait olduğu toplum düzeyini de yansıtmaktadır.

Müslümanlar bütün Doğulular ve eski Araplar gibi uzun elbise giyine gelmiştir. Osmanlılar da aynı yolu takip etmiştir. Ancak bu arada imparatorluğun vatandaşları arasında bir kıyafet birliğinin olduğu da zannedilmemelidir. Payitahtta olsun, taşrada olsun elbiselerin biçim ve kesimi daima farklıydı. Bu fark zevk ve modadan değil, doğrudan doğruya muhtelif durumdaki insanları ayırmak için konan kaidelerden ileri geliyordu. Başa giyilen sarık bilhassa resmi memurlar arasında bu

---

Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası, I, Sayı.6,s.83–84;İlber Ortaylı, Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek, s.115.

[109] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.215; Zeki Pakalın*, "Alkış"*,OTDS, I,s.52–53; Necdet Sakaoğlu,*"Alaylar", DBİA*, I,s.180; *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi,* I, s.436–437.

kaidelerin meydana getirdiği farkı iyice tebarüz ettiriyordu. Türkler'in giyiminin bu kısmı devlet büyükleri için olsun, hükümdarlar için olsun daima şayan-ı dikkat değişikliklere uğramıştır.[110]

Türkler, imparatorluğun kuruluşu sırasında keçeden başlıklar giyiyorlardı. Çevrelerinde bulunan Türkmenler ve Tatarlar'ın da kullandığı külah denilen bir başlıktı. Diğer vatandaşlar da askerler de aynı başlığı giyerdi. Her iki sınıfın giydiği başlık da sarı, kırmızı veya siyah olurdu. Türk tarihçilerine göre Osman Gazi **"**Tac-ı Horasani" denen kırmızı kumaştan bir başlık giyerdi. Tatarlar ve Çağataylar da aynı başlığı taşırdı. Ondan sonra gelenler "Destar-ı Yusufi" başka bir deyişle **"**Burma tülbend" denen sarık şeklini kullanmaya başladılar. Bu şekil, bugün Bursa'daki türbesinde görülmektedir.

Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa ilk defa **"**üsküf**"** denen başlığı giyerdi.[111]

İlme karşı düşkünlüğüyle olduğu kadar edebiyatçıları ve bilhassa hukukçuları koruması yla tanınan II. Mehmet "örf"ü yani ulema sarığını kabul etti. Bunun yapıldığı muslinin ortasına da bütün uzunluğu boyunca dört parmak enliliğinde altın işletti. "Mücevveze"yi ilk giyinen II. Bayezid'dir. Onun zamanındaki yüksek rütbeli subaylar kırmızı kadifeden yapılma bu sarığı, sırmalı çuha yahut çok zengin kumaşlardan yapılma elbiseler ile kullandılar. I. Selim **"Selimi"** denen başlık şeklini geliştirdi. I. Süleyman ise, muhtelif sarık şekilleri icat etmesine rağmen yine mücevvezeyi tercih etti. Mücevvezesi bazen kırmızı, bazen beyaz muslinden oluyordu. Kendisinden sonra gelenler I. Mahmut'a kadar bu başlığı kullandılar.

Askerlerle sivil vatandaşlar arasındaki kıyafet ayrılığı Orhan Gazi zamanında başlamıştır.

---

[110] D'ohsson M de M, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, çev. Zerhan Yüksel, Turizm Bakanlığı, Ankara, 1983, s.79.

[111] Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahaif'ül-Ahbar fi Vekayi'ul-A'sar),*I-II, çev. İsmail Erunsal, kervan Kitapçılık, İstanbul, ts., I, s.89,; Aydın Taneri, *Kara ve Deniz Kuvvetleri,(Kuruluş Devri),* s.199–201.

Hükümet merkezindeki birlikler ve padişah ailesinin subayları beyaz "külah" giyerken taşra birliklerine paşalara ve yüksek rütbeli subaylara **"**börk" denen kırmızısı giydirilirdi.[112]

I. Süleyman, devlet dairelerinin bütün sınıflarında çalışanların ayrı bir elbise ve sarık giyinmelerini temin etti. Bu bakımdan eski halifelere benzer şekilde lüksü kaldırıyor gibi görünmekle beraber sadece müslim ve gayrimüslimler arasında değil, aynı zamanda ülkenin çeşitli sınıfları arasında da farklılaşmalar meydana getirdi. Böylece saray adamları arasında olduğu kadar halk arasında da çeşitli sarıkların kullanılması karşısında her taraf sarık yapan ve satan dükkânlarla doldu. II. Selim ile III. Murat'ın hükümranlığının başlangıcında bu gibi farklılaşmalara sonradan çok dikkat edilmedi. Bu bakımdan II. Süleyman 1563'te devletin bütün sınıflarını ve hükümranlığı altındaki herkesi içine alan yeni nizamlar getirdi. O devirden beri saray adamlarının sarığında çok küçük değişiklikler oldu. Elbiseler ise umumiyetle hiç değişmeden muhafaza edildi. Öyle ki, herkesin kendisine has kıyafeti ve sarığı giymesi, isteğe kalmış bir şey değil kat'i bir mecburiyetti.

Müslüman olmayan tebaaya gelince onlarla Türkler arasında bilhassa başlık bakımından büyük fark vardır. Bunların hepsi siyah koyun kürkünden **"**kalpak" denen bir başlık veya koyu renkli kumaştan yapılmış bir başlık giymek zorundadır. Bu sonuncu başlık şekli bilhassa Mısır, Suriye ve başka Asya eyaletlerinde yaygındır. Yunan Yarımadasında ve Ege Denizi adalarında oturanlar kırmızı veya beyaz kumaştan başlık giyerler.

Bir Türk'ün kılığı ne olursa olsun, giydiği başlık onu diğerlerinden ayırtmaya yeter. Müslüman hiçbir zaman ne sarayda, ne padişahın huzurunda ne de camide başını açmaz. Onlar için başını açmamak bir terbiye, edeplilik nişanesidir.

---

[112] Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, hzl.Atsız,Tercüman 1001 Temel Eser, y.y, ts. s.34; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler,* s.95-97; Aydın Taneri, *Kara ve Deniz Kuvvetleri,(Kuruluş Devri),* s.356–363; Fairfax Downey, Kanuni Sultan Süleyman, s.23.

Elbiselerin sadeliği hakkındaki kaidelerin bugünkü Türkler tarafından ilk asırların Müslümanları gibi titizlikle tatbik edildiğini zannetmemek lazımdır. Ulema ve bazı dindar kimseler sayılmazsa, varlıklı bütün aileler ipekli elbiseler ve pahalı kumaşlar kullanır. En çok aranan kumaşların başında Hint kumaşı gelir.

Kürk ise her iki cinsin de en büyük lüksüdür. İlk altı hükümdar zamanında gerek saraylılar, gerekse halk basit kumaştan yapılma elbiseler giyerdi. II. Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra kürk, imparatorluğa girdi.

Bu kürkler aynı zamanda vezirlerin, ileri gelen devlet adamlarının ve devlet teşkilatındaki her çeşit yüksek rütbeli memurun merasim elbisesini teşkil eder. Sonbahar gelince önce ermin kürk giyilir[113]. Üç hafta sonra sıra petit gris dediğimiz sincaba gelir ve nihayet bütün kış boyunca da samur kürk giyilir. İlkbaharda da samur kürkten sincaba, birkaç gün sonra da ermine geçilir. Bütün yaz boyunca da ince Ankara yününden yapılma **"**ferace" giyilir. Bu kürkleri yılın muayyen mevsimlerinde giyip çıkartmak bir moda meselesi değil, bir görgü işidir. Bunların giyilip çıkarılacağı günler padişaha göre ayarlanırdı. Padişah kürkünü değiştirdiği zaman-ki bu umumiyetle bir Cuma namazına gidildiği zaman olurdu- saraylı bir memur merasimle sadrazama giderek durumu bildirir ve ardından bütün saray halkı kürkünü değiştirirdi.

Bütün kürklerin en değerlisi olan siyah tilki münhasıran padişaha mahsustur. Bütün imparatorlukta başka hiçbir kimse hele aleni olarak asla giyemez. Ancak bazen padişah sadrazama bu kürkten hediye eder ki, o zaman sadrazam bunu ancak büyük günlerde giyebilir. Eğer padişah böyle bir şerefi bir başka kimseye vermişse, bu yapılan bir hizmetin mükâfatıdır ve alan kimse için en büyük lütuftur. Vaşak, umumiyetle merasimlerde giyilen kürklerden değildir. Ancak yeniçeri subayları umumi merasimlerde giyer.[114]

---

[113] Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, s.82.

[114] D'ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler,* s.79-83; Rasim Ahmet, *Osmanlı Tarihi,* II,s.633-634; P.G. İnciciyan, "*Osmanlı Padişahlarının Taç Giyme*

Osmanlı Devleti'nde protokole tabi büyük küçük her devlet görevlisinin hem törenler esnasında hem de görevleri sırasında giyecekleri kıyafetler makamlarıyla mütenasip olarak belirli şekillerde tespit edilmişti. Zümreleri birbirinden ayırt edici bir özellik kazandırmak amacıyla kıyafette uygulanan bu tasnif aynı zamanda sivil topluma da yansıtılmış, **'**millet' sistemi adıyla uygulanan toplum teşkilatında ayrıcı unsurlardan biri olarak kullanılmıştır. Toplumdaki uygulanmasında ise temeli dini tasnife dayandırılmış Müslümanlar, Hıristiyan ve Yahudiler için ayrı ayrı kıyafet giyme mecburiyeti bulunmaktaydı (*Bunun altında yatan sebeplerin başında ekonomik sebep gelmektedir*). Gayri Müslimlerin kıyafetlerinin Muhtesib denetlerken III. Murat'tan itibaren Yeniçeri Ağası denetlemeye başlamıştır. .[115]

Buna rağmen fikri özgürlükler konusunda her hangi bir kısıtlamadan söz edilmediği Avrupalı seyyahların müşahedeleri mevcuttur[116]

Töreni Olan Kılıç Alayı",Hayat Tarih Mecmuası,I,Mart 1965,sayı.2, İstanbul,1965, s.47-48.

[115] Eyyubi Efendi, *Kanunnamesi, hzl.* Abdülkadir Özcan, Eren, İstanbul,1994, s.15b-17a, 42-45; A.Nükhet Adıyeke, *"Osmanlı Millet Uygulamasında Gelenekselliğin Rolü", Düşünen Siyaset,* Sayı.7–8, Ankara,1999, s.157–163; Ahmet Refik Altınay, *XI. Hicride İstanbul Hayatı,* Enderun Kitabevi, İstanbul,1988, s. 98,52; Ahmet Refik Altınay, *XII. Hicride İstanbul Hayatı,* Enderun Kitabevi, İstanbul,1988, s. 222,182-183; Ahmet Refik Altınay, *XIII. Hicride İstanbul Hayatı,* Enderun Kitabevi, İstanbul,1988, s. 10,11-12; Özdemir Nutku, *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, Kabakçı Yayınevi, İstanbul,1995,s.45-52; İlber Ortaylı, "*Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi* ", *Genel Türk Tarihi,* I-X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, V, 345-352; Bahaeddin Yediyıldız, " *Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", Genel Türk Tarihi,* Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, VI, 298-302; Gülgin Üçel-Aybet, *(Avrupalı Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530-1699),* s.181; Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, I-V*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul,2005, V,s.157-159 (1 Ağustos 1568 ve 4 Eylül 1577 tarihindeki fermanlarla ilgili bilgi için **bkz**.); Edmonde de Amıcıs, *İstanbul,* **bkz.**s.162-175.

[116] Gülgin Üçel-Aybet, *(Avrupalı Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530–1699),* s.181.

Fransız bir gezgin olan Gerard de Nerva, (1808-1855) Rumların tarbuş diye isimlendirilen, Türklerinkinden daha küçük olan bir fes giydiklerini, Yahudilerin gri bir kumaştan çevrilmiş sarık giydiklerini, Ermeniler ise üst tarafı şişkince bir kalpak taktıklarını ancak buna bakarak Türkiye'nin bir eşitsizlik ülkesi olduğu kanısına varılmaması gerektiğini ve bununla beraber üst elbisenin değil oturmuş oldukları evlerin ve ayakkabıların da kişinin tarafını-mensubu olduğu dinini belirlediğini seyahatname veya gezilerinde anlatırlar.[117]

Toplum için konmuş olan bu kıyafet uygulaması teşrifatta daha titizlikle uygulanmıştır. Devlet erkânı için olan kıyafetler aynı zamanda bulundukları makamın devlet teşkilatındaki sınıflandırmasını yansıtmaktaydı. Her zümre kendi içerisinde birbirine yakın kıyafetler giyer, sadece mansıbın büyüklüğünden doğan çok küçük farklar bulunurdu. Askeri zümre mensupları aşağı yukarı aynı kıyafetleri taşıdıkları halde, kalemiye ve ilmiyeden farklılık arz etmekteydi. Kalemiyeye ait mansıp sahipleri genellikle hacegandan [118] oldukları için kıyafetleri de kendi içerisinde benzer, diğer zümrelerden farklıydı. İlmiye mensupları da aynı şekilde birbirlerine yakın diğer zümrelerden farklıydı.

Bu tasnif şekli günlük hayattan başka mezar taşlarına da yansıtılmak suretiyle ölünce dahi devam ettirilmekte idi. Kalemiyeden bir rical için kâtibi destar, âlim ya da önde gelen bir mutasavvıf için sarık, yeniçerilerin günlük kullandıkları serpuşları mezar taşlarına işlenmiş olup mezarda bulunanın hangi sınıftan (bölük veya cemaat) olduğu ilk bakışta tespit edilebilirdi.[119]

---

[117] Galip Baldıran, "*Fransız Gezginler ve Eski İstanbul*", *Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (1999)*, Selçuk Üniversitesi, Konya,2000, s.694; Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibu'l-Eşraflık Müessesesi*, TTK, Ankara,2003, s.106;Servet Muhtar*, Yeniçeriler ve Eski Türk Ordusu,* s.25–33.

[118] Mehmet İpşirli,"*Hacegan*",*TDVİA*, XIV,430–431, İstanbul,1996.

[119] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, s. 92;Hans Peter Laqueur, *Hüve'l- Baki İstanbulda Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları,* çev. Selahattin Dilidüzgün, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s.86–99.

Büyük mansıp sahiplerine mahsus olan şatafatlı kıyafetler mansıp küçüldükçe mütevazileşmekteydi. Maiyetlerinde bulunan hizmetçiler de kendi içerisindeki sınıflandırmaya göre giyinirlerdi. Bu durum sadece kıyafetleri için olmayıp bindikleri atlarının biniş takımlarının cinsi ve tezyininden kendilerine tahsis edilen araba ve kayıklara kadar bütün vasıtalarda geçerliydi.

Bu kıyafetler bütün törenler için aynı değil, her törenin kendine has kıyafetleri vardı. Bütün bu şekiller hem kanun halinde teşrifat defterine kaydedilmiş, hem de ayrı ayrı bütün törenlerin nasıl cereyan ettiği teferruatıyla başka defterlere yazılmıştır. Bunların tedvini nişancıya uygulanmasındaki yetki ve sorumluluk kısmen Çavuşbaşıya, bürokratik takibi Teşrifati Efendiye ve kısmen de büyük Ruznamçecilere verilmiştir. [120]

Reisülküttablar teşrifata payesiz haliyle defterdarın haricindeki bütün Divan-ı hümayun haceganı ve kâtiplerin üzerindedir. Payesi olduğunda ise payesinin gerektirdiği teşrifat kaidelerine dâhil olurdu. Reisülküttabların da diğer devlet ricali gibi resmi törenlerde giydikleri kıyafetler törenlere göre değişiklik arzetmekteydi. Aynı zamanda yüzyıllara göre kıyafetteki değişiklikler genel teşrifata da yansıdığı gibi reisülküttab kıyafetlerinde de bir değişim söz konusudur. Divan-ı hümayun toplantılarında devlet erkânı oldukları için erkâna mahsus kıyafetler olan sof üst, lokmalı kutni iç kaftanı ve mücevveze giyerlerdi. Hacegandan olanlar için Fatih Kararnamesi'nde "Divan'a uzun yenlü kaftan ile gelenler" tabiri kullanılmakta olup reisülküttabın adı da aynı zümre içerisinde zikredilmektedir.[121] Sefere çıkıldığında yollarda yapılan divan-ı hümayun toplantılarında ise selimi ve erkân kürkü giyip abayi ve divan rahtlı ata binen vezirlere tabi olarak onlar gibi giyinip ata binerlerdi.

---

[120] Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.315–316; *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi,* Komisyon, I, s.430.

[121] Abdülkadir Özcan "*Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi", Tarih Dergisi,* sayı.33, İstanbul,1982, s. 30–48.

Törenlerde genellikle selimi kavuklar takarlar, öldükleri zaman bu kavuğun şekli başındaki mezar taşına işlenirdi.

Büyük alaylarda vezirler genellikle kavuk takarlar, kallavi kavuğun altına da muvahhidi kürk giyerlerdi. Eğer mücevveze adı verilen kavuğu takarlarsa kürk olarak atlas kürk, selimi kavuk takarlarsa erkan yenli kürk giyerlerdi. Bu hususta reisülküttab da çavuşbaşı ve nişancı efendi ile birlikte vezirlere tabi olup aynı şeyleri giyerlerdi. XVII. yüzyılın ortalarına kadar selimi kavuk takmak ancak paye sahiplerine münhasır iken sonraları paye şartı terk edilerek reis efendi de selimi kavuk takmaya başlamıştır. Divan-ı hümayun hâcegânı bütün alaylarda mücevveze sarık kullanırlar. Hâcegândan sadece reisülküttab, defterdarlar, nişancı ve yeniçeri kâtibi selimi takabilirdi.[122]

Bununla beraber merasimlerin önde gelenlerinden Nakibü'l-eşrafında nasıl ve hangi rengi giymesi gerektiği, sarıklarının nasıl olması gerektiği, genellikle yeşil rengi tercih ettikleri, bunun anlamını veya ne için giydiklerini de kaynaklarımızdan öğreniyoruz.[123]

Özellikle XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru ricale mahsus olan çeşitli kürkler daha alt kademedeki memurlar, hatta çarşı esnafı ve hali vakti yerinde olan halk tarafından da yaygınlıkla kullanılmaya başlanmış, çoğu ithal olan bu giyecekler büyük israfa sebep olduğu için Ragıb Paşa tarafından "bol yenli erkan kürkü" giymeye izni olan rical haricinde herkese yasaklanmıştır. Ancak bir süre sonra yasağa uyulmaması üzerine 5 Mart 1798 tarihinde yeniden buyrukla yasak hatırlatılmıştır. Sonra bunlar yeniden yaygınlaşmaya başlamış, yasağa uyanların da dışarıdan değişik fakat daha pahalılarını getirmeleri

---

[122] Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.317;Thomas Mcheal Lean, *XVIII Asırlık Türk Askeri Kıyafetleri /1818*, çev. Muharrem Fevzi, Zaman Kitapları, İstanbul, 1933, s.23–67.

[123] Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, VII, s.224, XI. s.260; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı TTK. Ankara,1965, s.191; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mekke-i Mükerreme Emirleri, TTK, Ankara,1972, s.11; Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibu'l-Eşraflık Müessesesi*, s.105–111.

üzerine 6 Eylül 1822'de törenlerde rical için muvahhidi adı verilen üstlük, bol yenli samur kürk, paça ve samur nafiasından başka bir şey kullanmamak, diğerleri için de bunları dışarıdan getirtilen çeşitli cins pahalı kumaşları yasaklayan bir buyruldu çıkmıştır. Nihayet yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra törenlerde eski usul olan resmi kavuk ve ağır tezyinli kıyafetlerin kullanımına son verilmiştir. Ancak yerine hemen yeni bir şey konmadığı için herkes istediği gibi giyinmiş, bu da büyük karışıklıklara sebep olmuştur. Bunun üzerine rical ile haceganın ayrılması için bir nizamname çıkarılarak fes ve ona uygun hırvani kullanımı getirilmiş önce Babıâli'de uygulanmış 1244/1828 Şevval tevcihatında (maaş dağıtumında) da umuma ilan edilmiştir. [124]

Sarayda giyilen kumaş, biçim ve renkte giysileri halkın giymesi yasaklandığı gibi, her dini azınlığın giysisi de farklıdır. Ayrıca giyenin mevkii ne olursa olsun giysileri, giydiği yere ve zamana göre değişmektedir. Törende/sefer esnasında giyilen elbiseler, günlük giysilerden farklıdır. Böylece son derece zengin ve renkli bir kıyafet geleneği, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak XIX. yüzyıl ortalarına kadar çok az değişikliklerle devam etmiştir. Kıyafet renkliliği ve zenginliği Osmanlı Devletini ziyaret eden elçilerin ve seyyahların gözünden kaçmamış ve bu konuyla ilgili eserler kaleme almışlardır.[125] Ayrıca geçit törenlerini elçilerin seyretmelerine çok dikkat edilirdi.[126]

Gelibolulu Mustafa Ali'nin elbiselerle ilgili vermiş olduğu bilgiler özellikle XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'ni çok güzel yansıtmaktadır: "

[124] Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.315–320.

[125] Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlere Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1589–1599)* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara,1983, s.70–72; D'ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler* s.64–67.

[126]Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname,* II, s.49,83; Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevadü'n-Nefais Fi Kavaidi'l- Mecalis, hzl*: Mehmet Şeker, TTK, Ankara,1997, s.111; Gülgin Üçel-Aybet, *(Avrupalı Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530–1699),* s.21; Mehmet İpşirli, "*Elçi", TDVİA,* İstanbul,1995, *XI*, s.,3–15.

Diba, serâser, kadife gibi ağır kumaşlar, padişah ve şehzadeleri tarafından giyilmekte ve bunları vezir ve diğer devlet ileri gelenlerinin giymeleri hoş görülmemektedir. Bu kumaşlardan daha aşağı kalitede olan atlas, kemha ve engilyon ise vezir ve devlet ileri gelenlerine hastır. Orta sınıf halk, asker ve tımar sahipleri de bu kumaştan kullanabilirler**.** Mücevveze[127] yüksek rütbelilere (vezirlerin ve divan ehlinin) has bir baş giysisidir. "kızılbaşların taçları" da öyle sayılır. Selimi[128] ve Yusufi destar, kibarların giydikleri sarıklardır. Yusufî tülbenti ise vezirler evlerinde ve emirler ata bindiklerinde giyerler. Vezir ve devletin ileri gelenleri, hizmetkârlarınki gibi perişanî ve kallavi sarınamazlar.

Tatar Hanı ve Cengiz hükümdarları sülâlesinden gelenler Osmanlı mücevvezeleri ve "Kızılbaş taçları" yerine samur takke giyerler. Hizmetkârlar iki kısımdır: İç oğlanlar ve saray dışındaki ağaların ve ileri gelenlerin hizmetkârları. Devlet ricalinin iç oğlanlarında tülbent sarmak, sadece ağalarına ve hazinedar gibi belli başlı hizmetlerine hastır. Mısır, Şam, Haleb vb. ülkelerdeki devlet ricalinin hizmetkârları, Yusufî destar, seferde ise kallavi destar sarınırlar. Fakat diğer iç oğlanları, büyüklerinin derecesine göre ya İstanbul devlet ricali hizmetkârlarına has siyah yelkenli veyahut yün ipek zand giyerler. İç oğlanlarının sarayın harreminde üst kaftanı, yani ferace [129] giymesi yasaktır. Ağa ve hazinedarlar ise kışın kürk kaplı feraceler giyebilirler. İç kaftanlarının da yere değmeyecek ve mesti göstermeyecek uzunlukta olması gerekmektedir. Kolları uzun ve kısa

---

[127] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s. 218;D'ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, s.81; Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, s. 79–80,86; Mithad Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*,"*Diba"*, s.85,*"Seraser"*,s.311, *"Mücevveze",* s. 230.

[128] Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevadü'n-Nefais Fi Kavaidi'l- Mecalis,* s.111; Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî (Yeniçeriler),* I, 111–115; D'ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, s.81; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Saray, s.219, Mithad Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, "*Selim*i", s.310.

[129] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray*, s.219–221; D'ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler,* s.91; Mithad Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı, "Yusufi",* s.371; *"Kallavi",* s.168; "*Ferace"*,s.109.

yenli olabilir. Ayrıca sorguç takarlardı. Şehir ağalarının kuşakları telli ve işlemelidir.[130] Hükümdarların giydikleri kürk, siyah tilki derisinden yapılırdı, kollu veya kolsuz olurdu. Bazen huzura giren vezirlere de giydirilir. Eflak ve Boğdan prenslerine de giydirilirdi.

Bir seyyah da kıyafetlerle ilgili olarak görüşlerini şu şekilde anlatmaktadır:

"Bütün bu lüksün, büyük bir sadeliğin ve ekonomiyle kaynaştırılmış olduğunu, mevkileri ne olursa olsun herkesin giysisinin biçim olarak aynı olduğunu, üstlerinde ne bir süsleme ne bir fazlalığın olmadığını belirttikten sonra, kendi insanlarının giymiş oldukları elbiselerinin çok pahalıya mal olmasını ve üç günde eskiyip giden hiçbir aşırılığın olmadığından bahseder. Türklerin giyim kuşam tarzına kadar şaşırdıkları gibi Türklerin de kendi tarzlarına o kadar şaşırdıklarını belirtir Ayak bileklerine kadar inen uzun elbiseler giydiklerini, Türklerin bu elbiselerinin hem şatafatlı göründüğünü, hem de giyeni heybetli gösterdiğini, oysa kendi giysilerinin kısacık ve daracık; insan bedeninin çirkin yanlarını gerektiğinden fazla açığa vurduğunu da belirtir. Üstelik kendi giysilerinin giyeni olduğundan daha ufak tefek daha cılız göstermesinden de yakınır." [131]

Giyim kuşam, duruş, oturuş, yürüme düzeni ve biçimsel her görüntü için Osmanlı minyatürlerinin de yeri doldurulamaz birer kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı erkek kıyafetlerinde kullanılan başlıkların zenginliği burada daha açık olarak görülmektedir.

---

[130] Gelibolulu Mustafa Âli, Mevadü'n-Nefais Fi Kavaidi'l- Mecalis, s.213; Mehmed Zeki,"*Serpuş*",TOEM, Sayı:62, İstanbul,1335–1337, IX, s.110; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye, s.173-174,194; Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Başnur Matbaası, Ankara, 1967, s.128;Tülay Reyhanlı, İngiliz Gezginlere Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1589–1599), s.72; Nurettin Sevim, XIII Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bakış, Kültür Bakanlığı, Ankara,1990,s.75–115. **bkz.;** Mithad Sertoğlu, "*Sorguç", Osmanlı Tarih Lugatı*, s.317.

[131] Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi,* I-XII, Ötüken Yayınevi, İstanbul,1978,IX, 268–270; Jean Thevenot*, 1655-1656'da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, s.66–169.

Ayrıca padişahın ve devlet erkânının üstlerinde görülen kısa kollu, uzun yenli, içi kürklü kaftanlarının ve diğer elbise çeşitlerini bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde görmek mümkündür.[132] (kıyafetlere örnek olarak **EKLER** kısmına bakılabilir)

Alayda önemli bir yere sahip olan giyime bu kadar değindikten sonra alaylara geçebiliriz. Alayların en önde gidenleri de esnaf alayıdır. Bu konuya kısaca değindikten sonra ordu mensuplarının alaylarına devam edeceğiz.

C) Alaylar

Alay tertibini yazarken eski Osmanlı kaynaklarından yararlanmayı düşünüyorduk. Ancak eski Osmanlı kaynaklarının -*ulaşabildiğimiz olanlar*- neredeyse tamamında alayları anlatanları çalışmamızın içeriğini dolduracak zenginlikte olmadığını fark ettik. (Az da olsa bazı örnekler ileride vereceğiz.) Çalışmamıza teşrifat kitaplarından -*ki onlar da sınırlı ve kimisi de bu konuya hiç değinmemiş-* ve ulaşabildiğimiz belgelerden yararlandık. Burada alayları gruplar halinde inceleyeceğiz. Bu şekilde yapmamızın sebebi her grubun farklı elemanlara ve makamlara sahip olmasıdır.

1)Esnaf Alayı

Bir sefere çıkmadan önce loncaların gösterişli geçit alayları düzenlemesi XVII. Yüzyılda İstanbul'da sık sık rastlanan olaylardandı. Bununla beraber esnafın sefer sırasında yürüyüşü-merasim düzenlemesi eskiden beri uygulanan bir kanundu.[133]

Esnaf alayı, belki de padişahla loncalar arasındaki uyumu ortaya çıkarmaya ve doğabilecek hoşnutsuzlukların önünü önceden almaya

---

[132] Zeynep Tarım Ertuğ, "*Miyatürler ve Tarihi Belge Özellikleri*",I-XII, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2000, II, s.180; Banu Mahir, "*Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Minyatür", Genel Türk Tarihi, I-X, Yeni Türkiye Yayınları,* Ankara, 2002, VI, s.713–718.

[133] Selaniki Mustafa Efendi*, Selaniki Tarihi*, I-II, hzl.Mehmet İpşirli, TTK, Ankara,1999, II,436a,806; Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789), s:80a,41,265.*

yarıyordu[134] XVIII. Yüzyıln başında İstanbul'da ne gibi esnaf zümrelerin bulunduğu, bunların padişah sefere çıktığında ne şekilde orduya iştirak ettiklerini açıklaması, İstanbul'daki esnaf içersinde hangi zümrenin daha hâkim olduğunu, daha çok vergi verebilecek durumda bulunduğunu… Vb. şekilde göstermesi bakımından ehemmiyete haiz olduğunu Nicolae Jorge kitabında değiniyor.[135]

Sünnet düğünü şenliklerinde olduğu gibi ordu sefere çıkarken de esnaf loncaları alaylar düzenlerlerdi. Başkentteki çeşitli loncaların üyeleri Alay Köşkü'nde yer alan padişahın önünden geçerler, ona değerli armağanlar sunarlardı. Bu tür olayların anlatıldığı kitaplara da surname denirdi.[136]

İlk olarak subaşı ile kılavuz çavuş ve asesbaşı üçü alayda beraber yürürler.

Asesbaşı neferleri de arkalarından yürürler.

Daha sonra ekmekçiler, kasaplar, mumcular, bakkallar, manavlar ve bunların ardınca yaş yemiş yazıcısı (veya pazarbaşısı) ve kuru yemiş tablaları ve arkalarınca Pazarbaşı, Ordu Ağası, Naip Efendi ve Mehterhane gider.

Saraçhaneliler (at takımı vs. yapanlar), haffafan-ı cedit (yeni kunduracılar), pembeciler, (gömlek satıcıları), paçacılar, çuhacılar, hallaçlar (cilacılar), bezzazlar (manifaturacılar), semerciler, köhne haffaflar (eski kunduracılar), na'lçacılar,arpacılar, ahçılar, berberler, terziler, gazzazlar, aktarlar, kılıççılar, kazancılar, kalaycılar, arabacılar, çadırcılar giderler.

Bunlar miri işlerden olduklarından orduya gitmezler.Bu esnafların her biri yamaklarıyla beraber giderler.

---

[134] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, çev. Elif Kuluz, Tarih Vakfı Yurdu Yayınları İstanbul, 1997, s.98.

[135] Münir Aktepe, "*III. Ahmed Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar",Tarih Dergisi,* VII, sayı.10, İ.Ü.E.F., Osmanlı Yalçın Matbaası, İstanbul,1954, s. 19–29.

[136] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.188; Nurhan Atasoy, *Surname-i Hümayun (Düğün Kitabı),*s.34.35.38–41,48–57,60–61,68–73,76–83,88–104.

Yukarıda isimleri geçen esnafların tamamının azaları, işçileri, piyade, kethüda ve ustaları atlar ile gidip artlarınca mehterhaneleri çalınarak padişahın kaldığı yerlerden biri olan Alay Köşkü altından yürüyüp, geçiş yaparlar ve Kasr-ı Dilkuşaya doğru gelirlerken Soğukçeşme kapısından yukarıda Ordu Ağası ve Pazarbaşı attan inip hil'atları giydirilir ve emrolunur. Alayın bitiminde Ordu Naibi Efendiye ve mahzarlar kethudasına dahi hil'at giydirilir. Ve hil'at giydirilenleri Çavuşbaşı Ağa ve Kapıcılar Kethüdası Ağa ferace kürkler, destarları ve ellerinde asalarıyla piyade Alay Köşkü altına getirip beraber yer öptürdükten ve de her esnafın duacısı dua ettikten sonra atlarına binerek yine alaya karışıp giderler.[137]

Naili Abdullah Paşa da Defter-i Teşrifat'ında ordu alayının yapıldığı günün sahahında veya bir gün önce esnaf topluluklarının grup grup Sultan Ahmed Camii havlusunda toplandığını ve tamamının yukarıda belirttiğimiz şekilde alay tertibi ile Davudpaşa Sahrasına doğru hareket ettiğini belirtir[138]

1711 yılında Prut seferi için yapılan esnaf alayın da alaya İstanbul'daki bütün sanat erbabı, loncaları ve azaları iştirak etmiş, kimisi ata binmiş kimisi de yaya idi. Her takımın kendi (mehterhânesi) vardı. Bu alay tam altı saat sürdü ve bütün bunlar harbe gidenlerin şerefine yapılıyordu. Bununla harbe gidenlerin asude bir kalple düşmana karşı yürümesi lazım geldiğini anlatılmak ve askerlerin geride kalan ailelerine, çoluk çocuklarına bakacak ve onları besleyecek esnafın mevcut olduğu ifade edilmek istenmiştir.[139]

Antone Galland 1672 yılındaki İstanbul seyahatinde ki esnaf alayını çok fazla teferruatlı olarak anlatmıştır

---

[137] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, s.363,368–370,383; Selahattin Tansel, *1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma,* TTK, Ankara, 1951, s.520.

[138] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.85a-85b.

[139] Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa *Nusretname,* II, s.342; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, s.3; Nimet Kurat Akdes*, Prut Seferi ve Barışı,* I-II, TTK, Ankara,1951, I,s. 243.

"...İlk önce silah namına ancak ellerinde bir değnek bulunan takriben 150 yeniçerinin başında bir Çorbacı ile bir Subaşı göründüğünü, kendilerini ekmekçiler takip ettiğini, bundan sonra kütle halinde şarkı söyleyip sıçrayan meşaleciler grubu geldiğini, sonra at üzerinde Esnaf Kâhyası ve etrafında sırtlarına zırh geçirmiş, başlarında taşıyanların zevkine göre ilmikli kenarlar, ellerinde de birer kargı bulunan sekiz on süvari geldiğini, bunları nefir, dümbelek, davul ve darbuka çalanların takip ettiğini, daha sonra ekmekçiler heyetini kasaplar heyetinin izlediğini ve kasap çıraklarının da arkadan ikişer ikişer yürüdüklerini, daha sonra heyet kahyasının geldiğini ve bunun etrafında da evvel geçenler gibi zırhlarla süslü süvarilerin mevcut olduğunu belirtir.

Bunların da konser veren çalgıcılarının mevcut olduğunu (yani mehter takımları) ve kendilerinden sonra bahçıvanlar da aşağı yukarı aynı nizam ile geçdiklerini belirtir.

Yemişçilerle tatlıcılar da hemen aynı nizamda ilerlediklerini, bundan sonra pamukçuların geldiğini ve bunların ardından şamdancılar, mumcular, kürkçüler, sarık yapıcıları, kahveciler, terziler, çuhacılar, dericiler ve kunduracılar birbirlerini takip ederek alayı devam ettirdiklerinden bahseder.

Bunların toplamının üç bin ve hatta daha çok olup içlerinde Türkler'in az olduğunun da altını çizer. Bütün ötekiler ya Rum ya Yahudi yahut da Ermeni olup zırh giymiş olanların cümlesi bu sonunculardandı (terziler ve kunduracılar) ve kendilerine Türklerin elbiselerini giymek ve diledikleri sarıkları taşımak müsaadesi verilmiş bulunduğu için Türklerden ayırt edilmeleri müşkül bulunduğunu da belirtmeden geçmez… " [140]

A.Galland daha sonra ordu alaylarına geçmekte olup ordu alayının sabah namazından sonra başlayıp yaklaşık beş saat sürdüğünü ve alayın ihtişamını anlatmaya kaleminin kuvvetinin yetmediğini anılarının birçok yerinde tekrarlamakta ve Osmanlı Devletine karşı

[140] Galland, İstanbul' a Ait Günlük Hatıralar, s.109–112.

önyargılı Avrupalıların yanıldığını da belirtmektedir. O izlemiş olduğu alayın genel düzeneğini şöyle anlatıyor[141]

Bir seyyah bu büyük kalabalığın sessizliğinin ve düzeninin kendisini şaşkına çevirdiğini, hiç bir sesin yükselmediğini, Hıristiyan manastırlarındaki keşişlerin sessizliliğine benzeyen **"**Müeddeb" bir eda ile gürültünün ve itiş-kakışın olmadığını belirmektedir. Herkesin en ufak bir karışıklığa meydan vermeksizin mevkiine uygun olan yeri aldığını, ağa dedikleri kumandanların yani paşalar, binbaşılar ve subaşıların oturduğunu, alt rütbedekilerin de ayakta olduğunu belirtir. Alayın en kalabalık olan topluluğunu oluşturan yeniçerilerin kıpırdamadan durduğunu belirtir ve bunun kendisi için çok garip geldiğini anlatır.[142] Ancak Suraiya Faraqhı yukarıda kısmen vermeye çalıştığımız yabancı birkaç seyyahın anlatımından farklı olarak bu seyyahların bu tür şenlik ve esnaf alaylarına ilgi göstermediğini belirtmektedir.[143]

Loncaların birçoğu geçit alayına araba üstünde ya da sırtta taşınan "canlı sahne" hazırlayarak katılır ve yaptıkları, ürettikleri ürünleri sergilerlerdi. Bunları yaparken de hiyarerşik düzeneği bozmamaya gayret ederlerdi. Ustaların giyimleriyle yamak veya kalfaların giyimleri arasında farklar göze çarpardı. Bazı alaylara sadece esnaf değil üst rütbeliler veya ulema da katılırdı. Böylece Osmanlı toplumunun bütününü canlandırıldığı (katıldığı) bir gösteri- merasim düzenlenmiş olurdu.[144] Suraiya Faraqhı bu tür gösterileri - *kaynaklarından yola çıkarak*- değerlendirirken sultanın gücünün ön

---

[141]*Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),*s.115b,104;Galland, İstanbul' a Ait Günlük Hatıralar, s.115–132 **bkz.**; Gülgin Üçel-Aybet, *(Avrupalı Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530–1699),* s.404–420.

[142] Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, IX,268–270; John Freely, *Osmanlı Sarayı, Bir Hanedanlığın Öyküsü,* çev. Ayşegül Çetin, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993,s.153–158; Gülgin Üçel-Aybet, (Avrupalı *Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530–1699),* s.421–422, Nicolae Jorge, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* II, s.375, IV, s.149–150.

[143] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, , s.189.

[144] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.189–190.

plana çıkarıldığının ve yüceltildiğinin altını çizer ve bu tür eser verenlerinde aynı maksada taalluk ettiğini belirtir.[145] Esnaf alayları saray ile kent kültürünün bir araya geldiği bir noktada bulunmaktadır. Halkın da bu merasimlere ilgi duyması bir bakıma yaşadıkları kente gönül bağıyla bağlı olduklarını göstermektedir.[146]

Hammer, IV.Murat'ın İran seferini anlatırken 48 cemaat ve 600 esnafa ayrılmış olduğunu ve İstanbul ahalisinin de padişahı ve orduyu uğurlamaya çıktığını, bu savaş manzarasının yüksek bir siyasi maksada haiz olduğunu, bu suretle ahalinin hakiki kuvveti ve vaziyet müşkülat kazandığında payitahtın cemaat ve esnafından ne kadar yardım görülebileceğinin anlaşılmış olduğunu belirtir.[147]

Esnaf alayını bizlere en uzun ve detaylı bir şekilde anlatanın ünlü seyyahımız Evliya Çelebi'nin, IV. Murat'ın Bağdat seferine giderken yapılan alayla anlattığını ve bu alaya İstanbul'da bulunan tüm esnafın katıldığını söylemiş olsak abartmamış oluruz. Öyle ki küçük-büyük, Müslim-gayrimüslim ne kadar esnaf varsa, buraya isimleri yazılamayacak kadar çok olan, yaklaşık 310 esnaf grubunun hepsi katılmıştır,[148] derken Ahmed Rasim ise esnaf alayının 57 fasıl olup tamamı 1100 sınıf olduğunu belirtir ve tek tek de esnafın tüm özelliklerini sayar[149] ve bu esnafların çoğunun başında sarayda görevli biri bulunduğunu ve de bu kişi aynı zamanda lonca esnafının ürettiği mallarla sarayın ya da ordunun gereksinimini karşılamakla görevli olduğunu belirtir. [150]

Buradan şunu da anlıyoruz ki savaşa katılan, orduya hem destek vermek hem her an onlarla ve geriye bıraktıklarıyla beraber

---

[145] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.192–195.

[146] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.293–295.

[147] Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, IX, s.193–194.

[148] Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi,* I-VI, Sad: Zuhuri Danışman, Kardeş Matbaası, İstanbul,1969, II,208–335.

[149] Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* II, s:586–607;Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.189.

[150] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.189.

olduklarını ve de bugünleri bir bayram havası içersinde kutladıklarını göstermek maksadıyla sanki bir gövde gösterisi yapılmış olmaktadır.
Esnaf alayından sonra Osmanlı ordusunun en kalabalık kısmını oluşturan yeniçerilerin alayı gelmektedir.

2)Yeniçeri Alayı

Alay lazım olduğunda alay dizmek görevleri başçavuş, küçük çavuş ve başyazıcıya aitti. Bunların dışında kimse karışamazdı. Başçavuş ve diğerleri selam yerine önceden giderek tamam olup olmadığına bakarlardı.
Merasim esnasında selam için yeniçeriler karşılıklı iki sıra oldukları sırada bir tarafa saka bayrağı ve onun alt tarafına bölük ortaları bayrakları ve bunların karşı tarafına baş yayabaşının bayrağı ve bunun altına da yaya ortaları bayrakları dizilirlerdi.
Bundan sonra Kethüda Bey bayrağı ve bunun altında başçavuş bayrağı dururdu. Daha sonra ocak ağaları dizilirlerdi. Başta yeniçeri ağası durur ve baş bayraktar ile İmam-ı azam bayrağı ve mehterhane yeniçeri arkasında bulunur ve sonra da bu selam merasiminde iken sadrazam iki tarafı selamlayarak aralarından geçerdi.[151]
Yeniçeri ocağının alayı da şöyle olurdu:
İlk olarak 42 nefer kalkanlı-çavuş sonra sağda orta-çavuş, solda küçükçavuş, aralarında iki sıra sakalar, sonlarında sakabaşı bayrağı ile gelir.
Sonra ortalar ki, 1. bölük 64 ve 71. cemaatlar,
Bunlardan sonra da 5.bölük 68 ve 67 ve 44 ve 82. cemaatlar,
Daha sonra da diğer cemaat ve bölük ortaları neferleri ve kazanları ile iki sıra gidip orta yerlerinde birer ikişer ocak çavuşları ve orta yazıcıları yürürler
Ortaların tamamında sağ kolda 1. bölük, solda 5.bölük bayrakları aralarında diğer ortaların bayrakları, iki sıra halinde odabaşılar,
Bu şekilde iki sıra sonunda çorbacılar geçerler.

[151] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 291–292.

Ardı sıra Çorbacı Ocak İmamı Efendi,
Zenberekçi,
Haseki Ağalar,
Turnacıbaşı,
Kul Kethüdası Ağalar ve Yeniçeri Efendisi geçerler.
Daha sonra da ocak tuğları ve gümüş kalkanlı yedekler ve İmam-ı Azamın beyaz sancağı [152] ile yürürler.
Sonra da sırasıyla
Yeniçeri Ağası,
Tüfenkciler,
Kâr-haneliler,
Kethüdayeri Ağa Kethüdası,
Başhalife,
Beytülmal Kâtibi,
Kisedarlar,
Kethüdayeri Kâtibi,
Divan Kâtibi,
Kapı Halifesi,
Çavuş-Halifesi ve tabl-ü alem
alay tertibi üzre yürüyerek/geçerek Alay Köşkü'ne [153] gelmeden önce adı geçenler, çorbacılar ve diğer ağalar atlarından inerler ve hil'atler giydirildikten sonra, Çavuşbaşı ile Hünkar Kapıcılar Kethüdası divan elbisesi, sim asaları ile piyade önlerine düşüp Alay Köşkü tahtına götürüp beraber yer öperler ve köşkü geçtikten sonra atlarına binerek alaya karışırlar.

---

[152] Mithad Sertoğlu, "*İmam-ı Azam Bayrağı*", *Osmanlı Tarih Lugatı*, s.161; Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* II, s.622.

[153] Mithad Sertoğlu, *"Alay Köşkü", Osmanlı Tarih Lugatı*, s.14; Semavi Eyice, "*Alay Köşkü", DBİA*, I,s.177; M.Orhan Bayrak, *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü,* s.33; Köşk ile ilgili teferruatlı bilgi için ***bkz***. İbrahim Artuk, "*Alay Köşkü",Tarihi Enstitüsü Dergisi*, sene.1981–82, sayı. 12, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982, s.587–588.

Yeniçeri Ağası dahi zikrolunan mahalle geldiğinde hil'atlar giydirilir ve sonra, Çavuşbaşı ile Kapıcılar Kethüdası karşılar ve padişahın huzuruna ulaşıldığında yeşil çuha samur kürk giydirilip ve ikram olunup çıktıktan sonra rikapdarlar ve yukarıda belirtilen ağalar ve devlet adamları köşkün altına geldiğinde üzengi üstünde temenna eder geçerler.

Bu alayda Yeniçeri Ağası (rûz-merre destar ve al çuhaya kaplı, kapaniçe yakalı uzun ferace yenli muvahhidi resminde vaşak kürk ve silah ve bisat ile),Yeniçeri Efendisi tamamı (destar, ferace kürk ile), kul Kethüdası (başında ve bunun gibi al çuha vaşak kürk lakin yakası ağanınkinden biraz küçük elbise) giyerlerdi.[154] Türkiye'yi gezen Avrupalı gözlemcilerden Edmondo de Amıcıs'da çok teferruatlı birazda abartılı bir şekilde yeniçeri ocağının geçişini kitabında anlatmaktadır.[155]

Ayrıca bu alayda sakaların tamamına 1000 (akçe) kuruş atiyye-i hümayun ve ortanın her birine Kara Kullukçularına kazan ile giderken beyaz astarlı birer çıkı ve her bir ahçıya onar altın ve derviş duacıya ve diğerlerine ikişer-üçer altın surra-i hümayun verildi.[156]

Büyük bir alay tertip olurken bütün ocaklar ve kadın-erkek Üsküdar İskelesi'nden tâ otağ-ı hümayunun kurulduğu yere varıncaya kadar, gece yarısından beri halk izdiham üzere beklerdi. [157]

Reisülküttabın alaydaki yeri padişah tuğlarının bulunduğu grupta sırası ile Nişancı, Defter Emini, Şıkk-ı Sani, Şıkk-ı Salis defterdarlarından sonra, Defterdar ile birliktedir. Reisülküttab ve

---

[154] Ahmed Cevad, *Tarih-i Asker-i Osmanî (Yeniçeriler),* I, s.120–124.

[155] Edmonde de Amıcıs, *İstanbul,* s.137–143.

[156] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.85a-87b,101a-101b; Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Müri't-Tevarih*, I-III, hzl.M. Münir Aktepe, İEF.1981,s.II,92,117–118; Selaniki Mustafa Efendi*, Selaniki Tarihi*, I,s.321,324–326,365,368, II, s.771; İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *"1224/1809 senesinde Rus Seferine Gidecek Olan Kapıkulu Ocaklarının İstanbul'dan Hareketleri Esnasında Teşrifat Mucibince Yapılan Merasim*", *Belleten*, I-LXIV, VII, Sayı.25, TTK, Ankara,1943, s.104–109.

[157] Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi**,** *Müri't-Tevarih,* I,s. 2.

Defterdar bu alayda erkân kürk, selimi, tirkeş, kadife şalvar giyer, divan bisatlı ata binerlerdi. Reisülküttab ve Defterdardan sonra İstanbul Kadısı, mazulleri ve payelileri gelirdi. Bu şekilde alay çadırların bulunduğu yere varınca herkes padişaha selam durmak için padişah otağı ve Sancağ-ı Şerif merkez olmak üzere önceden tespit edilmiş yerlerini alırlardı.[158]

Marsıglı yeniçerilerin alayını anlatırken üç şekilde olmak üzere yapıldığını, ilk olarak Yeniçerilerin ikişer ikişer olarak kendi sancakları ile geçmekte olduğunu, daha sonra bölüklerin dörder dörder olarak geçmekte ve önde sancaktarın ve sancakların geçtiğini ve bunları zabitlerin (çavuşların) takip ettiğini, bunların ardından Yeniçeri ağasının büyük sancağının durduğunu ve geçişin tamamlandığını belirtmektedir.

Başka bir geçişinde Yeniçeri kıt'alarının olduğunu ve kıt'aların her birinin bir oda veya bölükten ibaret bulunduğunu, kendilerine mahsus bayraklarının olduğunu, filan oda veya bölüğün bayrağı diye çağrıldığı zaman bütün bölük yeniçeri efradının oraya koştuğunu, her yeniçeri kıt'asının önünde birçok çavuşun yürüdüğünü belirtir.[159] *(İşte tüm bunları Marsıglı kitabında resmetmiştir. Bizde bunları* **EKLER** *'e yerleştirdik.)*

Avner Levi'de İstanbul'da gördüğü alayın sabah güneş doğumundan itibaren başladığını, arkasından padişahın alayının geldiğini ve onun da geçişinin öğleyi bulduğunu ayrıca yeniçeri alayını da teferruatlı bir şekilde anlatmakta ve yeniçerilerin burada beşer beşer hatta altışar altışar olarak geçtiğini belirtir.[160]

---

[158] Silahdar, *Nusretname*, II, s.343; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılar Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara,1991, s.179; Ahıshalı, s.290–291.

[159] Graf Marsıglı, *Osmanılı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti,* s.176–180.

[160] Avner Levi, *"Kanun-i Sultan Süleyman Dönemi ve İstanbul'una Ait bir Kaynak", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Alaş Matbaası, sayı.13, İstanbul, Mart–1986, s.12–43.

3) Cebecilerin, Topçuların ve Arabacıların Alayı

Osmanlı kara ordusunun önemli bir bölümünü oluşturduğunu düşündüğümüz, cebeci, topçu ve arabacı kısmının alayının nasıl olduğunu şöyle anlatabiliriz.

Yeniçeri ocağının Alay Kasrının altından geçişlerinin ertesi günü Cebeci, Topçu ve Arabacı Ocağ-ı Âmireleri dahi tertip üzere, Alay Kasrı altından geçerken teamül gereği Çorbacıların reisleri ve zabitlerine hil'atler verilir. Cebeci, Topçu ve Arabacıbaşı Ağalar Soğukçeşme Kapısı önünde atlarından inerler ve hil'atler giyirilir. Yukarıda geçtiği üzere yer öptürülüp/saygıyla eğilerek, Humbaracı, Lağımcıbaşı Ağalar memur olmayıp Ocakbaşı Çavuşları, bazı kalfalar ve neferlerin memur olmalarıyla işte bu alayda ağaları gelmeyip memur olan başçavuşları teamül gereği Soğukçeşme önünde atlarından inerler ve hil'atleri giydirilir.

Yeniçeri ocağı gibi bunların da orta sakaları, ahçıları, karakullukçuları ve dervişlerine bizzat padişah tarafından atiyye-i hümayun ihsanı ve zikrolunan Cebehane, Topçıyan, Arabacıyan, Humbaracı ve Lağımcı ocaklarından memur olan zabitlerine ve neferlerine seher vakti Sultanahmet Meydanı'nda toplanıp yukarıda belirtilen alaylarıyla Alay Kasrının önünden ve kendilerine mahsus sırayla geçerler.[161]

Osmanlı kara ordusunun yine en önemli bölümünü oluşturan topçuların bir başka alayını anlatan başka bir belgeyi de aşağıya alıyorum:

Ordu-yı Hümayun ile Topçuları Ocağından geçiş yapacak olan ortalar ve zabitler Davudpaşa sahrasına gidişatları günü tertip olunan alay defterinden birinde şöyle anlatılmaktadır. Ancak buradaki durum yukarı da anlattığımızdan biraz farklıdır, o da, alay sırasında kaç kişinin olduğunun belli olmasıdır:

---

[161] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.87a-89a; Silahdar*, Nusretname*, II, s.343; Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.80a-92b,41,265–281; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *"1224/1809 senesinde Rus Seferine Gidecek Olan Kapıkulu Ocaklarının İstanbul'dan Hareketleri Esnasında Teşrifat Mucibince Yapılan Merasim*",VII, Sayı.25,s.105.

Evvela Sakalar Ağası,
Çorbacı (nefer sayısı 1), arasında orta sakaları, (nefer sayısı 25),
Süvari alemdarı, (nefer sayısı 1),
Süvari topları (nefer sayısı 283),
İkinci orta, tam orta,
Süvari ağası ve zabitleri,(1 Ağa, 2 Mülazım zabit neferleri 140, zabitlerle birlikte),
Tam orta, ikinci cemaatin kethüda ortası,
Piyade neferleri ve kazanı (neferleri 130, zabitlerle birlikte),
Tam orta, altıncı cemaatin Başçavuş ortası,
Piyade neferi ve kazanı (neferleri 130, zabitlerle birlikte),
Tam orta, üçüncü cemaatin ortası,
Piyade neferleri ve kazanı (neferleri 130, zabitlerle birlikte),
Tam orta, 22. cemaatin ortası,
Piyade neferleri ve kazanı (neferleri 130, zabitlerle birlikte),
Tam orta 47. cemaatin ortası,
Piyade neferleri ve kazanı (neferleri 130, zabitlerle birlikte),
Tam orta 54. cemaatin ortası,
Piyade neferleri ve kazanı (neferleri 130, zabitlerle birlikte),
Tam orta 10. cemaatin ortası,
Piyade neferleri ve kazanı (neferleri 130, zabitlerle birlikte),
Ortalar alemdarları,
Ortalar odabaşları, Çorbacı Ağa kulları, (nefer sayısı 7),
Başçavuş vekili kulları (nefer sayısı 1),
Ocak Kethüdası vekili kulları (nefer sayısı 1),
Ocak Kâtibi Efendi kulları (nefer sayısı 1),
Topçu başı Ağa kulları (nefer sayısı 1),
Son olarak ta 20 kişilik Mehterhane takımı geçer ve alay tamamlanmış olur.[162]

Taylesanizade bu alayı anlatırken hangi cemaat ve bölüğün hangi sıra ile geçtiklerini de anlatır. Ancak burada şunu da belirtelim ki, Zarif

[162] Orgun, TV, Sayı.4–5,I,s.18, (*TSMA: No: D: 5148'den*. XVIII. Yüzyıl).

Orgun'un kullanmış olduğu belgede belirtilen bölük ve cemaatten bazılarıyla benzer yönleri var. Biz farklı olan kısımlarını anlatmaya çalışacağız.

5. bölük kazganları, ustaları, karakullukçuları ve ustalarına bahşişler verilerek geçerler,

Ardından sırasıyla,

34. cemaat,

31. ve 3. bölük,

18. cemaat,

13. ve 39. Bölük,

5.cemaat,

27. bölük,

3. ve 1. cemaat,

14. bölük,

2. cemaat,

2.11. ve 10. bölük,

27. cemaat,

19,33. ve 22 bölük,

22. cemaat

Ve 1. bölük tüm kazganları, aşçıları bahşişlerini alarak geçerler

Sonra 21 adet orta bayraklar,

21 adet odabaşıları geçtikten sonra Cebeşibaşı Ağa gelir ve Alay köşkünde padişahın huzurunda hil'at giydirildi ve alayları sona ermiş olurdu.[163]

Selaniki'de top arabacıların alayını anlatırken nefer sayısını belirtmekle beraber, alayda öne geçen top arabalarını, alay bayraklarını ve alay sırasındaki hiyerarşik düzeneği gösterir (*küçük rütbeliden üst rütbelilere doğru*) bir anlatım sergiler:

"İlk olarak top arabacıları alay bayrağı (1000 silahlı nefer) ile geçerler,[164] Burada Taylesani zade'nin kitabından devam edersek;

[163] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.84b-85a,270–271.

1. 2. 51. 33. 26. 3. ve 24. cemaat,

3. 8. 20. ve 42. bölük,

9. ve 12. cemaat,

1. bölük,

21. 60. 70. 55. 45. 66. 48. 38. ve 47. cemaat geçtiler[165].

Ardından, Bölük başıları, çavuşları, kâtipleri, kethüdaları ve ağaları geçerler,

Sonra topçular alay bayrağı (2000 nefer yaya ve silahlarıyla) geçer,

Atlı bölük başıları, çavuşları, kâtipleri, kethüdaları ve ağaları geçerler,

Sonra Cebeciler cemaati alay bayrağıyla yürürler (4000 nefer silah ve mükemmel elbiseleriyle),

Ardından Şam yeniçerileri alay bayrağı yürüdü,

Sonra yeniçeri dilâverleri alay bayrağı,

Ağa tuğu,

Şabateleri ve yedekleri,

Sekban süvarileri geçti,

Zağarcılar süvari alay bayrağı, bölük başıları, yaya başıların bayrakları ile yürürler,

Ocak ağaları, başçavuş, kâtip efendi ve kethüda bey geldiler,

Yeniçeriler alayı silah ve elbiseleriyle kıyas kabul edilmez bir şekilde geçtiler,

Sonra dergâh-ı saadet çavuşları (400 nefer) geçer,

Ardından 2000 nefer çavuşu geçer,

Sonrada dergâh-ı âli çaşnigirleri geçerler (40 ila 120 nefer arasında),

Rikabı hümayuna mahsus beyler (200 nefer) geçer,

Ardından zeametli mütefrrikalar geçerler(1000 nefer),

Sonra cebelüler geçerler,

Sadattan 300 nefer Nakibu'l- eşraf maiyetiyle geçerler (geçerken birlikte tekbir ve tehlil getirirler),

---

[164] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.84b–270.

[165] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.85b–271–272.

Sonra zümre uleması, ehl-i şer'i din-i mübin alayı müftüler ve şeyhülislam takip eder,

Sonra da kadıaskerler, müderrisler ve bunların ardından rikab-ı hümayun ağaları geçerler,

Ardından nişancı, defterdarlar, haceganlar ve sadrazam efendi geçerler." [166]

Ve böylece top arabacıların alayı tamamlanmış olur.

Taylesanizade yeniçeri ocağının alayından sonra başka alayları da anlatmaktadır. Bunlardan biri mimar ve lağımcıların alayıdır ki, sayılarının birkaç yüz civarında olduğunu ve alemleriyle beraber alay düzenlediklerini belirtir. [167]

Sonra bir diğer alayda Osmanlı'nın her sefere gittiğinde ordu için gerekli olan hazinenin alayıdır ki (*tezimizi hazırlarken, araştırma yaptığımız eserlerden sadece burada böyle bir bilgiye rastladık*), burada hazinede nelerin olduğunu saymaya kalkmak çok fazla yerimizi alacağından sadece dipnotta yerini belirtmek istiyoruz [168]

Ulaşabildiğimiz eski kaynakların az olmasının sebeplerini her seferinde belirmeye çalıştık (*Bu eserlere de bakıldığını-araştırıldığını bir bakıma göstermek maksadıyla).* Buna örnek klasik kaynaklarımızdan Solakzade'nin Tarihi'ni (*Bu eser Osmanlı'nın yaklaşık 360 yıllık tarihine ışık tutmaktadır)* verebiliriz. Bu eserde alaylar anlatılırken çok genel ifadeler ve kısa cümleler kullanılmıştır, sanki bir bakıma geçiştirilmiştir. Aşağıda vereceğimiz örnekler bunlardan bazılarıdır:

"İslam askeri son derece kalabalıktı… Eyyub Sultanı ziyaret ettiler… Derya misal asker ile çıkılarak kurulan otağlara yerleştiler… Sayısız askerler yürüyüş yaptılar… Gülbankları konuşturdular… İstanbul'dan

---

[166] Selaniki Mustafa Efendi*, Selaniki Tarihi*, I, s.330b-332a,610–612; Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789*), s.86a–272.

[167] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s:86b–273.

[168] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.86a,272–273 **bkz.**

çıktılar… Muhteşem debdebe ve kevkebe ile yola revan oldular… Alaylar tertip ve tezyin edildi… Büyük alaylar ile çıkıldı… Sefer tedariki görülüp yola revan olundu… Ordu aheste aheste mahall-i memura cem' oldu… Tüm İstanbul halkı İslam askerini ve paşaları göndere (uğurlamaya) çıktılar… Ol gün bir ziynet ve bir şöhret ve bir temaşa olmuştur ki "akıllar zail" olurdu… Debdebeli bir alay düzenlendi… Parlaklık saçan tuğlar Üsküdar'a çıkarıldı… Padişah Üsküdar'a çıktı… Gökte zelzele yerde velvele meydana geldi. Zelzeleden güneşin gözüne şaşılık, velveleden gökyüzünün kulağına çınlama arz oldu…Sadrazam büyük bir tantana ile İstanbul'dan hareket eder… Sultan kentten İslami geleneklere göre bir törenle uğurlandı…Vb."[169]

4) Sadrazamın Alayı

Sadrazamın ordu alayı ile geçişi alay içerisinde en muhteşemi olduğunu söylesek yanılmış olmayız. Diğer alaylarda olduğu gibi sadrazamın alayı, alayın hem sonuna doğru gelmekte hem de ihtişamlığını tüm âleme duyurucasına bir geçiş yapmaktadır.[170] Biz de bu alayı aşağıdaki durumda anlatmaya çalışacağız:

İlk olarak Klavuz Çavuşu yamağı alayın önünde görünür,

Sonra Subaşı,

---

[169] Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi,* I-II, hzl.Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989, II, s.15, 16, 49, 122, 124, 138, 195, 214, 261, 297, 349, 374, 391, 401, 535, 548, 635; Rahimizade, *Tarih-i Osman Paşa, Özdemiroğlu Osmanpaşa'nın Kafkasya Fetihleri (986–988/1578–1580) ve Tebriz'in Fethi,(993/1585),* hzl.Yunus Zeyrek, Kültür Bakanlığı, Ankara,2001, s.4a-16;Zekeriyyazade, *Ferah-Cerbe Fethi,* hzl. Orhan Şaik Gökyay, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara,1988, s.31; Kemalpaşa-Zade, *Tevarih-i Ali Osman, X. Defter,* hzl.Şerafettin Severcan,TTK,Ankara,1996,s.5a-11a,53–65,47a-49a,132–136,16a-25a,76–95; Selahattin Tansel, *II. Bayezıd'ın Siyasi Hayatı*, MEB, İstanbul,1966, s. 172, (*bazı klasik kaynaklardan yaptığı alıntılarda merasimlere kısaca değiniyor*);Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* III, s.3,37,262;John Stoye,Viyana Kuşatması,çev.Derin Türkömer,Doğan Kitap,İstanbul,2004,s.25.

[170] Selaniki Mustafa Efendi*, Selaniki Tarihi*, II, s. 262a-b,474.

Asesbaşı Ağalar,
Tataran-ı Asafi,
Tatar Ağası,
Deli Gönülliyan ve ağalar,
Divan-ı Hümayun Çavuşları,
Ağayan-ı Asafi,
Sağda Gedikli Müteferrikan ve solda Gedikli Çavuşları takip ederler.
Sonra Ehl-i menasıbın Anadolu muhasebecisi efendiye kadar efendiler ikişer sıra ile fakat seferber olan efendiler,
Müderrisler ikişer sıra halinde,
Sonra da Ruznamçe-i Evvel,
Muhasebe-i Evvel,
Muhasebe-i Haremeyn,
Muhasebe-i cizye,
Şehremini,
Tersane Emini,
Darphane Emini,
Tophane Nazırı,
Baruthane Nazırı,
Matbah (mutfak) Emini,
Arpa Emini takip ederler.
Daha sonra bunların ardından Kapıcıbaşı Ağalar,
Mir-i Âlem-i Hassa Ağa,
Üsküdardan Mekke-i Mükerremeye varıncaya kadartüm Mevali-i Kiram Efendiler,
Kılavuz Çavuşu Ağa,
Serdar-ı Ekremin kalkansız yedekleri ve Mirahurlar,
Ser-bölük-i bevvabın Serdar-ı Ekremi Ağa ve tuğlar ve bayraklar önlerince sipah ve silahdar ocaklarının tuğlar ve bayraklarıyla hareket ederler.
Sonra Muhzır Ağa ortası bayrağıyla kırk kişilik mızraklı neferleri,
Serdar-ı Ekremin kalkanlı yedekleri,
Tevkii ve Defter Emini Efendiler,

Şıkk-ı Sani ve Şıkk-ı Sâlis Efendiler,
Şıkk-ı Evvel Defterdar Efendi,
Sudur-i izam (kazaskerler) Efendiler,
Vezir-i mükerrem Kaymakam Paşa,
Arkalarında Şatırcılar,
Mataracılar,
Tüfekçiyan,
Çuhadarlarıyla Kapıcılar Kethüdası,
Aralarında iki nefer Gedik Ağaları,
Çavuşlar Kâtibi,
Emini Ağa,
Serdar-ı Ekremin Kapıcılar Kethüdası,
Selam Ağaları,
Mektubi,
Teşrifati Efendiler,
Tezkire-i Evvel ve Sani Efendiler,
Reisülküttab Efendi hademeler silahlı olarak ve Çavuşbaşı Ağa devam eder.
Sonra da Sadrazam,
Serdar-ı Ekrem ve aralarında Gedik Ağalar ve arkalarında yürüyen Çuhadar,
Şatıran,
Mutahhareciyan (mataracılar),
Tüfenkçiler,
Kapu Kethüdaları,
Muhzir Ağa kalfaları,
Odabaşı Ağa (kaput ve baratalarıyla),
Şeyhülislam beraberinde gelirler.
Sonra Kethüda Bey,
Sadrazam kethüdasının yedekleri ve Mirahurları,
Sipah ve silahdar ocaklarının kâtip ve kethüdaları ve önlerinde dört bölük Ağalar,
Alay Başçavuşu Ağa,

Kethüda Bey,
Aralarında Kethüda Kâtibi,
Enderun Ağaları,
Diğer ricalin Enderun Ağaları,
Kethüda Bey,
Mehterhane-i tabl-u âlem-i serdar-ı Ekrem,
Sipah,
Silahdar ocağı çavuşları ve ocakları bayrağı ile gelip alaya devam ettirirler.

İşte bu alayın olması için birkaç gün önceden haber verilir, bunun için de herkese birer tezkire gönderilir. Ancak Şeyhülislam'a yalnız haberci çavuşları aracılığıyla saray-ı hümayuna teşrif davet olunurlar.

Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Bab-ı âliden hareket edip ve saray-ı hümayuna teşriflerinde doğruca padişahın huzuruna girerler. Ancak mevcut bulunan vüzera-yı izam padişahın huzuruna sonra girerler, ilk önce çıkarlar.

Daha sonra bu büyük alaya katılanların makam ve mevkilerine uygun hilat'ler, hediyeler, atiyyeler verilir ve bu şekilde alay tamama ermiş olur.[171]

Marsıglı da sadrazam alayını anlatırken alayda bulunanların hem sayılarını veriyor hem de resmetmekle görsel bir zenginlik kazandırmış oluyor.[172] (**EKLER** bölümüne bakılabilir.)

Peçevi İbrahim Efendi'de eserinde ordu alayını anlatırken alayın diğer erkânlarından ziyade daha çok Padişah IV. Murad'ın maiyyetinin üzerinde durmuş, özellikle de padişah için çok önemli olduğunu

[171] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "*1224/1809 senesinde Rus Seferine Gidecek Olan Kapıkulu Ocaklarının İstanbul'dan Hareketleri Esnasında Teşrifat Mucibince Yapılan Merasim"*,VII, Sayı.25, s.106–109; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye, s.158–163.

[172] Graf Marsıglı, *Osmanılı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti,* s.218–219.

düşündüğü atları ve yük hayvanlarını ve ne amaçla kullanıldığını yazmıştır.[173]

Burada şunu unutmamak lazımdır ki, Osmanlı ordusunun yukarıda yazmış olduğumuz gibi yapılan ordu alaylarının her zaman yapılamadığını hatta kimi askerlerin hayatlarında alay ve sefer görmediklerinden -*uzun barış yıllarından dolayı*- yapılan merasimlerde ne yapacaklarını bilemeyenlerin olduğunu ve bu bilgisizliği sert kurallarla örtmeye çalışılarak yerine getirilmeye çalışıldığını belirtmekte fayda var. [174] Örneğin Kanun-i Sultan Süleyman son seferine çıkarken (29 Nisan 1566) yapılan alayın ihtişamının gözle görür bir şekilde belli olduğunu, özellikle padişahın maiyetinde olanların giymiş oldukları elbiseler ve kuşanmış oldukları silahların herkesi büyülediğini, bu ihtişamlı alayı görmek için halkın erkenden alay meydanını hıncahınç doldurduğunu "bunun da sebebinin yaklaşık 10 yıldır savaşa çıkılmamasıdır".[175]

Elimizde nadirde olsa XVI. Asra ait bilgilerin olabileceğini yukarıda belirtmiştik. Kanun-i Sultan Süleyman'ın 1543'teki Estergon seferine giderken başkomutanlık karargâhının ve kapıkulunun toplanma bölgesine kadar olan yürüyüşü ve alayı da aşağıdaki anlatmaya çalıştığımız gibi olmuştur. (*Burada verilen sayılarla Kanuni'nin ordusunun ne kadar olduğunu, bu ordunun nasıl bu kadar kalabalıkken düzenli bir şekilde hareket ettiğini ve Osmanlı bürokratlarının deyimiyle "yer götürmez" bir ordunun idaresinin ne anlama geldiğini veya gelebileceğini anlıyoruz):*

Öncelikle ordunun ilerisinde, kırbaları su dolu sakalar her biri yedi katır olmak üzere 300 katar (2100) katıra yüklü hazine ve sultanın eşyası,

---

[173] Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I-II, Çev: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, II, s.443–445.

[174] Selahattin Tansel, *1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma,* s.522.

[175] Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu,* V, s.41–43,71; Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, s.19–24,230–231.

Her biri dokuz at olmak üzere yüklü 100 tavla (900) at,
Her biri altı deve olmak üzere yüklü 900 katar(5400) deve,
1000 cebeci,
500 lağımcı,
800 topçu,
400 Top arabacı Ağaları (kâhyaları, kâtipleri ve saray görevlileri),
Kilercibaşı,
Hazinedar Başı
Kapı Ağası,
Sağ ve sol kanatlara ayrılmış kapıkulu süvarileri,
Sağ kanatta kırmızı sancaklarıyla 2000 sipahi,
Yeşil sancakları ile 500 ulufeci,
Beyaz sancakları ile 500 garipler,
Divan erkânı,
Nişancı,
Kazaskerler,
Önlerinde dörder tuğ ve etrafında subayları ve köleleri (kapı halkı) ile dört vezir,
Padişahın av görevlileri (Doğancılar, Şahinciler, Çakırcılar, Atmacılar, Zağarcılar)
Müteferrikalar,
Çaşnigirler,
Hasagir görevlileri, (gemleri ve üzengileri gümüşlü, eğer ve gayşelerinin kenarları sırmalı Rumeli, Anadolu, Karaman, Acem ve Arap atları),
Birinci ve ikinci imrahorlar,
Sarraçlar,
Silahşörler,
Kethüdalar ve kâtipler.
300 Mabeynci,
Kapıcıbaşı idaresinde at üzerinde,
Çubukları altından yedi alem ile yedi tuğ (padişahın kademesinin öncüleri)

Aletlerini zincirlerle boyunlarına asmış olan 100 Nekkareci (mehterhane) ile 100 davulcu (cenk havaları çalarak) 400 solak,

Solak başılar, (padişahın üzengisi yanında olmak üzere başlarında sorguçlu külah ve keçe, ipek kumaşlı, arkalarında işlemeli ve altın kakmalı ok kılıfları asılı olarak).

Padişahın etrafında solakların meydana getirdiği dairenin dışında Çavuşbaşı komutasında 150 çavuş.

Ellerinde gümüşten küçük zincir parçaları asılı gümüş asaları sollayıp şıngırdatarak ve binlerce defa "Padişahım çok yaşa!" diye bağırarak, Solaklar kümesinin içinde 70 peyk.[176] (Başlarında altın miğfer ellerinde altın mızrak, sırtlarında en değerli kumaşlardan elbiseler giymiş olarak).

Solaklar kümesinin ortasında PADİŞAH (gayet güzel bir at üstünde idi.) geçerdi ". Böylece alay tamamlanırdı.[177]

Osmanlı el sanatları içerisinde tarih yazmacılığında önemli belgelerden olan minyatürlerde de alayların çok fazla işlendiğini görmekteyiz. Minyatürlere göre padişah alayın arkaya doğru ortasında yürürdü, önünde Solaklar, Peykler onların önlerinde yedekler, Çaşnigir Ağalar, onların önünde vezirler, ulema ve devlet erkânı daha önde de ocak ağaları olurdu. Padişahın merkezinde olduğu grup alayın en görkemli kısmı olarak seyyahların olduğu kadar nakkaşların da dikkatlerini üzerinde toplamıştır. Padişah hemen arkasında Silahdarı, Rikabdarı –*padişahın korumaları-* ve Çuhadarı, sırma bantlı kırmızı kadife başlıkları, kıymetli kumaşlardan yapılmış olan göz alıcı kaftanlarıyla at üstünde gelirlerdi. Minyatürlerde çok titiz bir şekilde belirtilirlerdi. Bu minyatürlerde de padişahlar devletin başı

---

[176]İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.439–444; Nicolae Jorge, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* II, s.376 (*Tuhaf giysiler içersinde ifadesini kullanmaktadır*); Mithad Sertoğlu, " *Peyk*", *Osmanlı Tarih Lugatı*, s.280.

[177] TSK. *Tarihi Sevk ve İdare Prensipleri ve Genel Karargâh Faaliyetleri*, III, II. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1977, III, s.239–240;Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinden Yapraklar*,Ötüken Neşriyat,İstanbul,2005,s.121-123.

olmasından dolayı olsa gerek çok büyük veya sanki at üstünde ayaktaymış gibi tasvir edilirlerdi. [178]

Yan tarafında ve önünde ise süpürge sorguçlu başlıkları, beyaz iç eteklikleri, ellerinde muhtelif silahlarla 12–40 kişi civarında kalabalık bir grup olarak Solaklar yürürlerdi. Solaklar belli bir yaşın üzerinde ve boylu poslu, güçlü kuvvetli askerlerden seçildiği gibi minyatürlerde de genellikle sakallı olarak resmedilmişlerdi. Bunların önünde altın gümüş tas biçimli başlıkları ve ellerinde teberleri ile Peykler yürürlerdi. Hızlı koşabilmeleri ile temayüz etmiş olan peykler aslında yaya bir haberci sınıfıdır. Fakat bunlar saltanat şiarından bir süs olarak addedilmiş olup padişah nereye gitse etrafında yer alıyorlardı [179]

Bu arada yapılan tüm bu merasimlerin **ne anlam ifade ettiğini** de belirtmekte fayda mülahaza görüyoruz:

Nitekim sultanlar artık sefere katılmadıkları zamanları için sefer öncesi yapılan ziyaret ve kılıç kuşanma ritüeli ortadan kalkmış, onun yerine sadece cüluş sonrası törenine devam edilmiş olmadır. Aynı şekilde kılıç kuşanmak için türbeye gelindiğinde "Fetih Süresi" okunmasının sultanların sefere çıkarken yardım duasında bulunmak için yaptıkları Eyüp ziyaretlerinden kalmış bir adet olması muhtemeldir. Sefer yolundaki mehter birliğinin gülbanklarında da Fetih süresinin okunduğunu biliyoruz. Böylece kılıç kuşanma töreninin, bu iki törenin iç içe geçmişliğinden dolayı niçin XVII. Yüzyılın ortalarına kadar "türbeler ziyareti" olarak anıldığını ve devrin gözlemcilerinin iki töreni niçin birbirinden ayrı değerlendirmediklerini açıklayabiliriz.

---

[178] Nurhan *Atasoy*, *Surname-i Hümayun (Düğün Kitabı),* s.25.

[179] Nicolae Jorge, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* II, s.376; **bkz**. Zeynep Tarım Ertuğ, "*Minyatürler ve Tarihi Belge Özellikleri*" *Yeni Türkiye,* İstanbul, 2000, II, s.182–183; Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl, Osmanlı Devletinde Cülus ve Cenaze Törenleri,* Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, s.139–144;Yusuf *Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılar Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, s.182; Abdülkadir Özcan "*Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi", Tarih Dergisi,* sayı.33, s.30–48.

Merasimlerin modern öncesi geleneksel monarşik otorite altında yaşayan toplumlardaki etki ve işlevleri kuşkusuz modern toplulardakinden farklıdır. Burada merasimleri genellikle meşrutiyetini temelde tanrısal bir görevlendirmeye dayandıran mutlak siyasi iktidarın tebaasıyla ilişkileri çerçevesindeki işlevlerine öncelik vererek değerlendirmek gerekir.

Fakat bir noktayı göz ardı etmemeliyiz: Merasimlerin önündeki bazı nitelikleri ve bunların doğal bir sonucu olan bazı etkileri şu veya bu iktidar türüne ve topluma, modern ve modern öncesi döneme hasretmek hatalı olur. Merasimler, bu nitelikleri dolayısıyla hedef kitlenin özellikleri ne olursa olsun çoğu kez benzer etkiler yaratır.

Günümüze medya aracılığıyla hemen her gün siyasi liderlerin görevleri, hatta özel hayatları ile ilgili bili edinme gibi alışkanlıklarımız var. Bu alışkanlık, modern öncesi dönemde iktidarların halkıyla sürekli ilişki de bulunamayacağını, hatta onların karşısına çıkamayacağını, yönetilenlerin bazen ömürleri boyunca sadece belli belirsiz hayali imgeden fazlasına ulaşamamış olduklarını tasavvur etmemizi zorlaştırıyor. Gerçekten de, modern öncesi dönemin iktidar temsilcileri halk ile ancak merasimler gibi bazı nadir vesilelerle yüz yüze gelebiliyorlardı. Bu nedenle, iktidarın merasimler gibi kısa bir zaman birimine hasredilmiş gösterilerde kendini tanımlaması ve temsil etmesi gerekiyordu. Bu da ancak mesajları özlü bir şekilde aktaran bazı simgeler ve simgesel hareketler sayesinde mümkün olabiliyordu.

Merasimler iktidarın kendisini tanımlamada kullandığı birer araç olduğu için, içlerinde iktidarın karakterine dair birçok ipucu gizlidir. Gücün teşhir edilmesi gibi genelde her iktidarın ihtiyacı olan işlevlerin yanında, iktidar, hedef kitleye teorik yapılanışını, dünya görüşünü, hedeflerini de simgelerle bildirmek ister. Bu nedenle merasimlerin satır araları incelendiğinde, iktidarın kendisini nasıl tanımladığına dair ipuçları bulunabilir. Fakat iktidarın sadece merasimlerde çeşitli simgesel ve simgesel anlatılarla kendisini tanımlaması, kimliğinin

geçerliliği açısından yeterli olmaz. Tanımlamaya muhatap olanın da iktidarı aynı şekilde tanımlaması gerekir.

Toplumu oluşturan bireylerin bellek ve bilinçlerinin birbirlerine benzediği hallerde, her bireyin çok fazla bir kişiliğe sahip olmadığını, insanların birbirleriyle etkileşimlerinin yoğunluğu oranında iyi işleyen bir toplumsal bellek ortaya çıktığını ve böylece ortak amaçlara sahip olan kişilerin toplumun çoğunluğunu oluşturmaya başladıklarını söyleyebiliriz.

Birliğinin ve kimliğinin temellerin, oluşturan paylaşılmış duygu ve düşünceleri düzenli aralıklarla pekiştirmek ve onaylamak ihtiyacı duymayan topluluk yoktur. Bu ahlaki-tekrar yapılanma ancak bireylerin birbirleriyle bütünleştiği, birbirlerinden destek aldığı, kendisi gibi olanların varlığının verdiği güvenle ortak duygu ve düşüncelerini bir kere daha pekiştirebildiği, ortak değerlere bağlılığını, mevcudiyetiyle ilan ettiği toplantılar, bayramlar, alaylar, merasimler, geceler, şenlikler vb. aracılığıyla mümkün olabilir.

Böylece, toplumsal bellekte yaşayan ortak amaçlara ulaşmanın ve kimi toplumsal sorunların çözülmesinin yollarından birini, bu ideallerin, en iyi anlaşılması mümkün kılabilecek ve bir toplumsal dayanışma ile uzlaşmanın ifadesi olan ortak simgelerin kullanıldığı kitle merasimleriyle canlı tutulmasıyla görüldüğünü belirtebiliriz.

Merasimler aracılığıyla toplumsal birlik pekiştirilebilir, anlaşmazlıklar göz ardı edilebilir veya yönetenler ile toplumun karşılıklı hiyerarşik konumları desteklenebilir. Toplumda bütünlük, ancak kutsallığında anlaşma sağlanmış böyle temel ahlaki değerlerin varlığıyla korunabilir. Siyasi iktidar törenler aracılığıyla, halkı kutsal değerleriyle devamlı bir ilişki içersine sokar ve halkın bu konudaki hassasiyetini uyanık tutmaya çalışarak üzerlerinde uzlaşmış değerleri yaygınlaştırır.

Merasimlerin sadece törende hazır bulunan topluluğu etkileyeceği düşünülseydi, bu etkinin güdük bir sonuç olacağı rahatlıkla söylenebilirdi. Gerçekte ise hiçbir önemli merasimin tek, alanı böylesine dar değildir. Osmanlı örneğine baktığımızda, İstanbul'daki

önemli devlet merasimlerinin ülkenin her köşesine duyurulduğunu görüyoruz; Memalik-i Osmaniye tebaasının, "aynı" ülkenin padişahı,(Müslüman tebaa açısından) "aynı" dinin halifesi hakkında aynı duyguları paylaşması sağlanıyordu. Paylaşılan duygunun "uhrevi" olması ve bireylerin kendi üstlerindeki-bazen belli belirsiz bir kavrama ("padişahımız efendimize")hep beraber bağlılık duymaları, en azından bu "aynılar" noktasında hissiyatları az çok birbirlerine yaklaşan bireyler arasında ister istemez manevi bir bağ oluşturuluyordu. Tebaanın hayal etti bir sultana çoğu zamanda bilinçsizce gösterdiği bağlılığının gücü, toplumsal anlamda bireyler arasındaki bağında ayna derecede güçlü olmasına yol açıyordu.

İktidarın amacı, devamlı tekrarlanan törenlerle kendisini tanımlayan simgeleri, dolayısıyla kendisini, toplumun bireylerinde içselleştirmeye çalışmaktır. Merasimlerin birbirinin tekrarı olması, verdikleri mesajsın pekişmesini sağlar; çoğunlukla-belki her defasında-yarattığı heyecanla otoritenin ideallerinin kanıksanmasına yardım eder. Benzer olanın tekrarı, tekrara muhatap olanı benzer olanda ifade edilene alıştırma özelliğine sahiptir; yani bu şekilde, otorite, otorite olarak bulunduğu mevcut durumda bir alışkanlık meydana getirmek ister. Bu da kendisine meşrutiyet sağlama yönünde atılmış bir adımdan başka bir şey değildir. Merasim, sonuçta iktidarın tebaasından kendisine *itaat* elde etmesine yarar; yani iktidar merasimler vasıtasıyla kendisini meşrulaştırmak ister. Tebaanın itaat etmesi ise kendisinin içsel bir sorunudur, yani bir kabuldür ve sonuç itibariyle inanç kategorisine girer. İktidarın amacı, tebaada böyle bir inancın oluşmasını sağlamaya çalışmak, böylece otoritesini meşrutiye dönüştürmek veya mevcut meşrutiyetini korumak, güçlendirmek veyahut ta meşrutiyetinin istikrarını sağlamaktır.

Merasimlerin simgesel aracılığıyla bir bildirim yaptığını yadsınamayacak bir ilk aşama olarak kabul ettiğimiz takdirde, ardından aklımıza gelen ilk soru, iktidarın merasimle ifadesini bulan gücü ve diğer özelliklerinin gerçekle ne derece ölçüştüğü ve

merasimin gücün temsiliyle tebaadan ne kadar itaat elde edebildiği, diğer bir deyişle merasimlerin amaçlarına ulaşıp ulaşmadığına dairdir.

Siyasi iktidarların, çoğunlukla bilinçli olarak merasimlerde güçlerini veya meşrutiyetini kuvvetlendiren diğer özelliklerini, olduklarından fazla gösterdiklerini, yani olmayan veya mübalağa edilmiş imgeleri öne çıkardıkları görülür. Diğer taraftan merasimler doğaları gereği yapay bir hazırlık aşamasının ardından oluşan temsillerdir. Bazı gerçekler merasimde idealize edilmiş simgelerle ifade edilebilir. Yani merasimler görüldükleri halleriyle kesinlikle "gerçeğin" bozulmuş şekillerdir. Böylece iktidar, (tamamen) gerçek olmayan bir şeyi malzeme yaparak meşruiyet elde etmeye çalışır.

Öncelikle merasimde ifade edilenleri bir süzgeçten geçirmeliyiz. Pek tabii, merasimlerin anlamlandırılmaları hakkında bu kriterleri temel alırsak, yani bir törenin yapay olarak hazırlandığı ve gerçeği tamamen aksettirmediğinin bilincinde olursak, örneğin temsildeki şaşaa eksikliği, bize yine de iktidarın gücü hakkında ipucu verebilir.

Merasimleri yapıldığı mekânlar, merasim alayının güzergâhı, merasimlerde kullanılan nesneler, yer alan kişiler ve bu kişilerin kıyafetleri, binekleri, merasimde durdukları yerler, kendilerine ne kadar dikkat çekildiği, merasimin aktarmak istediği mesajları tespit için önemli ipuçlarıdır.

Hedef kitlenin merasimlerden anladığı törenin aktarmak istediği mesajlara ve bunların başarılı lup olmadıklarına dair ipuçları taşır. Hedef kitle deyince istenen merasime bizzat katılanları, ister seyredenleri, isterse sadece haberdar olanları anlayalım, merasimin nihai amacı onlara yöneliktir. Hedef kitlenin merasimlerden anladığı, merasimin "ruhunu" aksettirir. Fakat doğaldır ki her birey, her bir temsili, herhangi bir zaman biriminde, farklı algılar. Yani merasimin "ruhu" aslında bireylerin "ruhu" tarafından belirlenir. Seyircisi olmayan merasimin "ruhu" da yoktur. Demek ki merasimlerin tek bir "ruhu" olmaz. Bunun sebebi merasimlerin simgelerden meydana gelmeleri, fakat simgelerin her zaman sabit birer anlamlarının olmamasıdır. Simgeler, ancak yorumlandıktan sonra bir anlam

yüklenir, dolayısıyla yorumlayanın tecrübesi ve bilgisi kapsamında yorumlanır, bu yüzden farklı anlamlara sahip olabilir. Dahası yorumlanmadıkları zaman bir şeyi simgelemiş olmazlar, yani çünkü simge olmazlar. Yani simgeler kelimenin tam anlamıyla yorum bilgisine dayanan ifade biçimleridir.

Simgeler diliyle anlatılmak istenen mesaj hedef kitleye ulaşsa da, anlatımda ütünü oluşturan her bir simgenin aynı kültürün içindeki kişiler tarafında fark edilmesi zordur. Simgeler çoğu zaman bir seri üretim ya da masa başı üretimi sonucu ortaya çıkmaz; zaman aynı toplumun geçirdiği evrelerle birlikte, beraber-yaşamışlık ve beraber-anlamlandırma sonucu belirli değerler yüklenir. Bu süreci beraber yaşamış olmanın doğal sonucu olarak aynı toplumun bireyleri, simgeleri aşağı-yukarı aynı şekilde anlamlandırır. Farklı kültürden gelen bir kişi ise simgeleri algılayışında seçicidir; aynı merasimde karşısındaki kültüre ait küçük simgeleri daha rahat fark edebilir. Fakat merasimin bütününde verilen mesajı anlamayabilir. Öte yandan o kültürün mensubu ise, genel mesajdan payına düşen dersi(çoğu zaman bilinçsizce)alır, ama her simgenin değerlerine dair bir yorum yapma yoluna gitmediği veya gidemediği görülür. Merasimlerde yer alan kişilerin, bizzat taşıdıkları simgesel anlamlardan, merasimlerden aktarılan mesajlardan haberdar olmaları gerekmez. Onlar çoğu zaman sadece bu büyük tiyatronu-oyunun bilinçsiz birer oyuncusu durumundadır.

Bir toplumun siyasi merkezinde yönetici bir elit veya bir hükümdar varsa, birtakım simgesel işaretler ve düzenlemelerle bu elitin veya hükümdarın o toplumu yönettiği ima edilir. Örneğin merasimler, binalar, binalara kazınmış bai simgeler, bazı hikâyeler, teşrifat kuralları vb. bu tür sembolizmler arasında sayılabilirler. Bütün bu işaretlerin amacı tek bir kişiye veya birkaç kişiden oluşan elite dikkat çekmektir. Daha önce değinildiği gibi siyasi iktidar merasimleri meşruiyet sağlamada kullanır. Siyasi iktidarın varoluşunun bir hükümdar ile kaim olduğu geleneksel ve patrimonyal karakterdeki monarşik yönetimlerde, merasimler doğal olarak bu kişide odaklanır.

Merasimler hükümdarın etrafında dönüyorsa, onun merasimlerde giydiği kıyafetin diğer katılımcılardan farklı olması, alaylarda ata veya arabaya bir ek onun binmesi gibi-veya Ortakapı'dan bir tek onun geçmesi gibi- göze çabuk çarpan ayrıcalıklar sayesinde mümkün olur. Aslında hükümdarın, merasimlerde kendisinin merkez alındığı bütün bu düzenlemeler olmadan sıradan bir memurdan çok farklı görülmesi mümkün değildir. Hükümdar merasimlerde kendisine biçilmiş bu rolü oynayarak adeta kendi vücuduna, bulunduğu makamın kutsal elbisesini giyer. Hükümdar, makamının kutsallığı oranında, tebaası, yakın çevresi ve özellikle saray efradı tarafından olağan üstü bir konumda görülmeye başlar.

Hükümdar mutlaklığı oranında merasimlerin odak noktasındadır, rolü haşmetli görülmektir. Hükümdarın gücü kısıtlandığı zaman, yan, meşruti bir yönetim biçiminde, iktidarın diğer ortakları tarafından merasimlerde tek odak noktası olmaktan çıkarılır ve onu efsaneleştirebilecek şaşaadan arındırılır. Örneği son dönem Osmanlı sultanlarına bakıldığında, V.Mehmet'e kadar ki sultanların alaylarda halk ile jestlere dayalı bir iletişime girmedikleri, aksine aşırı ciddi oldukları, öte yandan mutlakıyeti parlamento ile kısıtlanmış, devrimciler tarafından tahta oturtulmuş yarı-kukla sultan V.Mehmet'in halkı selamlamak gibi daha samimi tavırlar gösterdiği fark edilir.

Yani sultanın göründüğü gibi olduğu "zannedilir," bu demektir ki sultan bir bakıma "muhayyel" bir şahsiyettir. Belki "yarı-muhayyel" demek daha yerinde olur. Sıradan bir insan olarak saltanat makamını işgal eden bir kişi vardır. Fakat başta merasimler olmak üzere diğer propaganda araçlarıyla sultana bir kutsallık atfedilmeye çalışılır; işte buna "muhayyel kutsallık" diyebiliriz.

Geleneksel otoritede, iktidardaki kişi, muhayyel kutsallığını büyük ölçüde işgal ettiği makamdan tevarüs eder. Merasimler bu makamın kutsallığının sağlanmasına veya arttırımasına yardım eder. Kutsallığın muahayyel olması aktarılabilir olmasını da kolaylaştırır. Geleneksel toplumdaki insan hoşnutsuzluğu arttığında sultanını değiştirmekten

fazla bir sıkıntı duymaz. Çünkü sultan sonuçta makamına uygun değildir, yani kutsallığını kaybetmiştir. Onunla ilgili hayal sona erer, artık kutsallık elbisesinin bir başka sultana giydirilmesi vakti gelir; böylece sultanın kutsallığı halefine aktarılır.

Merasimlerin "uçucu-geçici" olmalarının seyircilerin onları "yeniden kurgulamasına" yol açtığı söylenebilir. Merasimler halkı günlük hayatın tek düzeliğinden çekip alan temsillerdir. Bu yüzden hem özellikle şaşaalı, olağanüstü olanlar, hem de her hafta yapılanlar birçok kişi için arzuyla beklenen sosyal faaliyetlerdir. Böylesine büyük bir arzuyla beklenen anın bir anda geçip gitmesi, hedef kitlenin daha sonra, merasim öncesi beklenti ve hayalleriyle gerçekte yaşanmış olanı birleştirerek bir "yeniden inşa" yapmalarına neden olur. Bu yeniden kurgulanarak hatırlama, aslında merasimin nesnelerinin -örneğin sultanın- *hayal* edilmesinden başka bir şey değildir.

İktidar halkın zihninde bu hayali oluşturabilmek için küçük yaştan itibaren aynı amaca yönelik temsiller ve belli cümlelerin tekrarı gibi yollarla onları eğitmek ister. Bu şekilde oluşturulan standart davranış ve dolayısıyla düşünce şekilleri, dini aidiyet duygusunun ir dereceye kadar sağlayacağı kimliğin dahi üstünde bir kimlik oluşturabilir. Osmanlı bağlamında ilk ve ortaokul öğrencilerinin (veya medrese) millet farkı gözetilmeksizin önemli merasimlere götürülmeleri; okullarda öğrencilere "padişahım çok yaşa" gibi, aksi fikirlerle karşılaşılmadığı takdirde zihinlerde etkili izler bırakan cümlelerin hep bir ağızdan tekrarıyla hep muhayyel bir sultan meydana getirme sürecinin aşamalarıdır.

Bizans geleneğinde kayzer tanrının doğrudan temsilcisi sayılırdı ve kayzerin sarayı tebaası için adeta bir tapınaktı. Aynı şekilde ortaçağ boyunca, hatta XVIII. yüzyılın ortalarına kadar kimi Avrupa ve Asya hükümdarları, kendilerinden mucize beklenen bir kişi, bir çeşit tanrıydı. Osmanlı halkının sultanlarını böylesine yücelttiği söylenemez. Nitekim Hıristiyan Avrupa hükümdarları, birer güneş-tanrı olarak görülürken, Osmanlı sultanlarının kendilerine –eski bir geleneğin devamı olarak- ilk bakışta daha "mütevazı" bir

sıfatı,"tanrının gölgesi"ni, (*zıllullah*) yakıştırmışlardır. Bu noktada kral/sultan halkın başında bir idareciden ziyade bir koruyucudur; geleneksel toplum insanını bir hükümdara- kendisini hiç görmemiş olsa da – maddi ve manevi açıdan bağlı oluşu hükümdarın varlığının sürekliliğinin sağlar.

Osmanlı devletinde padişah merkezli merasimlerin Müslüman tebaada böylesine bir duygu birliği oluşturduğu düşünebilinirse de, gayrimüslim tebaanın bunu bir dereceye kadar hissettiğini kabul edebiliriz. Tebaanın çeşitli dinlere mensup olmasına rağmen, Osmanlı devleti kendisini bir tek dinle özdeşleştiriyordu. Buna dayanak Osmanlı devletinin dini yönü ağır basan ve halka olarak yapılan merasimlerinin büyük ölçüde Müslüman tebaayı etkilediği ve devletin, haliyle önce Müslüman tebaanın desteğini hedeflediği ve bununla yetinmek zorunda olduğu söylenebilir. Gayrimüslim tebaa ise ancak "Osmanlı" oldukları nispette bu etkiye maruz kalacaklardır. Gayrimüslim milletlerin temsilcilerinin resmen devlet merasimlerine katılabilmeleri ancak 1839 sonrasında, gayrimüslim tebaanın zimmîlikten kurtulup, Müslüman tebaaya aynı haklara sahip olmaları, diğer bir deyişle, Osmanlı toprağında yaşayan bireylerin bir statü değişikliğiyle vatandaş olmalarıyla mümkün olabilmiştir.

Sultanın efsanevi bir kişilik haline gelmek için özellikle çaba harcaması gerekmez, konumu dolayısıyla yapmak zorunda oldukları, ister istemez hakkında rivayetler üretilmesine sebep olur. Örneğin sultan, sanılabileceğinin aksine sarayda dahi yarı gizli, az görünen, kendisine zor ulaşılan bir şahsiyettir. Özel işlerini gören bendegânı haricinde diğer saray halkının kendisini görebilmesi ancak mauayede (bayramlaşma) gibi bütün sarayı bir araya toplayan merasimler esnasında olur.

Sultanın böylesine az görünür, zor ulaşılır, sırlar içersindeki bir şahsiyet olması, sarayda korkuyla karışık saygı duyguları arasında kendisi hakkında anlatılan ve zaman zaman efsane karakterine bürünen hikâyelerin etkisini arttırmakta, kendisini de yarı efsane bir şahsiyet haline getirmektedir. Sultan şahsen iyi tanınmadığı için,

hayallerde o konuma yakıştırılan yüce özellikler kendisine atfedilir. Herkesin "kendi" sultanı gittikçe hayalinde büyüttüğü ve ulaşılması güç bir şahıs haline gelir.[180]

Osmanlı'da yapılan merasimlerin, önemli günlerin, gecelerin ve olayların ilk anlarında ya da sonunda hil'at-ilbas-kaftan giyme merasimleri yapılırdı ve hiç aksatılmazdı. Bununla ilgili kısa bir değerlendirme veya açıklama yapmamızın faydalı olduğuna inanıyorum:

Göreve başlama ve atama sırasında yapılan merasimler ve yapılan iltifatlar memurların motivasyonunu ve örgütle bütünleşmeleri açısından önemlidir. Bu yolla yönetici kendine olan güvenini tazelemiş olacak ve şahsına verilen değer ve önemin farkında olarak vazifesini icra edecektir. Osmanlı devletinde bu konudaki uygulamaların oldukça yaygın ve yapılan harcamaların ciddi miktarlarda olduğu bilinmektedir.

Göreve başlama sırasında padişah tarafından giydirilen bir elbise ile taltif etme aşaması başlamaktadır. hil'at adı verilen bu elbise genellikle pahalı kumaşlardan dokunmuş ve padişahın özel alameti işlemiş bir giysi olup, sadece elbiseden ibaret olmayıp memuriyetin ehemmiyetine göre

külah, kemer, kılıç, at, bayrak ve parayı içermektedir. Bu törenlerin icrası genellikle büyük zaferler, resmi bayramlar, sefere gidiş sırasındaki merasimleri ve askeri teftiş sırasında verilirlerdi. Uygulamada sadece göreve başlama sırasında hil'at giydirilme töreni yapılmamaktaydı. Örneğin yeni bir gemi inşa edildiğinde indirme sırasında Tersane amirine veya tersanede bulunanlara ve gemi inşasında çalışanlara da hil'atlar verilirdi/giydirilirdi.

Devlet adamlarına giydirilen bu giysiler hem onların tanınmasını ve hem de toplumsal statülerini yükseltiyordu.

Görev sırasında yapılan övgü ve teşvikler sırasında, önemli tören ve merasimlerde yapılan iltifatlar ve protokol uygulamaları da önemlidir.

---

[180] T.Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa,(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler),*s.52,209–221.

Bu konuda izlenecek usuller kanunnamelerde en ince detayına kadar yer almaktadır. Örneğin: Padişahın huzuruna kabul ve yemek sırasında önce ikramın kimlere yapılacağı belirli kurallar çerçevesinde olmaktadır.

Osmanlı padişahları tarafından (sarayda veya Yalı köşkünde) devlet erkânına ve şereflendirmek istenen her kimseye giydirilebildiği gibi bazı durumlarda sadrazamlar (paşa kapısında), defterdarlar ve diğer devlet erkânı huzurunda da yaklaşık 40 çeşit olayda hil'at giydirildiği (merasimi) belgelerden anlaşılmaktadır.

M.Fuad Köprülü, Bizans ve Osmanlı saraylarında ortak olan hil'at verme/giydirme geleneğinde Osmanlılar üzerinde Bizans etkisi aramanın yersiz olduğu sonucuna varmış, bu konuda Bizans'ın etkisi varsa, onu Osmanlılardan çok önceki zamanlarda, yani Emeviler'de ve Fatimiler'de aramanın daha mantıklı olacağını belirtmiştir. Bunun dışında soğuk iklimli eski Türk toplumları çevresinde de hükümdarların "kedüt" (hil'at) hediye ettiği ve "ton üzere ton"(üst-üste elbise) olarak giyildiği de bilinmektedir. Aynı geleneğin Selçuklular'da da yaşandığını Türkçe kaynaklardan okumaktayız. Hediyeler, hükümdarların yerine getirmek mecburiyetinden oldukları adetlerin başında yer almaktaydı. Devlet hayatında hediye göndermek görünüşe göre bir itaat tezahürüdür.[181]

---

[181]Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),*s.12b–73,38a–26,141,39a–29,145,56b–33,201–202,57a–35,203. (9 Haziran 1785)**;** Çeşmizade Mustafa Reşad, *Çeşmizade Tarihi*,s.7a–10,17a–27,34ab–56,8a–62,50a–82; **bkz.** Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi,(Seçmeler),s.98-99;Tevkii Abdurrahman Paşa, "*Osmanlı Kanunnameleri",MTM,* III, s.529;**bkz**.M.Fuad Köprülü,"*Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar",Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası,* İstanbul, 1931, I,s.273–376;**bkz.**İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII.Yüzyılda Tersane-i Amire*, TTK.,Ankara,1992, s.46; **bkz**.*3 Numaralı* Mühimme *Defteri (966–968/1558–1560)*, no.1611 (598);İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye*, s.345,362;M.Fuad Köprülü, *İslam Ansiklopedisi,"Hil'at"* V,s.483–486;**bkz.** İdris Bostan, "*Kaptan Paşa*" TDVİA, XXIV, İstanbul,2001, s,354-355;**bkz.**Birol Çetin, *"Osmanlı Yönetiminde Teşvik ve Ödüllendirme*", *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı,* I, yıl.6, sayı,31, İstanbul,2000, s.506-508; **bkz.** Banu Mahir, "*Türk Minyatürlerinde Hil'at*

Alaylar bu şekilde tamamlandıktan sonra ordu artık sefere çıkmadan önce İstanbul'un belirli yerlerinde kurmuş olduğu toplanma yerlerine giderler ve burada da kısa bir uğurlama merasimi veya teftiş yapılırdı**.**

Merasimleri",Belleten,sayı.63, TTK, Ankara,2000, s.745-749;**bkz.**Emel Esin "*İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş",Türk Kültürü El-Kitabı*, I/VI, sayı.2,İstanbul,1978, s.136;**bkz.**Nurhan Atasoy, *"Selçuklu Kıyafetleri Hakkında Bir Deneme",Sanat Tarihi Yıllığı,* İstanbul,1971, *I*V, s.111–151; **bkz**.Mehmet Altay Köymen,*Tuğrul Bey ve Zamanı,*s.89; Erol Özbilgen, Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniyye),İz Yayıncılık,İstanbul, 2004,s.82-83.

D) Ordugâh

Osmanlı Devletinde sefer yapılacağına karar verilip verilmediğini tuğ-ı hümayunun çıkarılmasıyla ortaya çıktığını önceden belirtmiştik. Tuğ çıkarıldıktan sonra ordunun karargâh kurulacağı yer tespiti yapması için Davudpaşa'ya ya da Üsküdür'a gidilirdi.[182] Eğer ordu Avrupa'nın herhangi bir devletiyle savaş yapacaksa ilk olarak Davudpaşa'da toplanırdı. Bazen de padişahın olduğu yerde -*Edirne örneğinde olduğu gibi*- toplanılırdı.[183]

Bu arada ordugâhta sadece ordunun karargâh kurulacağı yer değil, ordunun ileride nerelerde konaklanacağı yerlerde de tespit edilir ve gerekli tedariklerin gayet etraflı bir şekilde düşünülerek (hudut kalelerinin tahkimi, yolların ve köprülerin durumu ve onarımı, tüm ordunun erzakı, silahları, hayvanlar için lazım olan hububatın, otların temini ve nakli, hatta Osmanlı ordusunun hayvan leşlerinden temizlenmesi) sağlanması için emirler verilirdi. (öyle ki bu emirler kesindi ve bunları yerine getirmeyenler ağır cezalara çaptırılırlardı. Bundan *dolayı da verilen emirler gereğince aylar öncesinden hazırlıklar bir bakıma tamamlanmış olurdu.*)[184] Rumeli tarafında ve

---

[182] Haydar Çelebi, *Ruznamesi*, hzl.Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ts. s.60,95.

[183] Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı,* s.77.(*Büyük Selçuklularda da aynı uygulamanın örneği için* **bkz**.)

[184] Lutfi Paşa, *Asafname*, s.25,Berlin,1910; *6 Numaralı* Mühimme *Defteri (972/1564–1565),*I-II, Ankara,1995, I,no. 142, 144, 256, 257,258; *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), ,* Ankara,1994, no.172, 1041; *12 Numaralı Mühimme Defteri (978–979/1570–1572*), I-II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara,1996, I, no.c.1(3–8), c.7(10), c.8 (11), c.17 (16), c.18(16), c.19(12), c.29 (22), c.25(20); Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyasetnameleri*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri,1992, s.168; Tahsin Ünal *"Savaşa Çıkan Osmanlı Ordusunda Lojistik İşleri –IV. Murad'ın Bağdat Seferi Hazırlıkları", Türk Kültürü,* yıl. 5,sayı.58, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967, s.728–742;Cemalettin Taşkıran,"*Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu", Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, I,* yıl.6, sayı,31,s.587–590; A.Süheyl Ünver,"*IV. Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi", Belleten,* XVI, sayı.64, TTK, Ankara,1952,

merkeze yakın olan yerlerde mevcut askerin Üsküdar'da kurulacak olan ordugâha gelmeleri konusunda da emirler verilirdi.[185] Sefer güzergâhı üzerinde olan beylerbeylerine, sancak beylerine ve kadılara emirler-fermanlar yazılarak yollar ve köprülerin tamiri için gerekli işlerin yapılması, gerekli ihtiyaçların menzil adı verilen konaklara taşınması ve bunların korunması istenirdi.[186] Ayrıca bazı görevlilerin görev yerlerinde değişiklik yapılır ve bununla imparatorluk genelinde bir hareketlilik olurdu [187]

Halil İnalcık Hoca, bu menzil geleneğinin İran-İslam imparatorluk lojistik geleneğinin devamı olduğunu, bu sistemin zamanın Avrupalı gözlemcilerini hayran bıraktığı ve Osmanlının hayli karmaşık bir lojistik örgütüne sahip olduğunu belirttikten sonra bu sistemle bir bakıma seferlerin başarısındaki en büyük etken olduğunu, ikmal sistemiyle ordunun eksiksiz bir şekilde beslenmesi gerektiğini, önceden verilen emirler sayesinde o yıl sefer açıp-açmama konusunun

---

s.548–551;Yunus Zeyrek, IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruz-Namesi, Kültür Bakanlığı, Ankara,1999, s1b-12,172.

[185] M.Münir Aktepe, "*III. Ahmed Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar",Tarih Dergisi*, VII, sayı.10,s.18; Aydın Taneri, *Kara ve Deniz Kuvvetleri,(Kuruluş Devri),* s.208.218.222.

[186] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I,s.693-694 (*987/1579 ve 1022/1593 tarihli ferman örneklerine* **bkz.**);Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, I-V*,V.s.41; Halil Sahillioğlu, "*IV. Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnanesi –Bağdat Seferi Harp Jurnalı", Belgeler-Türk Tarihi belgesi Dergisi,* II, sayı.3–4, TTK, Ankara,1965, s.1–4.

[187] Kemalpaşa-Zade, *Tevarih-i Ali Osman, X.Defter,* hzl.Şerafettin Severcan, s.5a-11a,53–65,47a-49a,132–136,16a-25a,76–95,(*Kemalpaşa-Zade, burada bir de alayın geçişini anlatırken kısaca "gökte zelzele yerde velvele meydana geldi. Zelzeleden güneşin gözüne şaşılık, velveleden gökyüzünün kulağına çınlama arz oldu" diyerek alayın ihtişamını bu şekilde abartılı olarak anlatmış oluyor)*;İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I,s.373; M.Münir Aktepe, "*Baltacı Mehmet Paşa'nın 1711 Prut Seferi İle İlgili Emirleri"* , *Tarih Enstitüsü Dergisi,* İ.Ü.E.F. sayı.1, s.132, 134, 140–157(*Kime hangi emrin verildiğiyle ilgili detaylı bilgi ve örnekler için* ***bkz.),*** Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1970; M.Münir Aktepe, "*Prut Seferleri ile ilgili Belgeler" Tarih Dergisi,* sayı. 34, İ.Ü.E.F. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1983–84, s. 25–40.

ülkenin kıtlık ve bolluk içersinde olup-olmamasına bağlı olduğunu da belirtir.[188] Menzil konusuna bu kadar değindikten sonra devam edersek, ordugâhın nerede kurulacağının tespitinden sonra ayrıca, otağ-ı hümayunun nereye kurulması gerektiğiyle ilgili bir merasim tertip edilirdi.

Kethüda Bey tarafından bir gün önce merasimin olacağı veya otağ-ı hümayun ve çadırların yerlerinin tespit olunacağı aşağıda zikredeceğimiz kişilere bildirilir ki, onlarda;

Sipah Ağası,
Süvari Mukabelecisi Efendi,
Ocak Kethüdası ve Kâtibi,
Silahdar Ağası,
Ocak Kethüdası,
Kâtibi Efendi,
Zağarcı başı,
Başçavuş,
Başyazıcı,
Yeniçeri Ağasının Kethüdası,
Cebeci,
Topçu Arabacı Ocakları ve Çavuşları,
Hassa Mehterbaşısı,
Mehterânbaşı,
Kethüda Bey,
Sadrazam Konakçısı Ağa,
Sadrazam Topçubaşısı,
Konakçı ve Yeniçeri Topçusu,
Topçu ve Cebeci Konakçısı,
Sadrazamın mehteran başısı ve zurnacıbaşısı,
Klavuz Çavuş,
Alay Çavuşu ve Teşrifati Efendilerdir.

[188] Halil İnalcık-Donalt Quataert, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300–1600),* I-II, Eren Yayıncılık, İstanbul,2000, I, s.130,138–140.

Daha sonra Kethüda Bey ve diğerleri başka başka yerlere gidip nişanlar va'z ederler (farklı yerler tespit ederler).

Bunların içerisinden en uygun yerde karar kılınırdı. Daha sonrada yukarıda ismi zikredilenlere Sadrazamın huzurunda hil'atlar verilirdi. Sonra da tuğlar padişahın veya sadrazamın otağının önüne dikilirdi.[189]

XVII. yüzyıl sonlarına kadar otağ yeri tespitine gidenlerin içerisinde Reisülküttab da yer almaktaydı. Padişah seferlerindeki otağ yeri tespitine giden kalabalık heyet, Sadrazamın komutasındaki seferde olmaz. Sadrazam, Reisülküttab, Defterdar ve Çavuşbaşı gibi devlet adamları bu heyette yer almazdı. Daha önce iştirakleri görülmeyen Sadaret Mektupçusu ve Beylikçi efendiler XIX. yüzyıl başlarında bu heyete katılırlardı. 21.3.1807 günü otağ yeri tespitinde Sadaret Kethüdası, Ocak Kethüdaları ve Çavuşları mühendisleri ile birlikte bunlara katılmışlardı. [190]

Avrupa tarafına yapılan seferlerde adet olmak üzere Osmanlı ordusu sefere başlamadan önce İstanbul'un Topkapı'dan biraz ötedeki Davudpaşa Sahrası'nda çadır kurup burada bir müddet kalması gerekiyordu. Bunun başlıca sebebi de ordunun ilk çıkışta görülen noksanlarının tespiti ve bunların giderilmesini sağlamaktı. Bu bakımdan İstanbul'dan kalkıp Davudpaşa'ya gitmek küçük bir manevra mahiyetinde idi.

Bu arada Davudpaşa Sahrası hakkında biraz bilgi vermeyi uygun görüyoruz.

a-Ordunun Toplanması ve Toplantı Yeri

Osmanlılardan önce Bizanslılar döneminde özellikle IV. Romanos Diogenes (1067–1071) tarafından güzel köşklerin yaptırıldığı Davudpaşa semti İstanbul'un havası güzel mesire yerlerinden biri ve Osmanlı devrinde olduğu gibi sarnıçların, kışlaların ve askeri

[189] Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak", TV*, I, Sayı. 4–5, s.10, *(TSMA: No: 2849'* dan, 19 Muharrem 1149/30 Mayıs 1734)

[190] Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.288,293–294.

birliklerin olduğu bölge idi.[191] Adını daha sonra II. Bayezid'in Sadrazamı Koca Davud Paşa'dan (öl:904/1498) almıştır. Aralıksız 14 yıldan fazla sadrazamlık yapan Davud Paşa, Sultan Bayezid için, kendi mülkü olan bu sahrada bir saray yaptırmıştı. O tarihten itibaren Davudpaşa sahrası Osmanlı merkez kuvvetlerini oluşturan kapıkulu ocaklarının Rumeli seferlerine çıkarken konakladığı bir menzil ve ordugâh olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra genellikle sefere çıkmayan padişahlar orduyu buradan uğurlarlar, Sancağ-ı Şerifi serdar-ı ekreme burada teslim ederler, sefer dönüşü orduyu yine burada karşılarlardı.

II. Viyana bozgunundan sonra kaybedilen yerleri kısmen geri almayı başaran Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'yı devrin padişahı II. Süleyman (1687–1691) burada karşılamış ve ordu erkânının önünde sırtından samur kürkünü çıkarıp bizzat sadrazama giydirmiştir. Belinden çıkardığı hançeri beline, başından çıkardığı murassa' pençe sorgucu başına takmış ve ona iltifatta bulunmuştur. Sultan I. Abdülhamid (1774–1788) de Sadrazam Koca Yusuf Paşa'yı Avusturya seferine buradan uğurlamıştır.

Davud Paşa'nın sadrazamlığı zamanında Osmanlı merkez kuvvetlerini teşkil eden birliklerinin konaklayacağı yerler ayrı ayrı belirlenmişti. Asıl sefer yürüyüşü de buradan başlardı. Eyalet askerleri ise daha sonraki menzillerde orduya katılırdı. Ancak Kanuni'den sonraki padişahların ordunun başında sefere katılmamalarından dolayı, yeniçerilerin ifadesiyle "Davudpaşa Sahrası'nda otağ-ı hümayunun yeri adeta bilinmez" olmuştu.

Padişahın ikametine tahsis edilmek üzere merasimler için inşa ettirilen köşk dönemin en büyük ve en önemli eseridir. Kasr-ı hümayun, otağ-ı hümayun, Hünkâr Kasrı ve Taş Kasır da denilen ve bugün de mevcud olan köşk, 1586 yılında III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'ın teşebbüsleriyle inşa edilmiştir. Eğri ve Haçova zaferlerinin (1586) şenliği burada yapılmıştır.

---

[191] İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 227–233; M.Orhan Bayrak, *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü,* s.107.

II. Mahmud'dan sonra Davudpaşa Kasrı[192] adeta terkedilmişse de sahra yine Rumeli seferlerinin uğurlama ve karşılama yeri olmaya devam etmiştir. Zaman zaman da tamirden geçmiştir (1827 tarihinde olduğu gibi).[193] Bazen de padişahlar Davudpaşa'da bulunan çiftliğe sadece ziyafet ve dinlenme için giderlerdi.[194]

Zaman zaman danışma meclislerine de sahne olan Davudpaşa Kasrı'nda I. Mahmud (1730–1754) ve III. Mustafa (1757–1774) zamanlarında ziyafetler verilmiş ve 1768'deki Rus seferi için buradan alaylar tertip edilmiştir. Davudpaşa Kasrı'nda son karşılama merasimi IV. Mustafa (1807–1808) tarafından Alemdar Mustafa Paşa kumandasında Rusçuk'tan gelen birlikleri için yapılmıştır. II. Mahmud (1808–1839) döneminde ise ordugâh olarak Rami Kışlası önem kazanmışsa da zaman zaman padişah Davudpaşa'ya gelir, burada kalırdı.[195]

b-Çadırlar

Nasıl ki tuğun ihracı, Sancağ-ı Şerifin ihracı ve alay tertibinde belli bir içerikte devam eden bir ahenk, disiplin ve düzen varsa aynı durum ordugâh veya ordu için en önemli gereçlerden olan çadırlar ve ordugâhların kurulduğu başta İstanbul olmak üzere tüm mekânlarda da geçerliydi. Bu yüzden bizde, ilk önce çadırları ve çeşitlerini sonra da ordugâh hakkında bilgi vermeyi ve merasimlerde ne ifade ettiğini anlatmaya çalışacağız.

1)Çadır ve Çeşitleri ve Özellikleri

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan sonra çadırın Türklerin hayatındaki etkinliği, asırlar boyu gelişen kültür ve sanatıyla

---

[192] Nimeti Kurat, *Prut Seferi*, I,s.76; Semavi Eyice,*"Davut Paşa Sarayı",* TDVİA, İstanbul,1994, IX, 45; Mithad Sertoğlu,*"Davud Paşa Kasrı" Osmanlı Tarih Lugatı*, s. 80.

[193] Vakanüvüs Ahmed Lutfi Efendi, Tarihi, sad. Ahmet Hezarfen, I-IX, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, I,s.199–200.

[194] Selaniki Mustafa Efendi*, Selaniki Tarihi*, II, s.378b,669–697,405a,746–747.

[195] Abdülkadir Özcan,"Davud Paşa Sahrası",TDVİA, İstanbul,1994, IX, s. 44.

bütünleşmiştir. Formları ve fonksiyonları bakımından çok zengin örnekleri bulunan çadırların devlet, ordu ve saray teşkilatında olduğu gibi halkın günlük yaşamı içinde de çeşitlilik gösterir.

Saray teşkilatından devlet idaresi birimlerine, savaşlardan günlük eğlence ve mesirelere, adalet ve cezalandırma işlerinden sağlık ihtiyaçlarına kadar her alanda çadırdan faydalanan Osmanlılar, ölülerinin üstüne kâgir türbe yapılıncaya kadar geçici türbe olarak yine çadır kurmuşlardı. Başta padişaha ait çadırlar kompleksi olmak üzere ileri gelen vezir ve paşaların çadırlarında saray ve konaklardaki her türlü hizmetin çeşitli bölümlerinden oluşan bir bütün içinde başarı ile yürütüldüğü hatta, seferde çadırlardan meydana gelen portatif Enderun'un dahi hizmet verdiği görülür.

Sefere katılan bütün asker ocaklarına ve esnaf gruplarına ikametgâh vazifesi gören çadırlardan başka mescid, hastane, hazine, erzak ve mühimmat deposu, mutfak, helâ, idam çadırı ve ahır gibi çeşitli ihtiyaçlara cevap verecek çadırlar da mevcuttur. İslamiyet öncesi geleneğin bir devamı olarak Osmanlı Türklerinde de çadırlar biçimleri, boyutları, malzemeleri ve süslemelerindeki farklılıkları ile kişilerin sosyal derecelerine göre değişiklik gösterirler.

Osmanlı çadırları topak ev, tek direkli, iki veya üç direkli, şemsiye biçimi çadır ve sâyeban olmak üzere beş grupta toplanır**.** Topak ev; bugün Orta Asya Türk toplumları tarafından kullanılmaya devam edilen, üst örtüsü kubbe biçimindeki silindirik gövdeli çadır tipi olup XVII. yüzyılın başlarından itibaren tamamen terkedilmiştir. Tek direkli çadır; geleneksel konik çadır tipinin geliştirilmiş örneğidir. İki veya üç direkli çadır; tonoz şeklinde bir üst örtüsü ve bir etek zinciriyle geniş bir iç mekâna sahip olan bir çadır tipi olup genellikle iki kapılıdır. Kapıların üzerinde de çadırla tek parça olan ve ince direkler yardımıyla açılan birer gölgelik bulunur. Şemsiye çadır; açılır, gerektiğinde şemsiye biçimindeki üst örtünün çevresine etek takılarak tek direkli çadır gibi de kullanılabilen bir tür gölgeliktir.

Daha küçük çaplı olanları, Osmanlılardan önceki çeşitli Türk ve İslam Devletlerinde hükümdara mahsus bir alamet olarak başının üzerinde

taşınmıştır. Sayeban;[196] genelde iki ana direk üzerine kurulan alt kenarı toprak seviyesinde ve cephesi açık, üç tarafı kapalı çadırdır. Bazıları ise dört direk üzerine kurulan dikdörtgen biçimli tek bir üst örtüsü şeklindedir. Bu çadır tipi başta padişah olmak üzere Sadrazam ve vezir gibi ileri gelen kişilerin daha çok temaşa ve dinlenme amacıyla oturmaları için tercih edilmiştir. Osmanlılar bu ana çadır tiplerinde amaca veya ihtiyaca göre değişiklikler yapmışlar, gerektiğinde bunlara ilave parçalar eklemişlerdir.

Osmanlı çadırları üst örtüsü, etek ve direk olmak üzere üç ana parçadan meydana gelir. Çadırların çatısı olan üst örtüleri topak evlerde kubbe, tek direklilerde külah, iki veya üç direklilerde ise tonoz şeklindedir. Üst örtüsünün üzerinde direk uçların geçeceği aynı zamanda çadır biçimindeki kirli havanın dışarı çıkabileceği açıklıklar bulunur. Kenarları meşin parçalarıyla sağlamlaştırılan bu açıklıklar, direğe geçirilen alemlerin geniş kaideleriyle yağmurdan korunurlar. Üst örtüsüne ilişik olan ve mekanı içten ve dıştan çevreleyen enli saçaklarla da üst örtüsü ile etek arasındaki bağlantı yerleri gizlenir. Direkler üzerinde taşınan üst örtüsüne kalın urganlar ve ahşap mandallarla bağlanan ve çadırın duvarlarını oluşturan birime etek denilmektedir. Yekpare veya ince ahşap direklerle birbirinden ayrılmış dikdörtgen panolar dizisi şeklinde olabilen çadır etekleri üzerinde kapı, pencere, perde gibi mimari ve dekorasyon elemanları da mevcuttur.

Türk mimarisinin karakteristik kapı ve pencere biçimlerinin tekstil malzemesiyle son derece başarılı bir biçimde yaşatıldığı görülen çadır eteklerinde yine hiyerarşik düzene dikkat edilmiş, alt kademedeki görevlilerin çadırlarında kapı ve pencerelerin üst seviyedeki devlet adamlarınınkine nispetle daha küçük ölçülerde olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca Türk törelerine göre herkes, çadırlarını

[196] Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun / Osmanlı Çadırları*, İstanbul, 2000, s.23;Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları,* I-II, İstanbul,1977, I,s.372–374.

istedikleri yere kuramazlardı. Oturma ve yerleşme düzeni vardı. Bu durum barış zamanında da değişmeden devam ederdi. [197]

Çadırın belkemiğini teşkil eden direk ahşaptır. Direkler genellikle alçak kazıma veya alçak kabartma teknikleriyle yapılan bitkisel ve geometrik bezemelerle süslenmiş, ayrıca çeşitli şekillerde boyanmış veya yaldızlanmıştır. Padişah ve erkâna ait çadırların direklerinin üzerinde kıymetli taşlar bulunan altın veya gümüş plakalarla kaplanmış olduğu ve altın alemler'le son bulduğu pek çok kaynakta belirtilmektedir.

Çadırın bütününü oluşturan bu üç önemli elemandan başka çadırın dışında kalan fakat pek çoğunda vazgeçilmez bir parça olan "zukak" bulunmaktadır. Türkçe'ye "sokak" şeklinde geçen Arapça zukak, çadır veya çadır gruplarını çevreleyen bir tür tekstil kuşatma duvarına verilen addır. Arazide veya ordugâhta özellikle padişah ve erkâna ait çadırların istenmeyen bölgelerle bağlantısını kesen zukaklar önemli bir tecrit elemanıdır. Zukaklar seferde koruyucu, sınırlayıcı ve aşılması yasak birer engel olarak, çeşitli eğlence ve törenlerde ise padişah ve maiyetini halk kitlelerinden ayırmak amacı ile şehir içinde de kullanılmış ve ayrıca "halvet-i hümayun" adını da taşımıştır.[198]

Zukakların koruma gücü, mimari olmasa da gene de ilk engeli oluşturuyordu. Çadır gurubunu gözlerden uzakta tutmanın yanı sıra çadırdan çadıra geçişleri gözlerden saklar ve dışarıdan görülmesini önlerdi.[199]

Vaktiyle hayatlarının büyük bir kısmını harp sahasında çadırlarda geçirmiş Osmanlı Türkleri için ordugâh hayatının ayrı bir hususiyeti

---

[197] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* II, s.138.

[198] Silahdar, *Nusretname,* I,s.48,289; Anonim *Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),*s.274b,66; *Galland, İstanbul' a Günlük Hatıralar*, I,s.112–113*;* Zeki Pakalın*, "Çadır",OTDS*, II, s.741–742; *Mithad Sertoğlu,"Çadır", Osmanlı Tarih Lugatı* s.69; Cenap Çürük*," Çadır", TDVİA,* İstanbul,1999, III, s. 162–164.

[199] Graf Marsıglı, *Osmanılı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti,* s.170–175; C. Esad Arseven,*" Çadır",* SA, I-V, MEB Basımevi, İstanbul,1950, I,358–360; Taciser Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı, (XVII-XIX. yy),* Kültür Bakanlığı ve TTK, Ankara, 1998, s.10–45.

vardı. Bunun için "Çadıra çıkmak" deyimini kullanırlardı.[200] Bir Osmanlı-Türk askeri için baba ve dedeler zamanında yapılan ordunun çadırlarının tanzimi, gayet sıkı ve muayyen bir intizama nakledilmiş olduğundan Osmanlı ordugâhı nerede bulunuyorsa orası adeta Devlet-i Aliyye'nin payitahtı mahiyetini almakta idi.[201]

Ordugâh-ı hümayunun o devirdeki bütün "ordugâh"lardan çok parlak olduğunda şüphe yoktur, zira çadır kurmak, çadırları süslemek ve konforlu bir hale koymak için de Osmanlılar kadar mahir olan ikinci bir kavim –ve bilhassa Avrupalılar içinde-yoktu. Osmanlı Türklerinin tarihleri ve askeri inkişafları bunu icap ettirdiğinden Türkler bu sahada çok başarılı idiler. Kurulan çadırlar ve çadırların düzeneği ve tanzimi yabancı elçi ve seyyahların da dikkatini cezbettiğinden görüşlerini ileride ele alacağız.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Osmanlı Devletinde ordunun sefer hareketi sırasında menziller çok önemliydi. Buralar önceden tespit edilir veya bilinirdi. Bu menzillerde kurulan karargâh da belli bir düzen ve ahenk içerisinde olurdu. Bu karargâhlarda askerlerin disiplin ve tertibat içinde olmaları çadırların tertibatıyla ilgiliydi.

Çadırların ayrıca pratik faydaları da vardı. İçlerinde saraydaki adap kurallarının ve mekânın kısıtlaması olmadan büyük topluluklar ağırlanabiliyor, şölenler düzenlenebiliyordu. Bununla beraber akla zaferle sonuçlanan seferleri ve fetihleri yapmış büyük sultanları getirdiği için çadırın Osmanlı kültüründe simgesel bir yeri de vardı.[202]

Osmanlı devlet ricali içinse çadır, kendi konumlarının bir göstergesiydi. Örneğin bir vezir gözden düşerse çadırının ipleri kesilirdi.[203] Çadırların çoğunlukla görkemli bir biçimde süslenmesinin nedeni de taşıdıkları bu simgesel roldü.[204] Buna benzer simgesel

---

[200] *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),*s.64b,57.

[201] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* II, s.138.

[202] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.191–192.

[203] Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, IX, s.231; Aydın Taneri, *Kara ve Deniz Kuvvetleri,(Kuruluş Devri),* s.396.

[204] Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.72.

özelliklerden biri de çadırların düşman eline düşmesidir. Çadırların düşman eline düşmesi de karşı taraf için bir zafer anlamı taşıyordu. Bu nedenledir ki düğünlerde Kanuni Sultan Süleyman'ın otağ-ı hümayunuyla beraber Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Safevi hükümdarı Şah İsmail ve son Memlük hükümdarı Kansu Gavri'nin çadırları da At Meydanı'nda kurulup halka gösterilmiştir.[205] Avrupa'ya yapılan seferlerde kaybedilen Osmanlı çadırları da karşı tarafça aynı neden ve hislerle alınıp saklanmıştır. Devleti temsil ettikleri için, yüksek rütbeli kişilerin zukakla çevrili çadırlarının da görkemli olmasına özen gösterildiği görülüyor. Aradaki fark otağ-ı hümayunun daha da göze çarpmasını sağlıyor, güzellikleri de ordugâhı daha etkileyici hale getiriyordu.

Çadırlar hakkında bu kadar genel bir bilgi verdikten sonra ordugâhın en önemli çadırı olan otağ hakkında da bilgi vermeden geçemeyeceğiz.

2)Otağ-ı Hümayun (Ana Merkez/Büyük Çadır)

İçinde od (ateş) yakılan mekân anlamına gelen **"**otağ**"** kelimesi daha çok "**otağ-ı** hümayun" (padişah çadırı) ve otağ-ı âsâfi" (sadrazam çadırı) tabirlerinde kullanılmıştır.[206] Otağlar diğer çadırlardan çok daha büyük ebatlı, gösterişli ve süslemeliydiler. Osmanlı ordusunda sefere çıkış hazırlıkları başladığı zaman Sadrazamın başkanlığında bir heyet oluşur. Vezirler, Yeniçeri Ağası, Defterdar, piyade ve süvari ocakları ağaları, çadır mehterbaşısı [207] otağ-ı hümayunu tuğlarla birlikte ordunun ilk menziline doğru bir törenle harekete geçerdi. Çadır mehterleri padişah ilk menzile varmadan önce her zaman iki takım halinde bulunan otağ-ı hümayunlarından birini kurarlar, padişah

[205] Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun / Osmanlı Çadırları*, s.20.

[206] Mithad Sertoğlu,"Otağ-ı Hümayun", Osmanlı Tarih Lugatı, s.273; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı,* s.77 (*Büyük Selçuklularda da* "suradık" d*enirdi, hâkimiyet alametlerinden biri sayılırdı*).

[207] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s.448–454; Mithad Sertoğlu*, "Mehterhane*", *Osmanlı Tarih Lugatı,* s.213–216.

veya onun sefere çıkmadığı dönemlerde serdar-ı ekrem bu menzilden ayrılmadan önce de ikinci otağı diğer menzile hazırlardı.

Sefer Anadolu yönünde ise otağ kapıkulu birlikleri, binek ve yedek atlar, ağırlıklar Beşiktaş'tan özel deniz araçlarıyla kısım kısım Üsküdar'a geçirilir ve ordugâhtaki yerlerine yerleştirilirdi. Nitekim Yavuz Sultan Selim, Çaldıran seferi için Edirne'den hareket ettikten sonra, yirmi gün sonra İstanbul'a vardı ve Beşiktaş Konağı'na yerleşti. Ertesi gün tekrar hareketle Üsküdar'a geçti ve iki gün burada ikamet ettikten sonra yola revan oldu. Burada ordusunu dinlendirmesinin yanında bazı rütbe değişiklikleri de yaparak orduyu ileriki düzen için hazırlamış oldu.[208] Yine aynı şekilde Mısır Memlük hükümdarı Kansu Gavri ile muharebe yapmak üzere İstanbul'dan harekâtından evvel Maltepe ve Tekfur Çayırı denen mevkilerde 2–3 gün ikamet etti ve harekâta hazır hale geldikten sonra İstanbul'dan ayrıldı (5–8/Haziran/ 1516).[209]

En sonunda başkomutan yakın maiyeti ve muhafızlarıyla birlikte özel araçlara binerek askeri törenle Üsküdar'a geçer ve çadırlı ordugâhtaki yerini alırdı.[210] Rumeli tarafında ise önceden belirttiğimiz gibi Davudpaşa'da, Çırpıcı Çayırı'nda ve padişah Edirne'de bulunuyorsa Kabak Meydanı'na kurulurdu. Otağ-ı hümayun ve padişaha ait çadırlar kurulurken konaklama noktası olarak güzel manzaralı ve bol ağaçlı yerler seçilir, strateji bakımından da arkalarının dağlık bir araziye dönük olmasına dikkat edilirdi.

Padişah otağının arkasında zukaklara bağlantı sağlanmış divan çadırı ile hazine-i hümayun çadırları önünde ise "leylek" veya "leylak" denilen idamlıkların infaz edildiği çadır bulunurdu. Önceden

---

[208] Haydar Çelebi, *Ruznamesi,* s.60; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, IX, s.230;Selahattin Tansel, Yavuz Sultan Selim, MEB, İstanbul,1969, s.39,86,129.

[209] Haydar Çelebi, *Ruznamesi*, s.95; Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* I,s.321,III, s.927; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* II, s.145.

[210]Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi,* IX, s.104, 166 193, 230*;* İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I,s. 158,364;İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, s.17; TSK. *Tarihi, Sevk ve İdare Prensipleri ve Genel Karargâh Faaliyetleri*, s.309.

belirttiğimiz gibi idam çadırı infazların seyredilmesi için daima açık olup sadece çatılmış bir iskeleden ibarettiayrıca savaş ganimetleri de bu çadırın altına konularak bunları çalmak isteyenlere verilecek ceza hatırlatılarak caydırma yöntemi kullanılırdı. (EKLER'e bakılabilir)

Belirli bir konak yerinde kullanılan otağ-ı hümayunu önce bir zukak, sonra da iki yandan asker ocaklarının çadırları, çevreler, sadece ortada yol için açıklık bırakılırdı. Bu yolun iki başından birini cemaatten 101. yaya ortası (bunlara çerge denilirdi**),** diğerini de ağa bölüklerinden 17. bölük korur. Bu engeller aşılmadan otağ-ı hümayuna girilemezdi. Hareket ve sefer sırasında otağın önüne dikilen tuğ ve sancakların altında ikindi namazından sonra mehter takımı tarafından **"**nevbet" vurulurdu. [211]

Bütünüyle bir sanat eseri olan otağların iç dizayn ve düzenlemeleri de fevkalade zengin ve göz kamaştırıcı olurdu. Tabanına altın ve gümüş teller ilavesiyle dokunmuş ipek halılar serilir, kıymetli halılar ve kumaşlar örtülü sedirlerin üzerlerine özenle işlenmiş yastıklar konulur ve bütün bölümler sarayda olduğu gibi değerli taşlarla bezenmiş altın ve gümüş eşya ile tefriş edilirdi. Padişah ve erkân çadırlarını yapan özel çadırcılara **"**otağ-ı gerân-ı hassa" adı verilirdi. [212]

Osmanlı saraylarının birer gezer küçük kopyası olan otağ-ı hümayunlar, sarayın önemli bütün yapılarının, çadır şeklinde ki birer örneğine sahipti. Hem de mimari süslemelerin işlemelerle kumaşa geçirilmiş zenginliği ile görmek mümkündür. Ayrıca Çadırlara ait her iş ancak padişahın izni ile yapılmaktadır. Sadrazam dâhil herkesin çadırını padişah tespit etmekte. Padişahın izni olmadan yeni çadır yapımı, onarımı, bakımı, yapılamamaktadır.[213]

---

[211] Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* II, s.689; Mehmet Altay Köymen,*Tuğrul Bey ve Zamanı,*s.78.

[212] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, s.363–383; Cenap Çürük*, "Çadır Mehterleri*", TDVİA, İstanbul,1993, III, s. 164; **bkz**. Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültür Tarihine Giriş kitabının VI ve VII. Ciltleri,* Kültür Bakanlığı, Ankara,2001.

[213] Taciser Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı, (XVII-XIX. yy),* s.40.

Osmanlı hükümdarlarının otağ-ı hümayunları aynı sarayları gibi hem içinde yaşadıkları evleri hem de devleti ve askeri harekâtı idare ettikleri yer olmuştur. *Topkapı Sarayı'nda önünde törenler yapılan ve Akağalar Kapısı diye tanınan üçüncü kapının yerini otağ-ı hümayunun etrafını saran zukak almaktadır. Zukak revakların, sayeban sundurmanın ve çadırın kendisi de Arz Odasının fonksiyonunu yüklenmiştir.*[214] Kanuni Sultan Süleyman Arz Odasının çadır şeklindeki bir örneğini seferlere giderken beraberinde götürürdü. Çadırın içi her türlü mücevheratla tezyin edilirdi. Bunun anlamı da güçlü olduğunu göstermekti.

Ayrıca eski Türklerden Uygurların kullanmış oldukları çadırları ve Altın (işlemeli) otağları vardı. Hanlık otağının dikildiği yer, bir bakıma "ordu karargâhı"na benzerdi. Bununla beraber Türk hakanlarının otağları kubbeli olur ve göğünde yerdeki bir sembolü gibi sayılırdı.[215]

Osmanlı'da çadır anlayışının sadece sefer sırasında ortaya çıkmadığını önceki sayfalarda belirtmiştik. Düğünlerde, cenaze, cülus merasimlerinde, surre alaylarında vb. durumlarda da ortaya çıkmaktadır. 1720 tarihli bir düğün minyatüründe de otağ ve diğer çadırların nasıl kurulduğu ve düzeneğini çok rahat görebiliyoruz.[216] Cenaze ve cülus merasimlerine ait minyatürlerde de ordugâhtaki çadır düzeneğinden biraz farklı olsa da, aynı olduğunu görmekteyiz.[217]

Neferlerin ve küçük zabitlerin çadırlarına gelince, bunlar basit olup paşa ve devlet erkânının çadırlarının her dört tarafını işgal ediyorlar ve müvazi olarak sıralanmışlardı. Bu çadırın önünden açılan "Geniş cadde"nin öbür ucunda Yeniçeri ve Sipahi Ağalarının çadırları

---

[214] Mithad Sertoğlu*, "Arz Odası*", Osmanlı Tarih Lugatı, s.20; Semavi Eyice, "Arz Odası", TDVİA, III, s. 444; Suraiya Faraqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*, s.191–192.

[215] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* II, s.124–125,137.

[216] Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun / Osmanlı Çadırları*, s. 25.

[217] Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl, Osmanlı Devletinde Cülus ve Cenaze Törenleri* s.163' *deki Resim Listesi* **bkz**.; Mithad Sertoğlu*,"Otağ-ı Hümayun*",s.20.

bulunuyordu. Her iki ağanın çadırları önünde ikişer tuğ dikilirdi. Bunların etrafında Yeniçeriler ve sipahiler bulunuyorlardı. Sanki karargâh –ordugâh "uzunlamasına yapılan bir şehir" gibiydi. Askerî kıtalardan başka bir de birçok esnaf bulunuyor, zaruri ihtiyaçları ve başka her nevi ihtiyacı görecek eşya satan dükkânlar, demirci ve sair sanat sahibinin **"**dükkânları-orducu esnaflar**"** da çadırlarıyla büyük bir saha teşkil ediyordu.[218]Bunların buralar da bulunması için sefer öncesinde emirler gönderiliyordu.[219]

Bu bakımdan İstanbul'un bir kısmının Davudpaşa'ya taşınmış olduğunu söylemekle abartmış olmayacağımız muhakkaktır. Bilhassa bu esnaf kısmının da ordugâha katılması büyük bir kalabalık vücuda getirmiş olmakla beraber İstanbul da hareketli günlerinden birini yaşardı. Seferlerin yapıldığı günler sırasındaki bu canlılık halk için önemli günlerden, kârlı işlerden, ticari zenginliklerden ve coşkulu anlardan biriydi.

Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde "Avusturya-Almanya İmparatoru sarı üstüne sarı yaldızlı nakışlı otağı görünce hayran kalmış olduğunu, bunun üzerine konuklarına bu otağda ziyafet vermek istediğini belirttiğini sonra da otağın derhal bahçesine kurulmasını emrettiğini, ancak otağın 564,52 kg ağırlığındaki direkleri ve 282 kg. ağırlığındaki orta direği rüzgardan uçarak otağ kurmasını bilmeyen kralın yedi adamının ölümüne ve pek çok adamın yaralanmasına sebep olduğunu ve bunun üzerine paşanın, Çadır Mehterbaşısını göndermesiyle çok kısa zamanda otağı kurdurduğu belirtmektedir. .''Böylece otağın

---

[218] Mithad Sertoğlu,"*Orducu*", Osmanlı Tarih Lugatı, s.240;Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun / Osmanlı Çadırları*, s.25.

[219] *3 Numaralı Mühime Defteri (966–968/1558–1560)*, Ankara,1993, no. 576(258), 63(35), 776(354), 777(355), 778(355), 779(356);*12 Numaralı* Mühimme *Defteri (978–979/1570–1572*), II,no.1116(219); *6 Numaralı* Mühimme *Defteri (972/1564–1565),*I,no.758(431); İsmail Hakkı Uzunçarşılı*, Kapıkulu Ocakları*, I, s. 368–369.685.687–688 (*İstanbul ve Bursa Kadılarına yazılan fermanlarda orducu esnafından kimlerin kaçar kişi ile gelmeleri gerektiğine dair 22 Zilkade 985/Şubat–1578 tarihli fermanlara* **bkz**).

büyüklüğü ile birlikte çadır kurucularının bu konudaki ustalıkları da anlaşılmış olmaktadır."[220]

Otağ-ı hümayun ve diğer erkânın çadırlarını kuran teşkilatın ismi Mehteran-ı hayme veya çadır mehterleri olarak da bilinirdi. Bunlar Ağa Odası, Kethüda Odası, Baş Bölükbaşı ve Zabit olmak üzere dört odaya sahiptiler. Çadır mehterleri XV. Asrın son yarısında Mehterbaşı Kethüda, iki Haymenduz (çadır dikici) da olmak üzere yardımcılarıyla beraber 38 kişiydiler. Çadır mehterleri XVII. asır başlarında 835 kişi ve aynı asrın sonlarında 2000; 1757'de dört odada 875 ve 1776'da yine dört odada 861 kişi olduğu da kayıtlarımız da mevcuttur. Görülüyor ki dönemin içinde bulunduğu şartlara göre çadırcı sayısında artma ve eksilme olabiliyordu.[221]

Ordunun toplandığı yerdeki düzen sefer esnasında, ordu toplu halde bulunduğunda uygulanırdı. Bu düzende Sadrazama mahsus dört çadır bulunur, bunların birisi sütunlu 12 direkli olup Divan-ı hümayun toplantılarını yapmaya mahsustur ve "otağ-ı asafi" adı verilir.[222] Yukarıda bundan bahsettik. Bir tanesi üç sütunludur ve ordu mensubunun görüşmeleri için kullanılırdı. İki adet de **"**oba" adı verilen bir iki sütunlu ve diğeri çubuk kafesli hususi çadırları vardır.

Etrafında Sadrazamın kapı halkı bulunur.

Otağın sağ tarafında daire daire Sadaret Kethüdasının çadırları,

Onun alt tarafında ise Reisülküttabın çadırları bulunurdu.

Onun altında Tezkire-i Evvel,

Daha altında Tezkire-i Sânî ve

Daha altında ise Sadaret Mektupçusu ve

Defter Emininin çadırı bulunurdu.

Otağın sol tarafında ise Kapıcılar Kethüdası,

Çavuşbaşı,

Nişancı ve

---

[220] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* II, s. 113.

[221] İsmail Hakkı Uzunçarşılı*, Saray*, s.453–454; Mithad Sertoğlu,*" Çadır Mehterleri*", Osmanlı Tarih Lugatı, s.69; Cenap Çürük, TDVİA, III, s.165–166.

[222] Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi,* I,s.321.

Defterdarın çadırları kurulurdu.

Çadır resimlerinden şunu anlıyoruz ki Osmanlı devlet ricali ya da bürokrasisindeki hiyerarşinin sadece saray ya da payitaht da olmadığını, seferde de aynı hiyerarşinin kullanılan çadırların eşyalarından tutun da büyüklüğüne kadar etkili olduğunu görüyoruz.[223]

Sadrazam ve vezirlerin bulundukları daireler iki tarafına çadır çekilerek oluşturulmuş Zukaklarla çevrili olduğunu önceki sayfalarımızda belirtmiştik. XVII. yüzyılda zukak oluşturmaya bazı yüksek rütbeli devlet erkânına izin verilmiş olup diğerlerine yasaktı. İzin verilenlerin de dairesinin etrafına tamamen zukakla çevirmesi ve kandilli zukak kurması yasaktı. Ancak XVIII. Yüzyılda Sadaret Kethüdası, Reisülküttab ve Defterdar kandilli zukak kullanabiliyorlardı. [224]

Çadırların cinsi de mevkilerinin büyüklüğüne bağlıydı. Kırmızı çuhadan çadır kurmak ancak Sadrazam, Şeyhülislam, Vezirler, Kazaskerler, Beylerbeyiler, Defterdar, Yeniçeri Ağası, Nişancı ve Reisülküttaba mahsus olup diğerlerine yasaktı. Şehzade çadırları da kırmızı kumaştan olurdu. Çadırlar meşale ile aydınlatılıyor, meşaleler ve bunların yakılmasına bakan meşalecilerin masrafları devlet tarafından karşılanıyordu.[225]

Uzunçarşılı, Marsıglı, Ahmed Cevad paşa ve Mahmud Şevket Paşanın kitaplarından yapmış olduğu alıntılarda çadırların resimlerini ve

---

[223] Graf Marsıglı, *Osmanılı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti,* s.179- 210

[224] Erol Özbilgen, Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniyye),İz Yayıncılık,İstanbul, 2004,s.144.

[225] Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.288–290; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyasetnameleri*, s.168; ; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* I-II, II, s.137.

nişanlarını cemaat cemaat-bölük bölük sıralamış ayrıca aralarındaki farklarını belirtmiştir.[226] (Bazı örnekler için **EKLER**'e bakılabilir.)

Bu arada kısaca yabancı seyyahların gözüyle de ordugâha baktığımızda,daha çok ordugâhtaki disiplin, nizam ve çadırların özellikle de otağ-ı hümayunun ihtişamı üzerinde durduklarını müşahede ediyoruz.

İngiliz diplomat Ricault, Orduy-ı hümayun ile Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar Seferi'ne (1663) katılmış ve müşahedeleri arasında şunları anlatır:

"Gerek Sadrazam gerek diğer büyük kumandanların otağlarına çadırdan fazla saray demek doğru olduğunu, fevkalade büyük olmaları, muhteşem ve harikulade süsleri, çeşitli dairelere ayrılmaları, otağlara saray manzarası veriyor olduğunu, en konforlu şehirlerde bile bu otağlardaki huzurun olamayacağını… (Otağ hakkında geniş bir malumat verildikten sonra ordu düzenine geçer.) bunun dışında orduda ki düzenin tek kelimeyle fevkalade olduğunu belirtir. Türk ordugâhının her zaman için son derece temiz olduğunu ve en küçük bir çöpün dahi görülmediği, ayrıca her çadırın yanına tabii ihtiyaçlar için geçici çukurlar kazıldığını ve bu çukurlar hareket ederken derhal toprakla doldurulduğundan bahseder. Çukurlarda açıktan abdest bozulmadığını, her çukurun üstünün tente ile kapatıldığını ve bu suretle Türk ordugâhının en temiz şehirlerden daha temiz bir yapıda olduğundan bahseder.

Bir başka seyyah da Kanuni'nin Amasya'da ki ordugâhını şöyle anlatmaktadır:

"Bu muazzam kalabalık içinde methe değer görülen noktanın sessizlik ve disiplin olduğunu, hiçbir bağrışma ve uğultunun olmadığını, hâlbuki alelâde kalabalıklarda böyle şeylerin eksik olamayacağını belirtir. Ayrıca, herkesin kendisine tayin edilen noktada rahatça durduklarını, Paşaların, sancak ve alay beylerinin ve daha küçük Türk

---

[226] İsmail Hakkı Uzunçarşılı*, Kapıkulu Ocakları*, I,294–305; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler,* s.56,60–66(*toplam 196 orta ve bölüğün nişanlarının malum olduğunu belirtir).*

subaylarının yerlere oturmuş olduğunu, diğer neferlerin ayakta durduklarını ve en çok göze çarpan topluluğun, sayıları birkaç bine ulaşan yeniçerilerin olduğunu belirtir. Bunların diğer birliklerden ayrı bir yerde uzun bir saf halinde durduklarını, çok sessiz durduklarını da belirtir sonra da canlı insanlar mıdır, yoksa birer heykel midirler diye tereddüt ettiğini, şaşırdığını belirtir."[227]

Buraya kadar Osmanlı askeri sistemindeki ordugâhın durumu, çadırlarını ve Osmanlı Türklerinde çadırın önemi üzerinde durmaya çalıştık. Bununla beraber nasıl ki tuğun ve sancağ-ı şerifin ihracı ve de alay tertibinde tören yapılıyorsa ordugâhta da kısa bir tören tertip edilmektedir.

c)Ordugâhtaki Merasimler ve Ordunun Uğurlanışı

Tuğların çıkarılıp ordugâha yerleştirilmesinden sonra artık Divan-ı hümayun toplantıları yapılmazdı. Ancak Sadrazamın ikindi divanları[228] muntazam olarak devam eder, devlet işlerinin görülmesi buraya intikal ederdi. Sefer esnasında ise olağanüstü şartlardan dolayı düzenli olmamakla birlikte yine de Divan-ı hümayun toplantıları yapılırdı. Sadrazamın Divan çadırında yapılan toplantıya Reisülküttab ve diğer divan üyeleri vezirlere bağlı olarak (selimi ve erkân kürkü giyer, toplantıya abayi ve divan rahtlı at ile) gelirlerdi. [229]

Ordugâhta "uğurlama törenleri veya uğurlu yolculuk" olarak bilinen bir tören icra edilirdi. Alay ordugâha gelince Sadrazam sancağı kendi eliyle konulacağı çadıra yerleştirir. Sadrazamın hareketinden bir gün evvel Kaymakam Paşa gelerek sadrazam ile görüşüp gider. Hareket günü de padişah Şeyhülislam, Sadreyn (kazaskerler) ve Nakibüleşraf gelir Fetih Süresi okunur ve uğurlamaya gelenler geri dönerlerdi. Arz Ağaları,[230] Şeyhülislam, Vezirler, Sadreyn (kazaskerler),

---

[227] Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi,* IX,268 -270.

[228] Mithad Sertoğlu,"*İkindi Divanları*", *Osmanlı Tarih Lugatı,* s.160.

[229] Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.294; Erol Özbilgen, Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniyye),İz Yayıncılık,İstanbul, 2004,s.144.

[230] Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",TV*, I, Sayı.4–5,s.19.

Nakibüleşraf, Defterdar, Nişancı ve Reisülküttab baş çadıra geçerek Sadrazamın eteğini öper, kahve, şerbet ve buhur ikramından sonra kalanlar kendi çadırlarına geçerlerdi. Kaymakam Paşa ise kapı takımıyla Paşa Kapısına dönerek kapı erkânı vekillerine hil'at giydirirdi Bu son alayda Reisülküttab defterdarla birlikte yürürlerdi.[231] Bu arada Vakanüvüs Ahmed Lutfi Efendi'nin kaydına göre Fatih'den beri var olagelen bir gelenek üzere ordugâhta bulunan bir "Ordu Şeyhi" tarafından dua edilmesi kanundu.[232] Aşağıdaki vereceğimiz dua veya buna benzer bir dua yapılırdı "*…Cenab-ı Hak karibeen ahbar-ı meserrat-ı fütuhat ile cünud-ı müslimin-i duaguyan-ı mesrur ve guzat-ı muvahhidin-i zafer peymanı iğtinam-ı mevfur ile salimen ve ganimen mahallerine küful ile faizü'l-meram eyleye âmin*…" [233]. Denir bazen de bununla beraber ordunun moralinin yüksek tutulması için padişah, serdar-ı Ekrem veya şeyhülislam tarafından bir konuşma yapılırdı.[234] Sonrada ordu hareket ederdi.

Ayrıca Hacı Bektaş şeyhinin ocak nezdinde ki vekiline mahsus 99. ortaya 1591 senesinde Hukeşan denilen Bektaşi müritleri konmuştu ve bu duacı bölüğünün çoğu yiyip-içip yatarlardı. Vazifeleri sadece sabah-akşam ordunun selameti ve muvaffakiyetine dua etmekti.[235]

Davudpaşa veya Doğancılar'da yeniçerilere ziyafet çekmek kanundu. Yeniçeri ağasının önünde ocağın İmam-ı azam bayrağı denilen sancağı çekilirdi. Bu merasim genellikle ordunun teftişi, donanımı ve eksiklerinin tespiti hususunda olur, ayrıca ordugâhta bulunanlara hükümdar, bizzat sefere gittikleri vakit, kanun üzere yeniçerilere sefer bahşişi dağıtırdı. Padişahın orduyu teftiş ve

---

[231] Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),* s.295; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704),* s.10b–9,103a–92.

[232] Eyyub Efendi*, Kanunnamesi,* s.46; Vak'anüvüs Ahmed Lutfi Efendi, *Tarihi,* I,s.189.

[233] Selaniki Mustafa Efendi*, Selaniki Tarihi*, I,s.326 (*bir dua örneği için* **bkz**.); Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",TV*, I,Sayı.4–5, s.19–20.

[234] Aydın Taneri, *Kara ve Deniz Kuvvetleri,(Kuruluş Devri),* s.356–363 (örnek konuşmalar için **bkz**.).

[235] İsmail Hakkı Uzunçarşılı*, Kapıkulu Ocakları*, I, s. 159–160.

uğurlaması ordugâhta bulunan askerler için bir moral kaynağı da olurdu.[236]

Bu sancak merasiminden başka Davudpaşa'da da Sancağ-ı Şerifi uğurlama merasimi yapılırdı. III. Sultan Selim 1204/1789 senesinde orduyu ve Sancağ-ı Şerifi uğurlamak üzere Davudpaşa'ya giderek orada özel yerinden Sancağ-ı Şerifi omuzuna almış, sonra alemdar'a teslim eylemiş ve Sadrazamın otağı önünde kapıkulu süvarilerinin sipah bölüğü fetih süresini okuyup duadan sonra Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Sancağ-ı şerifin önünde padişah arkasında olarak Han Çiftliği'ne kadar Sultan Selim sancağı ve orduyu uğurlamış ve burada başka bir merasimden sonra geri dönmüştür.[237]

1094/1683 senesinde Avusturya'ya karşı açılan seferde padişah IV. Mehmet ordu ile Belgrad'a kadar gidip orada vezir-i azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı serdar-ı ekrem yapıp göndereceği zaman da burada merasim yapılmıştı. Kara Mustafa Paşa huzura girip yer öperek ayakta durduğu sırada başındaki selimîsinin sağ tarafına Hazinedarbaşı ve sol tarafına da Tülbend Ağası birer mücevher top sorguç takıp Silahdar Ağa da murassa kılınç kuşatmış ve tirkeş takmıştı. Beraber bulunan Şeyhülislam ve Şeyh Vani Efendi de kürk ve hil'at giydirdirilmişti. Padişah eline aldığı sancağ-ı şerifi öpüp teslim ederken:

"Sancağ-ı Şerif sana ve seni Allah'a emanet eyledim, yardımcın olsun" diye temennide bulunmuş ve bunu müteakip Vani Efendi'nin duasıyla padişah huzurundaki merasim sona ermişti.[238] Kara Mustafa Paşa sancağ-ı şerif ile dışarı çıkınca kapıkulu süvarisinin Sipah ve Silahdar Ağaları omuzdan alıp at üstünde bulunan Sadrazamın imamına vermişler. Sadrazam otağ önünde fetih süresi bitinceye kadar

---

[236] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, s. 343–344,367; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler,* s.103.

[237] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray*, s.252; Necdet Sakaoğlu, *"Sancağ-ı Şerif",* DBİA, IV,s.449.

[238] Silahdar, *Silahdar Tarihi,* II,12–14; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray*, s.254.

bekledi, sonra kendi otağına gelmiş ve yapılan tebrikleri kabul eylemiştir.[239]

Ordugâhta yapılan bu törenlerden sonra artık ordu sefere hazır demektir, bir müddet burada gerekli ve eksik olan tedarikleri sağladıktan sonra ordu sefer harekâtına başlar.[240]

[239] Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaiku'l- Ahbar*, TTK,Ankara,1994, 309; İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Saray*, s. 255.

[240] Feridun Emecen, "*Sefere Götürülen Defterlerin Defteri*", İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi, (Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan),s.256 (*22 Mayıs 1615 tarihinde ordugâha yerleşen ordu, 28 Haziran'da hareket etmiştir.*); İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III,* s.9,13–16,24,44,63, (*Lala Mustafa Paşa'nın ordusu Üsküdar' da 5 Nisan -28 Nisan 1578 tarihleri arasında kalırken, Ferhad Paşa ise 28 Mart 1583'deki sefer için 12 gün kalmıştır.*); Selaniki Mustafa Efendi, *Selaniki Tarihi,* I,s.96a–167,II, s.263,475.

II. BÖLÜM

OSMANLI DONANMASININ SEFERE GİDİŞ MERASİMİ

Kaptan paşalar Doğu Akdeniz'de deniz ticaret gemilerinin emniyetini sağlamakla görevlendirilmiş olduklarından her yıl donanma ile Akdeniz'e çıkar. Fas'a kadar uzanan kıyılar ve adalarda bulunan kaptan paşa eyalete bağlı sancakları denetler, korsanları takip ederdi. Bu nedenle, her sene Mayıs-Haziran ayları arasında deniz seferi mevsiminde, donanmayı sefere çıkacak duruma getirmekle de yükümlü idiler. Kaptan paşanın bindiği biri ay-yıldızlı al, Diğeri Zülfikar resimleri iki sancağı bulunan gemiye "paşa gemisi" veya "kapudane-i derya "denirdi.

Kaptan paşanın makamı tersanede idi. Osmanlı ordusunun ikinci önemli kolu olan donanmanın da kara ordusunun sefere çıkışı sırasında yapılan merasim gibi geleneksel bir törenleri-merasimleri yapılırdı.

Bu merasimleri anlatırken bize yol gösteren kaynaklar, ağırlıklı olarak kendilerinden alıntı yaptıklarımız olacaktır. Ayrıca teşrifat kitaplarıyla da karşılaştırmalar yapmaya çalışacağız. Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi belgeleri ve diğer kaynaklarımızı mümkün mertebe tarihsel sırasınca yapmaya çalışacağız. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, belgelerin belli bir dönemde ağırlık kazanma ihtimali yüksektir. Bu da teşrifat usullerinin bir dönemden sonra kaydedilmesinden kaynaklanmaktadır. Donanmanın ihracı sırasında yapılan merasimler kara ordusunun ihracı sırasında yapılan merasim kadar geniş ve detaylı değil, bunun için elimizdekilerle yetineceğiz.

Belki çalışmamızı daha da zenginleştirmek için donanmanın bel kemiği olan gemiler hakkında bilgi verebilirdik, ancak şunu baştan belirtmeliyim ki bu konuya girdiğimizde çalışmamızın sınırlarını haddinden fazla aşmış olacağımızdan, bunun yanında gemilerle ilgili çok fazla detaylı bilgiler olduğundan bu konuya hiç değinmemeyi uygun bulduk.

Donanmanın Sefere Çıkışı Sırasında Yapılan Merasim

Osmanlı donanmasının her sene ilkbaharda denize çıkması 1502 senesinde ve II. Beyazıd zamanında adet olmuş ve XIX. Yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. Bu çıkıştan maksat düşmanların ve korsanların taarruzlarından sahilleri muhafaza etmekti. XVII. Yüzyıl başlarından itibaren de bazen Boğaziçi'ne kadar sokulan (1624) Kazaklardan sahilleri muhafaza etmek için küçük bir donanma da Karadeniz'e gönderildi. Daha sonraki tarihlerde de Akdeniz ve Karadeniz'e iki donanma çıkarmak adet olmuştu. Karadeniz'e büyük donanma çıkarılması Rusya'nın büyümesinden itibarendir. Osmanlı donanması ilkbahar başlarında denize çıkmak için kıştan hazırlanmağa başlar ve gerekli malzemeleri tamam olanlar alarga edilirlerdi/denize indirilirdi.

Kaptan paşanın makamı tersanede idi. donanma tersaneden geleneksel bir törenle hareket ederdi. Padişah donanmanın Yalı Köşkü önünden hareket etmesini buyurduğu zaman, bir gün öncesinden Şeyhülislam davet edilir, saray erkânı ve sadrazam maiyetleri ile birlikte hazır beklerdi.

Kaptan Paşanın denize çıkma zamanı yaklaşınca Tersane Emini, Bab-ı âliye gelerek donanmadan teçhiz edilen gemilerin alarga edilmelerini Sadrazama arz ile müsaade ister, Sadrazam yapılan hazırlıkları bir telhis [241] ile padişaha bildirir ve alacağı müsaade ve Müneccimbaşının gösterdiği uğurlu bir zamanda alarga muamelesi yapılırdı. [242]

Donanmanın denize çıkması teşrifat ve merasim dairesinde yapılırdı. XVII. Yüzyıl sonlarında bu hususa dair kanun şöyle idi: Donanmanın tersaneden çıkması kararlaştırılınca,

Vezirlerin tamamı,

Şeyhülislam,

Nişancı,

---

[241] Mithad Sertoğlu, *"Telhis"*, *Osmanlı Tarih Lugatı,* s.332.

[242] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye*, s.437.

Kadıaskerler,

Defterdarlar ve

Yeniçeri Ağası

Sabah namazından sonra, erkence kendi kayıklarıyla tersane-i âmireye varıp, Kaptan Paşanın odasında otururlar.

Buraya en son Sadrazam gelirdi.

Kaptan Paşa Sadrazamı iskele üzerinde karşılayıp, elinde olan sedefkârı asayı sadrazamın eline verir ve önüne düşerek odasına getirip otururlardı.[243]

Belirli olan mekânda tüm devlet erkânı ve Kaptan Paşanın huzur ve muvacehelerinde Sadrazam, Tersane Emini ve Tersane Kethüdasına hitap edip "*donanma-yı hümayunun tamamı, mühimmatı görülüp kusursuz olarak yerli yerine teslimi ve tamamlanması sona erdi mi?"* diye sorulur ve onlar da *"Tamam oldu ve tüm mühimmat ve levazım görüldü."* diye cevap verdiklerinde onlara ve diğer Tersane katiplerine ve hademelerine defterleri gereğince hil'atlar giydirilir.[244]

Bu sırada padişah tarafından donanmanın çıkmasına dair müsaade haberi gelince vezirler kallavi (daha evvelki tarihlerde selimi)

---

[243] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye*, s.437–438; Orhan Şaik Gökyay, *"Osmanlı Donanması ve Kapudanı-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler",Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, İÜEF, Sayı.12, İstanbul,1982, s.30; Tevkii Abdurrahman Paşa, "*Osmanlı Kanunnameleri",*MTM, III, s. 536.

[244] Ahmet Rasim, Osmanlı Tarihi, I,s.326; Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kapudanı-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler", TED, Sayı.12,s.30,70;Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanunnameleri",MTM, III, Sayı.3, 536.

Teşrifati Efendi elleriyle verilen hil'atlar:

Altun: Vezir Ağalarına (20)Divan Çavuşlarına (15)Mehterlerine (3)Mehterbaşıya (10)Çavuşuna (5) Neferatına (15)Halkına (3)Su çukadar kapudanı paşaya (2)Çukadarlarına (5)Beşiktaş ustasına (10)Dolmabahçe ustasına (40) Çavuşan-ı alay (5)Köşk ustasına (10)Çekdiri taifesine (40)Çekdiri usturmacasına (40) Çekdiri Paşa etbaına (20)Teşrifati Efendiye (55) Halifesine (37)Kisedarına (27). verilir

kavukları, ulema örfleri ve diğer devlet erkânı selimi serpuşlarıyla Kaptan Paşanın Baştardasına giderlerdi.[245]

Padişah donanmanın Yalı Köşkü [246] önünden hareket etmesini buyurduğu zaman bir gün önceden Şeyhülislam, Reisülküttab kisedarı ile haberdar edilir ve Defterdar Efendi ile Kethüda bey tarafından tezkire ile davet olunur. Hareket günü belirlenen zamanda Yalı Köşküne geldikleri zaman Bostancıbaşı ve Rikabağaları Hasbahçe Kapısı içinde karşılaşırlar. Sadrazam ve Şeyhülislam merdiven önünde hazır olan iskemleye iner ve Darüssaade Ağasının yerinde dinlenirler.[247]

Kaptan Paşanın odasında evvela tersane ve devlet erkânı çıkıp Sadrazamın selamına dururlar, en geride Sadrazam elinde sedef asa olduğu halde dışarı çıkıp sağa ve sola selam vererek geçer ve diğer vezirler ve ulema da sıra ile birbirlerini takip ederlerdi. [248]

Ancak en ileride Reis Efendi ile Çavuşbaşı, sonra Tersane Kethüdası elinde asasıyla yürür, eğer payesi var ise selimi giyer. Daha sonra Kaptan Paşa elinde asa ve selimi ile yürür ve tamamı Sadrazam önünce yürürler. [249]

Bu üslup üzere Baştardaya girerler, otururlar. Sadece Kaptan Paşa, sancak dibinde selimi ile ayakta durup iskelelerde seyretmek üzere bekleyip duran halka selam verir.

---

[245] Tevkii Abdurrahman Paşa, *"Osmanlı Kanunnameleri*" MTM, III, Sayı.3, 537;İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye*, s.437–438; Orhan Şaik Gökyay, *"Osmanlı Donanması ve Kapudanı-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler" , TED*, Sayı.12, s.71.

[246] Silahdar, *Nusretname,* II, s.251.271.284.342.363.379.417.419; Mithad Sertoğlu *"Yalı köşkü*", *Osmanlı Tarih Lugatı,*s.360.

[247] Esad Efendi, (*Teşrifat-ı Kadime), Osmanlı'da Töre ve Tören*ler, sad. Yavuz Ercan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979, s.96; Naili Abdullah Paşa, *Defter-i Teşrifat*, s.55a,111a,163a.

[248] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye*, s.438.

[249] Tevkii Abdurrahman Paşa, *"Osmanlı Kanunnameleri*", MTM, III, sayı.3, 537; Orhan Şaik Gökyay, *"Osmanlı Donanması ve Kapudanı-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler", TED*, Sayı.12, *s.72*.

Padişah Hasbahçe kapısından girdiğinde Defterdar, Reisülküttab, Çavuşbaşı ve Rikab Ağaları hep birlikte kapıdan içeri yani Hasbahçe içinde yer öperler ve padişahın önünde hızlıca yürürler. Tezkireci Efendiler, Mektupçu Efendi, Teşrifatçı halife ve kisedarı padişah köşkü önünde padişahın gelişine nazaran sol yanda binek taşına doğru selama dururlar. Sadrazam binek taşında beklerken padişah kapıdan girer ve alkış olunur. Sadrazam yolun yarısından ileriye karşılayıp yer öptüğünde tekrar alkış olunur. Padişahın önünde yürüyerek binek taşına gelinir. Padişah burada indiğinde bir kez daha alkışlanır. Binek taşının orada beklemekte olan Şeyhülislam saygı ile eğilir. Sadrazam padişahın sağında Şeyhülislam solunda olmak üzere tahta oturuncaya kadar kolunda yürürler. Padişahın iznine kadar huzurunda beklenir, sonra dışarı çıkıp Darüssaade Ağasının yerine gidilir.

Padişahın izni ile kayık Kapıcı Ağa ve arkasından Haseki Ağa Bostancıbaşının sandalıyla gidip belirlenen saat geldiğinde donanmayı tersaneden hareket ettirirler. Donanma Bahçekapı hizasına gelince bekler. Haseki Ağa Bostancıbaşının sandalıyla Kaptan Paşayı alıp getirir.

Bu sırada Bostancıbaşı,

Çavuşbaşı ve

Kapıcılar Kethüdası Ağalar (selimi sarık ve mevsim gereği sof ferace ve ellerinde asalarla),

Haseki Ağa ve

Kozbekçi Ağa (özel elbiseleriyle),

Bostancılar Kethüdası (mücevveze sarık ve al çuha ferace giymiş olarak) Yalı Köşkü kapısının dışında Kaptan Paşayı selamlarlar.

Kaptan Paşa (kallavi kavuk ve mevsim gereği saf ferace ile) sözünü ettiğimiz kapıdan girer.

Önünde Bostancıbaşı,

Çavuşbaşı,

Kapıcılar Kethüdası yan yana hızlıca yürüyerek Haseki ve Kozbekçi Kaptan Paşanın koluna girip Yalı Köşkü duvarı hizasına gelirler.

Köşkün yakınına gelindiğinde ağalar selama dururlar.

Birinci ve ikinci mirahur (adi destar giymiş olarak) köşkün yakınında bulunup binek taşının üst yanında Kaptan Paşayı karşılar.

Doğru Sadrazamın bulunduğu yere getirir. Kahveler içildikten sonra padişahın huzuruna davet edilirler... Bunlar böylece Baştarda ile Kireç İskelesine (Vezir iskelesi veya Sirkeci İskelesi) giderler.

Orada Sadrazam ile Kaptan Paşa kendi kayıklarına binip Yalı Köşküne gelmiş olan padişah tarafından kabul olunurlardı.[250]

Sadrazam,

Şeyhülislam ve

Kaptan Paşa arza girerler.

Arzda önce Sadrazama serasere kürk giydirildiğinde Divan Çavuşları alkış ederler.

Arkasından Şeyhülislam beyaz kürk giyer fakat alkışlanmaz.

Sonra Kaptan Paşaya serasere kürk giydirilir ve alkışlanır.

Bu sırada Kaptan Paşanın verdiği defter gereğince

Derya ümerasına

Kaptanlara ve

Liman reisine,

Teşrifat halife ve kisedarı eliyle duvarın arkasında hil'atler giydirilir.

Hazır oldukları zaman köşk tarafından işaret olunarak Çavuşlar Kâtibi ve Emini (mücevveze sarıklarını giyip) önlerine düşerler.

Çınar Ağacı kenarına gelince kayık kapıcı Ağa ve sofa bekçisi Ağa, sözü edilen beyleri ve kaptanları iki yanlarından tutarak birer birer düzenle yürürler.

Görevi Haseki Ağa ve Kozbekçi Ağalar devralır.

Onlar da iki yanlarından tutup Bostancıbaşı,

Çavuşbaşı ve

Kapıcılar Kethüdası Ağalar kara tarafından olmak üzere hepsi yan yana gelip altısı birden yer öperler.

Sadrazam elinde bulunan deftere göre takdim eder.

---

[250] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s. 55b,111a-112a, 163b; Esad Efendi, (*Teşrifat-ı Kadime), Osmanlı'da Töre ve Tören*ler, s. 97–98; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye*, s.439.

Bittiğinde önce Kaptan Paşa,

Sonra Şeyhülislam ve

Daha sonra Sadrazam Darüssaade Ağasının yerine gelirler.

Burada şerbet ve buhur verilir.

Kaptan Paşa (kallavî kavuk ve serasere kürk giymiş olarak) baştardaya gider.

Sadrazam ve

Şeyhülislam biraz bekleyip maiyetleriyle birlikte atlarına biner ve duvar arkasına gelip burada attan iner, sandala binerler.

Sandalla padişah Baştardasına geçerler.[251]

Yine Kaptan Paşa sancak dibinde ayakta selama durup Yalı Köşkü karşısına gelince padişahı selamlar ve derhal kuru sıkı top ve tüfek şenliğine başlanırdı. Lakin kuru-sıkı olan bu top ve tüfeklerin tamamının ağızları Tophane tarafına çevrilir. Bu suretle donanma Beşiktaş önüne denizcilerin piri Barbaros Hayreddin Paşa'nın türbesi tarafına gelip buraya (Hayreddin İskelesi önüne) demir bırakırlar ve leventler bölükler halinde türbeyi ziyaret ederlerdi.[252]

Donanma hareket eder. Padişahın köşkü önüne gelince kürekler çekilir.

Kaptan Paşa (kallavi kavuk ve serasere kürk giymiş olarak) Kapıcı Ağa ile birlikte manikaya inip üç kez yer öper.

Her biri başka başka yerde olan Divan Çavuşları alkış ederler.

Bostancıbaşı,

Çavuşbaşı ve

Kapıcılar Kethüdası köşkün bulunduğu yerde deniz kenarında durup Kaptan Paşanın her bir selamında temenna ederler.

---

[251] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat, s.56a,112a, 163b; Esad Efendi, (*Teşrifat-ı Kadime), Osmanlı'da Töre ve Tören*ler, s. 97–98.

[252] Tevkii Abdurrahman Paşa, *"Osmanlı Kanunnameleri*", III, sayı.3, 537; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye,* s.439;Zekeriyyazade, *Ferah-Cerbe Fethi,* s.31;T.Yılmaz Öztuna,"*Osmanlıların Yükselme Döneminde Türk Denizciliği",Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü,* yıl.3, sayı. 34-Ağustos, s.745, Ankara,1965; Şerafettin Turan,"Barbaros Hayreddin Paşa",TDVİA, İstanbul,1992, V,s.65–67.

Sonra şenlik olunarak gidilir
Dolmabahçe önüne gelindiğinde Sadrazam ve
Şeyhülislam sandala binip Tersane Emini tarafından verilecek olan ziyafete gitmek üzere iskeleye yanaşırlar.
Tersane Emini (başında adi destar, elinde asa ile) iskelede karşılar.[253]
Her sene donanma çıkışında kadırga çektirilerinden birinin nöbetle Baştarda-i hümayun[254] yeri olmak üzere donatılması ve alay göstermesi kanundu.
Kaptan Paşa Baştardasıyla Beşiktaş'a gelen heyete bahriye namına Tersane Emini tarafından Dolmabahçe'de bir ziyafet çekilir ve ziyafeti müteakip veyahut ziyafet sırasında Sadrazam tarafından
Kaptan Paşaya
Tersane Eminine
Tersane Kethüdasına,
Baştarda Kaptanına,
Liman ve Tersane Reislerine,
Cânib Efendiye,
Tersane Ruznamçesine
Kalyon devrinde kalyon kâtibi ve halifesinene[255]
Ve sairlere (ki onlar: Defter emini,
Kereste emini,
Zindan kâtibi,
Mahzen-i sürb kâtibi,
icare kâtibi,
Mahzen-i çub kâtibi,
Liman kâtibi,

---

[253] Naili Abdullah Paşa, Defter-i Teşrifat s. 56a,-112b, 163b; Esad Efendi, (*Teşrifat-ı Kadime), Osmanlı'da Töre ve Tören*ler, s.98–99.

[254] Kâtip Çelebi, *Seçmeler(Tuhfetü'l- Kibar fi Esfari'l- Bihar' dan dan naklen*) , hzl.Orhan Şaik Gökyay, MEB, İstanbul,1968, s.111–112; *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları,* I-II, Tercüman 1001 Temel eser, hzl.Ertuğrul Düzdağ,y.y.,t.s., I,s.41; Mithad Sertoğlu,"*Baştarda"*, *Osmanlı Tarih Lugatı,*s.38.

[255]Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l- Kibar fi Esfari'l- Bihar,* hzl.O. Şaik Gökyay, MEB, İstanbul, 1973, s.75; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye, s.440.

Tersane ağası,
Tersane başçavuşu,
Tersane emini çavuşu,
Kul kâtibi,
Mahzen-i sürb emini,
büzürk kâtibi,
Mahzen-i çub emini,
Birinci kâtip,
servardiyan,
Zindan kilitçisi,
Baştarda topçubaşı,
kapudane topçubaşı,
Kalyon başağa,
Kalyon başmimarı,
Kalyon baş nakkaşı,
Baş demirci,
Kalafat ağası,
Kalafat kethüdası,
Kalafat başı,
Ve son olarak da Teşrifatçıya) hilatlar giydirilirdi. [256]

[256] İdris Bostan, *Kürekli ve yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yayınları, İstanbul,2005, s.435–436 (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi,1750–51 tarihli, Cevdet-Bahriye,no.8450, ek.1'den naklen*); Orhan Şaik Gökyay,"Osmanlı Donanması ve Kapudanı-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler",s.69–70 (*Donanma-yı Hümayun ihracında Dolmabahçe ziyafetinde giydirilen kürkler ve hil'atlerin neler olduğuna dair birkaç örnek için **bkz**):*

Saadetlü Kapudan Paşa Hazretlerine ferace samur kürk (1)yanında ki Miri emin-i tersane Efendiye, ferace samur kürk (1)Tersane Kethüdası paşaya hassülhas hil'at (1)*Baştarda paşasına* hassülhas hil'at (1)Tersane Emini Efendiye, a'la hil'at (1)Tersane Ruznamçesine a'la hil'at (1)Canib tersane a'la hil'at (1)Kalyon Katibine a'la hil'at (1)Tersane defter emini, a'la hil'at (1)Tersane defter Kethüdası, a'la hil'at (1)Kereste emini, hil'at-i a'la (1) Mahzen-i sürb katibi a'la hil'at (1)Mahzen-i çûb katibi, a'la hil'at (1)Mahzen-i çub katibi hil'at-i a'la (1) Başçavuş-ı tarsane, a'la hil'at (1)Katib-i büzürk, hil'at-i a'la (1)Zından katibi, has sade hil'at (1)**Baştarda kapudanı,** a'la hil'at (1)Zindan katibi, has sade hil'at (1)İcare katibi, sade hil'at

Bundan sonra Kaptan Paşaya veda edilerek gelenler kayıklarıyla dönerlerdi.

Vezirler, ulema ve diğer erkân Baştarda içinde Kaptan Paşanın ziyafetiyle karşılandıktan sonra kayıklarına binip hanelerine giderler. Ancak Kaptan paşa İstanbul'da bulunmadığı sıralarda Dolmabahçe' de ziyafet verilmezdi.[257]

Sadrazam ve

Şeyhülislam ata biner.

Tersane Emini Ağa onların önünde yaya olarak yürüyerek gölgeliğe gelirler.

Tersane Emini bazen Sadrazamın izni ile ata da binebilir.

---

(1)Çavuşlar emin-i tersane sade hil'at (1)Kul katibi sade hil'at (1)Mahzen-i sürb emini, sade hil'at (1)Vardiyanbaşı, sade hil'at (1)Kilidci-i zından, sade hil'at (1)Baştarda topçubaşısı, sade hil'at (1)Kapudane Kalfa, hil'at-i sade (1)Nakkaşbaşı, hil'at-i sade (1)Makaracıbaşı, hil'at-i sade (1)Kömibaşı, hil'at-ı topçubaşısı, sade hil'at (1)Kalyon baş Ağası sade hil'at (1)Sermimar-ı kalyon, hil'at-i sade (1)Mimar sade (1)Timurcubaşı, hil'at-ı sade (1)Ağa-yı kalafati, hil'at-i sade (1)Serkalafati, hil'at-i sade (1)Kethüda-yı kalafati, hil'at (1)Yiğitbaşı-i kalafati, hil'at-i sade (1)Teşrifati, kuşaklık hil'at (1)

Ayrıca Sadrazam donanma-yı hümayun ihracında Yalı Köşküne ve Dolmabahçe'ye teşriflerinde Enderuna ve diğerlerine verilen telhisine göre,

Ağa, Karakulak Ağa ve Teşrifatçı tarafından da hil'atlar verilirdi. (Verilen hediyeler arasında altın da vardır. Aşağıdaki hediyeler altın sayıları ile verilmiştir.): Hasodalı Ağalara (400) Musahip Ağaların cümlesine (200) Silahdar Ağa tarafına (50) Darüsaade Ağası tarafına (50)Peşkir Ağasına (50)Baş çukadar Ağaya (50)Enderun Çavuşanı Ağalara (30)Başçavuş Ağaya (15)Sakallu musahip Ağalara (42) Sakallu dilsiz Ağalara (30)Cüce Ağalara (28)Hasaki Ağaya (15)Hasakiyan Ağalara (30)Baş dilsiz Ağaya (10) Has ahur halifesine (10)Kahvecibaşı-i şehriyari Ağaya (30)Bostancılar Kethüdasına (20)Kozbekçi başı Ağaya (15)Suffe-i hümayun bekçisine (10)Eski oğlanlara (15)Yazıcıya (8)Darüsaade Ağası çukadarlarına (15)Silahdar Ağa çukadarlarına (10)Rikabdar Ağa çukadarlarına (8)Çukadar Ağa çukadarlarına (8)Has odabaşı Ağa çukadarlarına (8)Hadinedar Ağa çukadarlarına (6)Karakulak çukadarlarına (4)

[257] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.56b–33,202, 80a-92b,41,265–281; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye*, s.73.

Defterdar ve kapı halkı gölgelikte selama dururlar.
Sadrazam ve
Şeyhülislam erlerine oturunca
Tersane Eminiönce
Sadrazamın sonra
Şeyhülislamın eteklerini öper ve çadırına çekilir.
Arkasından Defterdar,
Reisülküttab ve
Diğer devlet adamları,
Muhzır Ağa,
Bostancı Karakulağı,
Kapıcılar Kethüdası ve
Selam Ağası rütbelerine göre gelip etek öperler.
Daha sonra Kaptan Paşa da gölgeliğe gelip etek öper ve oturur.
Yemekten sonra Şeyhülislam ve Kaptan Paşa kendi çadırlarına giderler.
Sonra Kaptan Paşa ve
Tersane Emini Sadrazamın huzuruna getirilip adet üzere kürkleri giydirilir.
Bu işlemden sonra tersane görevlilerine Teşrifatçı Efendinin okuduğu ruznamçe defterlerine [258] göre hil'atler giydirilir. Bu iş de bittikten sonra herkes evine gider.[259]

---

[258] Mithad Sertoğlu, "*Ruznamçe Defterleri", Osmanlı Tarih Lugatı* s. 37; Esad Efendi, (Teşrifat-ı Kadime), Osmanlı'da Töre ve Törenler, s.99,102–105 (*Hil'at giyenin görevi ve tertibi- Uygun bir teşrifat sırasına örnek için* **bkz**.)

Kaptan Paşa, Tersane Emini Ağa, Tersane Kethüdası Ağa, Baştarda Paşası, Kapudane Beyi, Patrona kaptanı, Liman kaptanı, Riyale kaptanı, Tersane Ruznamçecisi Efendi, Canib-i miri Efendi, İcare kâtibi Efendi, Kurşunlu mahzen kâtibi Efendi, Zindan kâtibi Efendi, Kapudane kaptanı, Üç anbarlı kaptanı, Kalyonlar halifesi Efendi, Tersane reisi Efendi, Kereste kâtibi Efendi, Peksimetçibaşı Ağa, Kalyonlar ikinci halifesi Efendi, Sergi emini Ağa, Kul kâtibi Efendi, Tersane defter emini, Tersane defteri Kethüdası, Kereste deposu kâtibi Efendi, Tersane başmimarı, Tersane ikinci mimarı, Tersane üçüncü mimarı, Tersane

Donanma Beşiktaş'a demirledikten bir veya birkaç gün sonra ve bazen aynı günde Akdeniz ve Karadeniz'den hangi tarafa gidecekse oraya hareket ederdi.(Donanmanın Beşiktaş önünde kalması kanunen üç gündü).[260] Buradan hareketle Yedikule önünde de asker yerleşmek için bir iki gün yatıp, noksanını tamamlayarak hareket ederdi. Bu arada askere izin verilirdi. Ancak askerlerin bazı taşkınlıkları yüzünden izin verilmediği zamanlarda olmuştur.[261] Donanma Beşiktaş'tan kalkıp giderken Yalı Köşkü önüne gelince padişahı selamlamak için top atardı. Öncelikle Kaptan Paşa gemisinden ve sonra diğer gemilerden toplar atılırdı. [262]

Donanmanın tersaneden hareketine az bir müddet kaldığı zaman tersane usulü üzere, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Kaptan Paşa Baştardasına fener (*3 adetti ki, karada vezirlerin alameti olarak 3 tuğa karşılık gelirdi*) konur ve çıkmağa bir hafta kalınca hareket

---

dördüncü mimarı, Barut kâtibi EfendiLiman kâtibi Efendi Tersane başçavuşu, Tersane çavuşlar emini, Tersane çavuşlar Kethüdası, Divanhane başçavuşu, Büyük katib Efendi, Tersane tulumbacı başı, Nakkaşbaşısı, Kalyon paşa çuhadarı, Tersane baş Ağası, Tersane baş kâtibi, Tersane baş çavuşu, Tersane başısı, Kereste deposu emini, Kurşunlu mahzen emini, Tersane meydan başısı, Tersane ikinci meydanı, Vardiya başısı, Zindan kilitçisi, Ruznamçe baş halifesi Efendi, Kalafat Ağası, Kalafat Kethüdası, Kalafat yiğitbaşısı, Başmakaracı, Tersane baş mutemedi, Marangozbaş çavuşu, Mande Ağası, Kapıçavuşu Ağa, Marangoz yiğitbaşısı, Marangoz Kethüdası, Baştarda baştopçusu, Kapudane baştopçusu, Başdemirci, Burgucubaşı, İkinc burgucu Bıçakçıbaşı, Lenger Başdemircisi, Mande topçu başısı, Teşrifatçı Efendi, Teşrifat halifesi, Teşrifat kisedarı, Çadır mehterbaşısı

[260]Kâtip Çelebi, *Seçmeler(Tuhfetü'l- Kibar fi Esfari'l- Bihar' dan dan naklen),* s.108; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l- Kibar fî Esfari'l- Bihar*, II, s.229; Mehmed Şükrü, *Musavver Esfar-ı Bahriye-i Osmaniye*, Karabet Matbaası, İstanbul,1306/1889, I,s.184; Selaniki Mustafa Efendi*, Selaniki Tarihi*, II, s.330a,608.

[261] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.39a,29,145.

[262] Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, *Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),* s.38b-39b,28,143–145,80a,41,265; Selaniki Mustafa Efendi*, Selaniki Tarihi*, I,s.5a–7,160a–285,442a–817,II, s.267b–483.

alameti olarak **flandıra** (veya tuğralı sancak-*bayrak*) çekilirdi. Bu flandıra çekilmesi için Müneccimbaşı tarafından uğurlu bir saat tayin edilirdi.[263] Ayrıca yeşil bayrak takılır veya bazı bölümleri yeşile boyanırdı.[264]

Padişah tarafından Kaptan Paşaya III. Murat zamanından kalma bir usule riayeten ilaç ve tedavi parası olarak bir kese ihsan edilirdi. [265]

Padişah donanmanın Yalı Köşkü önünden geçmesini isterse Sadrazam ve Şeyhülislam Yalı Köşkü'ne gelirler. Padişahı karşılama bitip huzurdan çıkıldıktan sonra Darüssaade Ağasının yerinde dinlenirler.

Padişahın izni ile kayık Kapıcı Ağa yedi çifte ve Bostancıbaşı Ağanın kayığı ile Haseki Ağa Baştardaya gidip Kaptan Paşayı kayıkla getirir.

Donanmanın sefere çıkışı sırasında Kaptan Paşayı karşılayan Ağalar yine o zamanki gibi karşılarlar.

Sadrazamın olduğu yere gelip biraz oturduktan sonra padişahın huzuruna çağrılırlar.

Sadrazam,

Şeyhülislam ve

Kaptan Paşaya kürkler giydirilir.

---

[263] Silahdar, *Nusretname,* II, s.342; Hammer, IX, s.159,202; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray,* s. 369–372; T.Yılmaz Öztuna,"*Osmanlıların Yükselme Döneminde Türk Denizciliği",Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü,* yıl.3, sayı. 34-Ağustos, s.741;İdris Bostan, *Kürekli ve yelkenli Osmanlı Gemileri*, s.436–437 (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi 1748 tarihli, HH.no.11608'den naklen, ancak padişahın bu tür mübarek saat belirlenme konusuna çok fazla itibar etmediğini de öğreniyoruz*);H.İbrahim, Şener, "Eşref Saat",TDVİA, İstanbul,1995, XI, s.476–477;Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, Osmanlının Arka Bahçesi,M.U. Y.Yayını, Ankara,1988,s.198-205 (*Müneccim ve uğurlu saat anlayışına ve uygulamasına eleştirisel bir bakış getiriyo*r **bkz**.),

[264] Ali, "*Sancağımız ve Ayyıldızımız",TOEM.* Sene.8,no.44, Hilal Matbaası, İstanbul,1333/1915, s.197–198; Nicolae Jorge, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, II, s.376; İdris Bostan, "*Kapudan Paşa",TDVİA,* İstanbul,2001, XXIV, s.354–355; *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları,* I,s41;Mithad Sertoğlu, *"Flandıra" Osmanlı Tarih Lugatı,* s. 114.

[265] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye, s.441,

Daha sonra kapı dışında deniz beyleri ve kaptanlar giydikleri hil'atlerle etek öpmeye başladıkları zaman Sadrazam her birini elindeki deftere göre takdim eder.

Bu işlem bittikten sonra sözü edilen kişiler padişahın huzurundan çıkıp yine Darüssaade Ağasının yerine gelirler.

Törenden sonra Kaptan Paşa (kallavi kavuk ve serasere kürk giymiş olarak) döner.

Ağalar yine önünde yürüyüp gelirken yaptıkları gibi bahçe duvarı kapısından çıkınca Kaptan Paşa sandalına bindikte Ağalar selam verip dönerler.

Paşa, Baştardaya gelir.

Donanma padişahın köşkü önüne geldiğinde yukarıda sözü edilen Ağalar, padişah köşkü yakınında denize yakın bir yerde dururlar.

Bu sırada Baştardanın kürekleri birbiri arkasında gizlenir gibi çekilir.

Kaptan Paşa (kallavi kavuk ve serasere kürkü ile) iskele tarafında bulunan ambarları havalandırmaya yarayan bacanın olduğu yere inip kayık kapıcı ile birlikte üç kez yeri öper.

Her defasında kıyıdaki Ağalar temenna edip Divan Çavuşları da alkış tutarlar.

Donanmanın geçişi tamamlandıktan sonra Sadrazam ve Şeyhülislam maiyetleri ve kapı halkı ile birlikte dönerler.[266]

Donanmanın geçit töreni yaptığı gün, Kaptan Paşa tersaneye geldiğinde de bir tören yapılırdı. Bu törende şu şekilde olurdu:

Vezir rütbesinde olan Kaptan Paşa, Baştarda gemisiyle Kurşunlu Mahzen önüne yanaşır.

Tersane Emini Ağa tarafından çektirmede kahve ve buhur ikram edilir.

Bu arada Kaptan Paşanın mehteri Divanhanesine varıp hazır olurlar.

---

[266] Silahdar, *Nusretnam*e s.342; Selaniki, Tarih-i Selaniki, II, s. 483, 500, 605, 608; Esad Efendi, (*Teşrifat-ı Kadime), Osmanlı'da Töre ve Tören*ler, s.103–104

Tersane Emini Ağa önde ve Kaptan Paşaya mahsus olan sedef kakmalı asa elinde olduğu halde Teşrifatçı sağda ve tersane reisi solda koluna girerler.

Etek öpecekler Divanhanede hazır olunca paşa yerine gelip oturur.

Divanhane imamı ve hatibi dua edip müezzinler "âmin" deyip dua tamamlanınca mehter çalmaya başlar.

Önce Tersane Emini sonra belli bir düzen içinde diğerleri etek öperler.

Liman reisine kadar Kaptan Paşa ayağa kalkar.

Diğerlerine ayağa kalkmaz.

Etek öpme işi tamamlanınca Teşrifatçı ve tersane reisi paşanın koltuklarına girip büyük odadaki yerine gelip oturur.

Tersane Emini ve çektirme paşaları sağ yanda,

Kapudana, Patrona ve riyale reisleri ile liman reisi ve diğer defter gereğince hil'at giymesi gerekenler solda rütbelerine göre otururlar.

Bundan sonra tatlı yenir, kahve içilir ve buhur ikram edilir.

Arkasından çektirme beyleri tören sonunda giydikleri Teşrifatçı elindeki defter gereğince hil'at giymesi gerekenleri okur, hil'at giydirilir.

Eskiden beri yapıla geldiği üzere Kaptan Paşa donanma ile gelip Kurşunlu Mahzen[267] önüne demir attığında Sadrazam tarafından güzelce eyerlenmiş bir baş at, yirmi çuhadar ve on mehter Bahçekapısı'na gönderilir.

Sadrazamın Kapıcılar Kethüdası, Kaptan Paşayı davet için donanmaya gönderilir.

Kaptan Paşa, kendi kayıklarıyla gelip kıyıda Sadrazamın gönderdiği ata biner.

Kapıcılar Kethüdası önünde olmak üzere Sadrazamın sarayına gelirler.

Muhzır Ağa ve Odabaşı Ağa,

Sadrazam sarayı içinde bulunan kendi odaları önünde,

Kethüda Bey,

[267] Mithad Sertoğlu, *"Kurşunlu Mahzen", Osmanlı Tarih Lugatı,* s.193.

Reisülküttap,

Çavuşbaşı,

Birinci ve ikinci Tezkireciler,

Mektupçu ve

Teşrifatçı Efendiler Divanhane merdivenlerinde karşılarlar.

Sadrazamı Kapıcılar Kethüdası ve Selam Ağası binek taşında karşılarlar.

Son iki Ağa, Kaptan Paşanın koltuğuna girip diğerleri önlerinde olarak doğru Arz Odasında Sadrazamın huzuruna götürürler.

Sadrazam minderinden birkaç adım yürüyerek karşılar.

Vezirler etek öptükten sonra tekrar minderine geçer.

Kapı halkı da Kaptan Paşanın eteğini öperler.

Bundan sonra tatlı yenip kahve ve şerbet içilip buhur ikram edilir.

Arkasından Kaptan Paşa gitmek üzere ayağa kalkar.

Gelirken kendisini karşılayanlar karşıladıkları yerlere kadar uğurlarlar.[268]

Kaptan paşalık her zaman belli kişilerde olmaz değiştiği zamanlarda olurdu. İşte bu değişiklik sırasında da merasimler tertip edilirdi. Aşağıya bunların nasıl yapıldığını yazmaya çalışacağız

Rikâb-ı Hümayun, Kaymakamı Paşaya kaptanı deryalık rütbesi verilmesi hususunda padişahın izniyle Kaymakam Paşa, Kapı takımı ile Enderun-ı Hümayuna gelir ve Padişahın huzurunda mutad üzere serasere samur kürk takdim edilir. Bu törende Şeyhülislam dahi diğer rikâplarla beraber bulunması adettendir.

Kaymakam Paşaya kaymakamlıkdan ayrı olarak kaptanıderyalık rütbesi tevcih buyurulması emir buyrulur ise yine Kaymakam Paşa kapı takımı ile Enderuna gelir ve Şeyhülislam ve Kaymakam atanacakların tamamı Padişahın huzuruna dâhil olur ve her birine hil'atler verilir ve tamamı Bab-ı Âliye çağrılırlar.

[268] Esad Efendi, (*Teşrifat-ı Kadime), Osmanlı'da Töre ve Tören*ler, s.97–99.

Kaymakam paşanın dışındakilere de kaptanlık rütbesi tevcih edilir, eğer huzur-ı Asafî'de (sadrazamın huzurunda) olup Enderun-ı Hümayundan çıkacak ise Karakulluklara haber verilir, sonra da Divan Çavuşları,

Çavuşlar Kâtibi,

Emini,

Teşrifâtî kulları ve sair vezirler takımı Enderun-ı hümayuna giderdi.

Kaymakam Paşa (giydirilen serasere samur) ve gönderilen vezirler takımı ile Bab-ı Âliye gelir.

Bab-ı Âlide dahi (serasere samur giydirilmesiyle) vezirler takımı ile Tersane-i Amireye gider ve merasimleri icra olunacağı defter-i Teşrifatta yazılı ve kayıtlı olduğu üzere ismi anılanlar yapılması gerekenleri padişahın emri gereğince yapardı.[269]:

Bir diğer derya kaptanlığı tevcihi de aşağıda anlattığımız gibi olmaktadır:

Müneccimbaşı tarafından belirlenen gün ve saat geldiğinde,

Kethüda Bey divan takımı yeşil üst),

Çavuşbaşı Ağa (seraser üst ve divan takımıyla),

Çavuşlar Kâtibi,

Çavuşlar Emini,

Teşrifati ve otuz kırk mikdarı divan-ı hümayun çavuşları varıp kubbe altı yakında divan-ı hümayun haceganlarına mahsus olan uzun salonda oturup beklerler.

Kethüda Bey bu defa yalnız kendi takımlarıyla gidip geride kalan takım yanlarında gelmeyip beklerler.

Kethüda Bey kendi takımları Şatır,

Mataracı,

Tüfenkçi,

Çukadarlar,

Kapucular Kethüdaları,

---

[269] Zarif Orgun, "*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",* (*TSMA E: 10197'den),*TV, I, Sayı. 4–5,s.10,

Selam Ağaları,

Mirahur ve sair sadrazama mahsus olan takım bilcümle mevcut olanlarıyla önce Enderun-ı hümayuna varıp Ortakapıda (divan-bisatıyla süslü at ile) yedekleriyle hazırda dururlar.

Alay erbabı adı anılan salona geldikleri Kethüda Beye haber verildiğinden, yaklaşık yarım saat sonra (yeşil atlas üst kürkü ve kallavi ile) çıkıp Babüssaade mabeynin de geldiğinde, meydan imamı dua edip müezzinler gür ve güçlü sesleriyle âmin deyip Kethüda Bey tarafından Ağanın biri bir kese çil para çıkarıp önlerinde ki çimenlere saçarlar.

Hademe yağmada iken Kethüda Bey yürüyüp bu esnada alay erbabı (dahi bilcümle mücevvezelerini giyip) Ak Ağalar koltuğunda Kethüda Bey gelirken selam taşından birkaç adım uzakta Kethüda bey ve biraz ileride Teşrifati Efendiyi selamlayıp önlerince yürüyerek kubbe altı yoluyla Ortakapıya giderler.

Çıkıldığında herkes atlarına binerler, Kethüda Bey dahi kendi taraflarında hazır olan atlarına binerler ve aşağıdaki gibi bir alay icra olunur.

Bir alay örneği de şudur ki:

İlk olarak Divan Çavuşları,

Sonra Asafi Ağaları (mücevveze ve erkânlarıyla),

Daha sonra Katib ve Emin (mücevveze ve erkân ile),

Teşrifati (mücevveze ve üst kürkiyle),

Çavuşbaşı Ağa (seraser üst ve divan takımı mücevvezesiyle),

Kethüda Bey (yeşil atlas üst ve mecevveze ve divan takımıyla),

Kethüda Bey (kallavi ve üst kürkü ve divan bisatlu atlarıyla) yürüyüp Bab-ı Asafiye geldiklerinde Reisülküttab Efendi (selimi ve diğer mücevveze erkân ile) binek taşında karşılarlar.

Kapucular Kethüdası ve Selam Ağası koltuğuna girerek odasına alırlar.

Basit bir selamlamadan sonra, oturmaya başlamadan önce bir işaret ile gelenler (kallavileriyle üst kürklerini alarak hazır olan destar-ı adilerini, erkân ve samur kürklerini üzerlerine alarak) otururlar.

Tatlı ve kahveden sonra bir mikdar gizli sohbet, şerbet ve buhur verilip dönerler ve dönüşte herkes (destar-ı adileriyle) merdivene kadar uğurlama töreni icra ederler.

Diğer (ilbas-ı fevre) alay erbabı ve Çavuşbaşı Ağanın tersaneye kadar gitme törenleri icra olunmuş olmakla onlar katılmayıp, tekrar atlara binmeden Bab-ı Asafiden dönüşte hemen Alay Çavuşları, Çavuşlar Emini ve Çavuşlar Katibi iskeleye kadar beraber gidip Kethüda Beyi karşıdan selamlayıp dönerler.[270]

Biz burada gemilerin denizlere indirilmesi sırasında yapılan merasimleri de çalışmamıza ortak etmeyi düşünüyorduk. Ancak şu var ki gemilerin denizlere indirilmesi her sene muntazaman yapılmakta olduğundan ve çalışmamızın sınırını daha çok başka alanlara kaydırabilme endişesi olduğundan biz de burada bırakarak ve böylece donanma merasimlerini sona erdirmiş oluyoruz.

[270]Zarif Orgun,"*Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",*TV. I,Sayı. 4–5, s.11, (TSMA. E:10178'den).

SONUÇ

Her devlet gibi Osmanlı Devleti de ayakta kalabilmek için kurulduktan hemen sonra gerekli olan kurumlaşmasını tamamlamak için harekete geçmiş ve kısa bir zamanda birçok konuda kurumlaşmasını tamamlamıştır. Bunların başında teşrifatçılık olarak isimlendirilen protokol kuralları gelmektedir.

Osmanlı Devleti bu protokol kuralları üzerinde titizlikle durmuş ve bunun içinde çeşitli kanunlar vaz' etmiştir. Vaz'edilen bu kanunların başında askeri ve toplumun diğer elemanlarını ilgilendiren teamüller gelmektedir.

Çalışmamızın konusu da Osmanlı Devleti'nin askeri sisteminde uygulana gelen bu protokol kurallarını incelemektir. Bunun içinde ulaşabildiğimiz kaynaklardan çalışmamızı zenginleştirmeye ve protokol çalışmalarının nasıl yapıldığını, ayrıca araştırmamıza ordu-halk ilişkisi üzerinde durmaya gayret ettik.

Bu protokoller sırasında ki hiyerarşik düzenin Osmanlı sarayından tutunda ordunun bulunduğu her yerde nasıl işlendiğinin üzerinde durmaya çalıştık. Hiyerarşik düzenin elbiselerden başlıklara, alay tertibinin gidişatından ordu çadırlarının ipine ve hatta kumaşının rengine kadar nasıl bir farklılık ortaya koyduğunu ve bunların kanunlarla sınırlandığını göstermeye çalıştık.

Çalışmamızın ilk bölümünde Osmanlı devleti'nin kara ordusunun teşrifat kuralları gereğince savaşa nasıl çıktığını ve bunu yaparken de hangi düzen ve kural üzere hareket ettiğinin üzerinde durduk.

İlk olarak savaşa çıkış alameti olarak tuğların çıkarılmasını anlatmaya çalıştık. Ayrıca tuğların Türk –İslam devletleri tarihinde ne anlama geldiğinin üzerinde durmakla bir giriş yapmış olduk. Tuğların çıkarıldığı günü yapılan merasimlerin sırasını, takip edilen tertibi ve protokol gereğince uygulanan düzeneğini anlatmaya çalıştık. Daha sonra hem halkın hem de İslam devletlerinin gözünde çok büyük bir öneme ve hatıra sahip olan Sancağ-ı Şerifin nasıl bir şey olduğunu, Osmanlı Devleti' ne nasıl geçtiğini, nerelerde ve ne amaçla kullanıldığını ve bu arada Sancağ-ı Şerifin savaş için çıkarılışı

sırasında yapılan merasimleri belgeler ve kaynaklar eşliğinde anlatmaya gayret ettik. Sancağ-ı Şerifin çıkarılışından sonra yapılan ve İstanbul halkının büyük bir önem verdiği ve de halk için bir bayram günü gibi olan büyük alay gelmektedir. Bu alayda başta çeşitli esnaf kolları olmak üzere ordu içersindeki her birimin geçişini anlatmaya çalıştık. Her grup, cemaat bölük ve esnaf kendi maiyetleriyle alaya katılmakta ve büyük bir disiplin, ahenk ve düzen içersinde kanunlarda belirtilen tertip üzere geçişini yapmaktaydı. Tabii ki bu merasimler hem halk hem devlet hem de Osmanlı Devletini ziyarete gelen elçi veya seyyahlar için bir güç gösterisi idi.

Alay tertibi sonunda sadrazam ve padişahın ihtişamlı büyük alayı gelmekte ki bu önceki alayların en göze çarpanı idi. Bu merasimler sırasında halk da bir bakıma kontrol edilmiş ayrıca devlet ve orduya karşı ilgi de ölçülmüş olmaktaydı.

Bu büyük merasimden sonra ordu eğer Rumeli tarafına gidecek ise Davudpaşa sahrasında, Anadolu tarafına gidecek olursa Üsküdar'da konakladıklarını, bu konaklama sırasında da gerekli olan protokol kurallarına riayet edildiğini, ayrıca ordu ve erkânının son kontrollerinin yapıldığını, padişah tarafından ordunun teftiş edildiğini ve bir müddet sonra da ordunun harekete geçtiğini belirttik.

İkinci bölümde ise Osmanlı ordusunun ikinci kolu olan donanmanın sefere gidişatını inceledik. Burada kaptan paşanın donanma ile gelişini, donanmanın geçişini karşılanılışını ve bu sırada kaptan paşaya ve etrafında bulunan erkâna yapılan merasimi anlattıktan sonra her sene iki kere yapılan gemi indirme merasimlerini anlatmaya çalıştık.

Bu çalışmamızdan şunu anlıyoruz ki bir devletin temel taşlarından olan protokol kurallarının öyle bir anda meydana gelmediğini ve bunların oluşmasında uzun yılların geçmesi gerektiği ve de bu kuralların uygulamasının, yerleşik devlet geleneğinin önemle yapı taşlarından biri olmasının yanında halk nezdinde de devlet-halk kaynaşmasına da vesile olduğunu görmüş olduk.

Bu çalışmamız Osmanlı Devleti'nin teşrifat kurallarının tamamını kapsadığını söyleyemeyiz, ancak bir giriş mahiyetinde olduğunu belirtebiliriz. İleriki çalışmalar veya çalışmalarımız için örnek teşkil edeceğini umuyoruz.

E K L E R

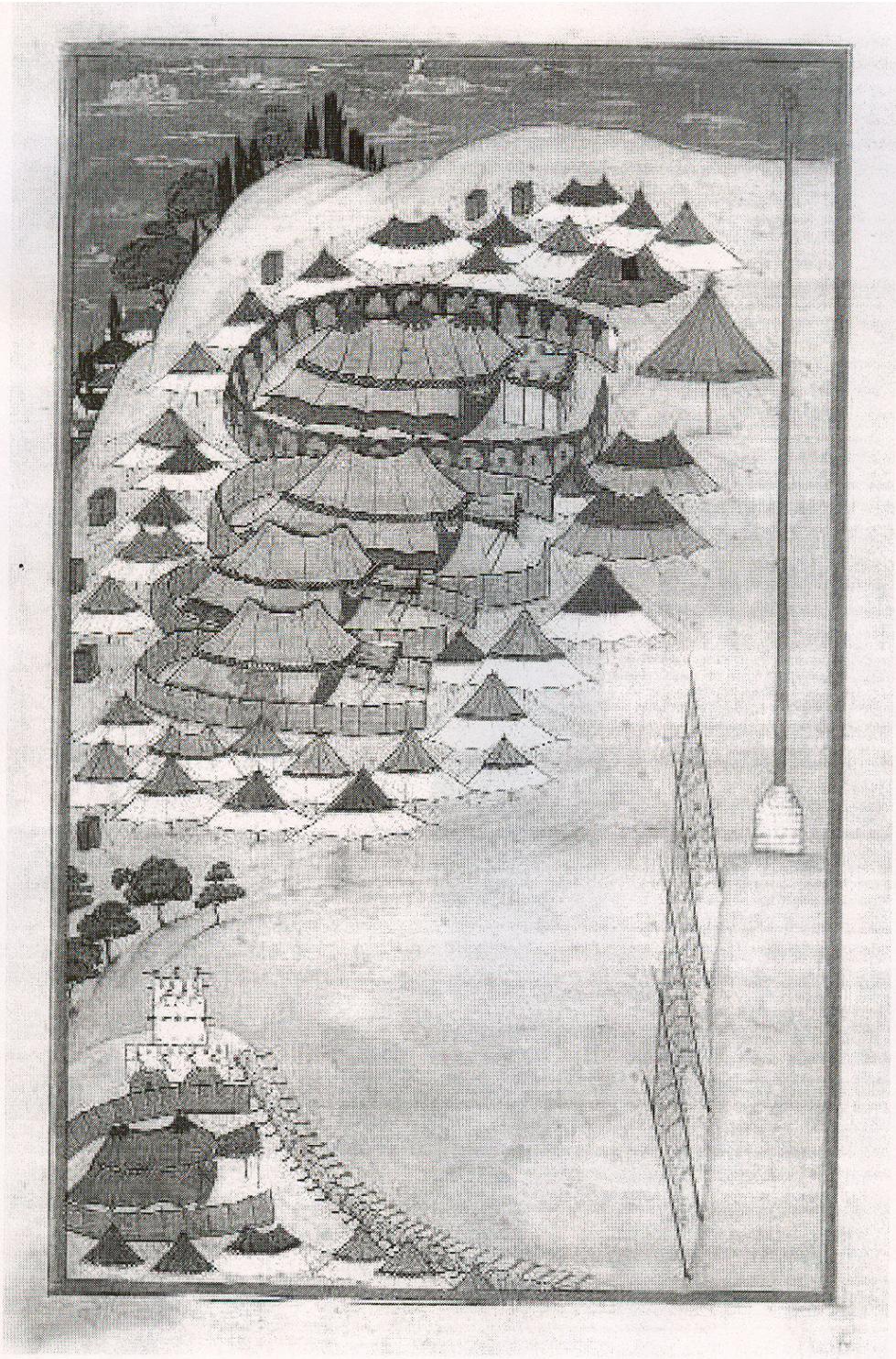

Çadırlara ve zukaka örnek. (Ortada ise otağ-ı hümayun bulunmaktadır).

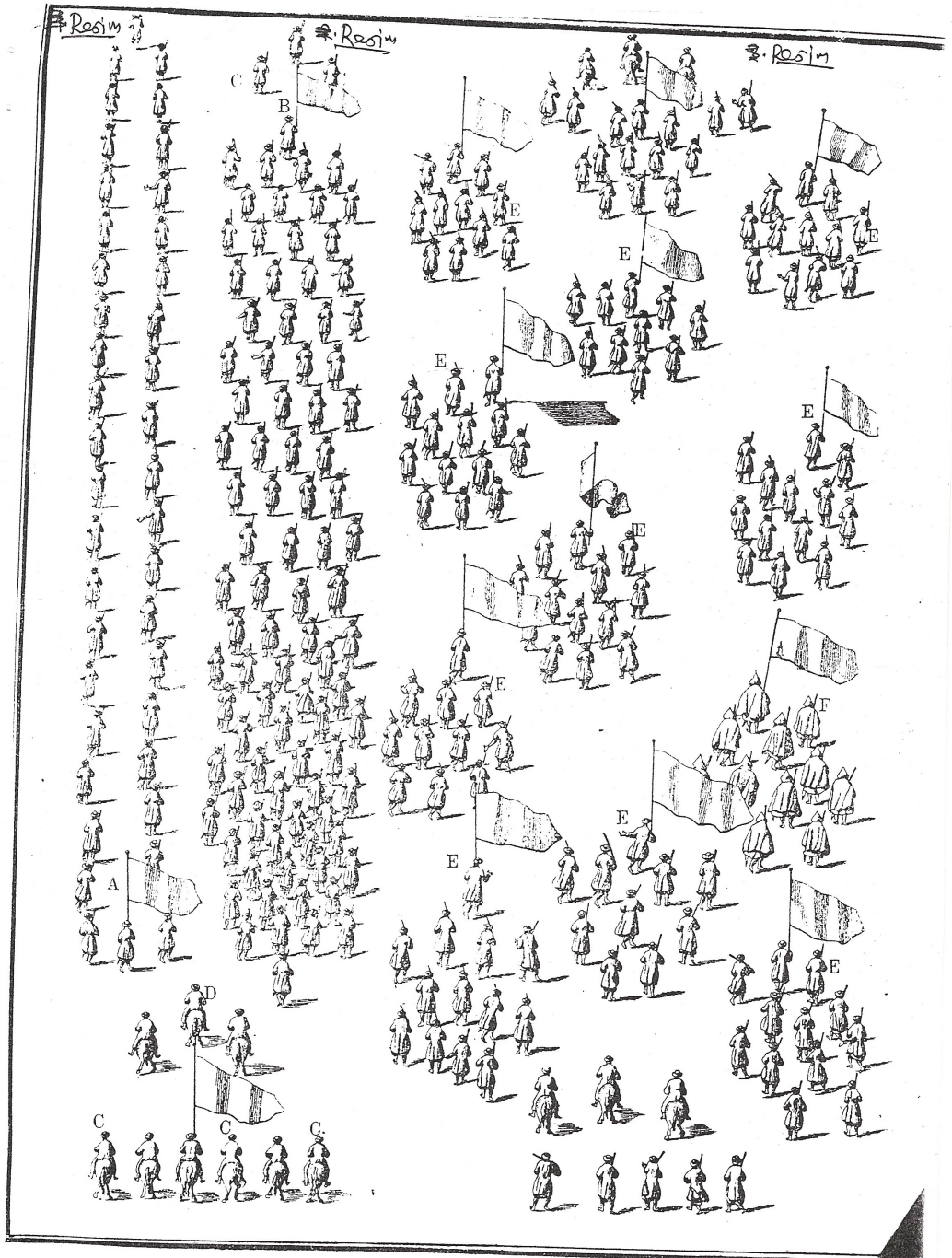
Resim
Resim
Resim
A
B
C
D
E
F
SEKIL:31

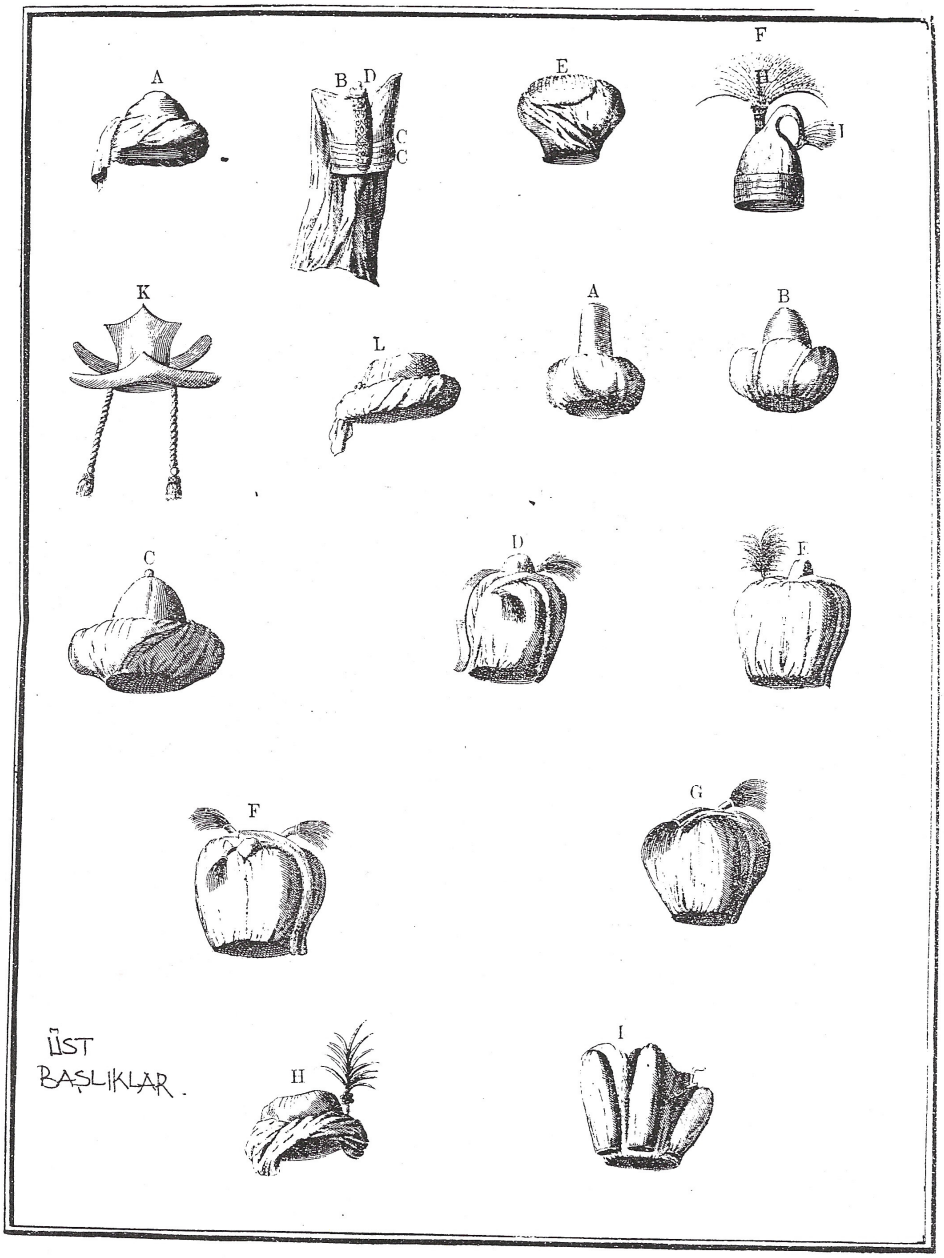
A
B
D
C
C
E
F
H
I
K
L
A
B
C
D
E
F
G
H
I
ÜST
BAŞLIKLAR.

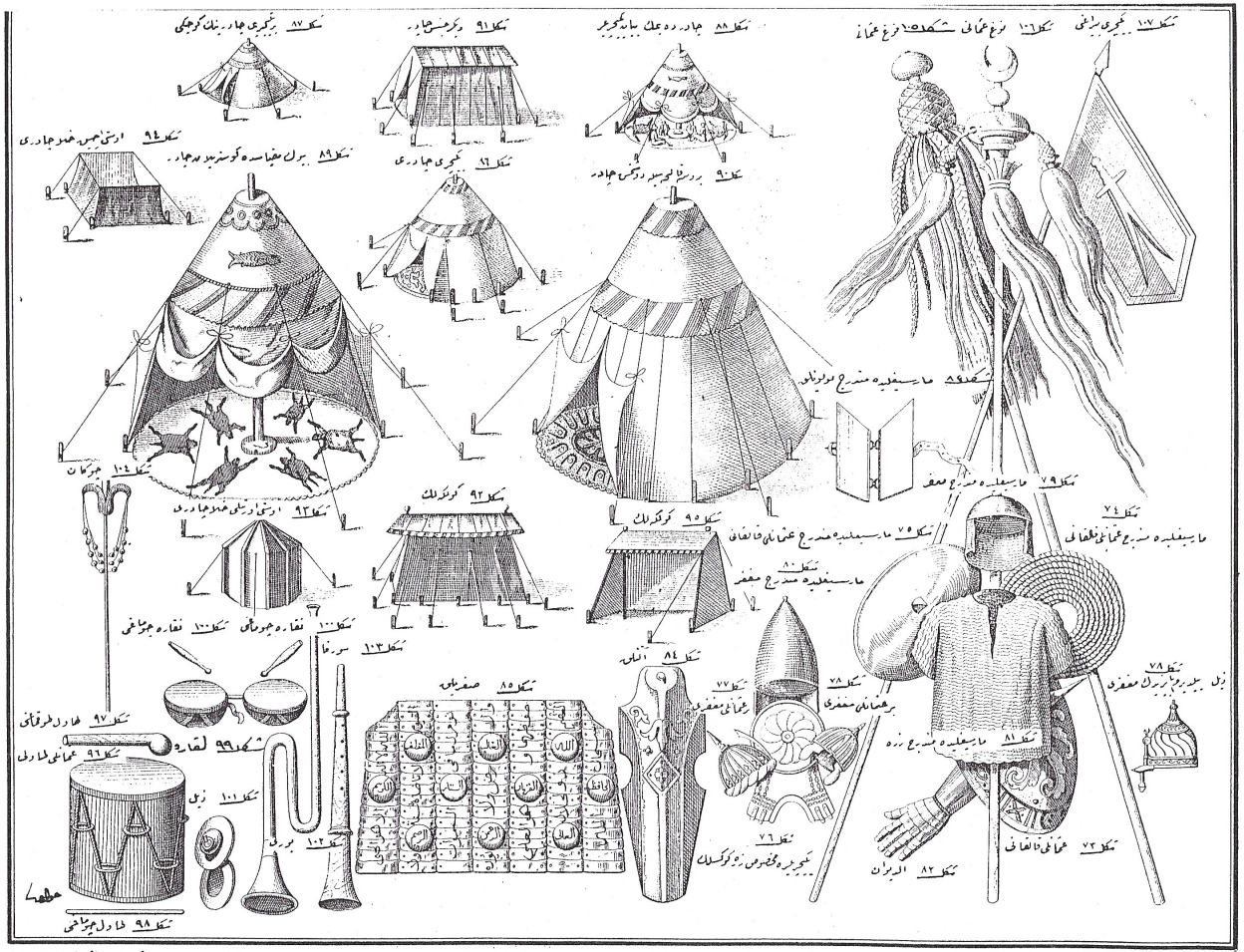
شکل ۸۷ چتری جهار بنك کوچکی
شکل ۹۱ دیگر جنس جهار
شکل ۸۸ جهار ده جلك بیاده یکنفر
شکل ۱۰۷ نیزه ی سر اسبی
شکل ۱۰۶ نوع عثمانی
شکل ۹۴ اردی چیون خدو جهار دری
شکل ۸۹ چادر مخیاسه کوسنبد بد جهار
شکل ۹۱ کجاوه ی جهار دری
شکل ۹۰ بردسا یکنفر دوکس جهار
شکل ۱۰۴ چوگان
شکل ۹۳ اردی اردیلی خدو جهار دری
شکل ۹۲ کوشکدلك
شکل ۹۵ کوشکدلك
شکل ۷۵ ماسیقلیه مدرج عثمانی قالقانی
شکل ۸۰ ماسیقلیه مدرج مقعر
شکل ۷۹ ماسیقلیه مدرج مقعر
شکل ۷۱ ماسیقلیه مدرج عثمانی قالقانی
شکل ۱۰۰ نقاره چوقانی
شکل ۱۰۰ نقاره چوقانی
شکل ۱۰۳ سورنا
شکل ۸۴ آلتلیه
شکل ۸۵ صفر یلی
شکل ۷۷ برهنه ی مقعر
شکل ۷۸ برهنه ی مقعر
شکل ۷۸ زنگ بیله بردار بیرك مقعر
شکل ۸۱ ماسیقلیه مدرج زره
شکل ۹۷ طاول طرقانی
شکل ۹۶ عثمانی طاول
شکل ۹۹ لقاره
شکل ۱۰۱ زنگ
شکل ۱۰۲ بوری
شکل ۷۶ یکنفر پیاده مخصوص زره کوکسلك
شکل ۷۲ عثمانی قالقانی
شکل ۸۲ البرلان
شکل ۹۸ طاول چوقانی

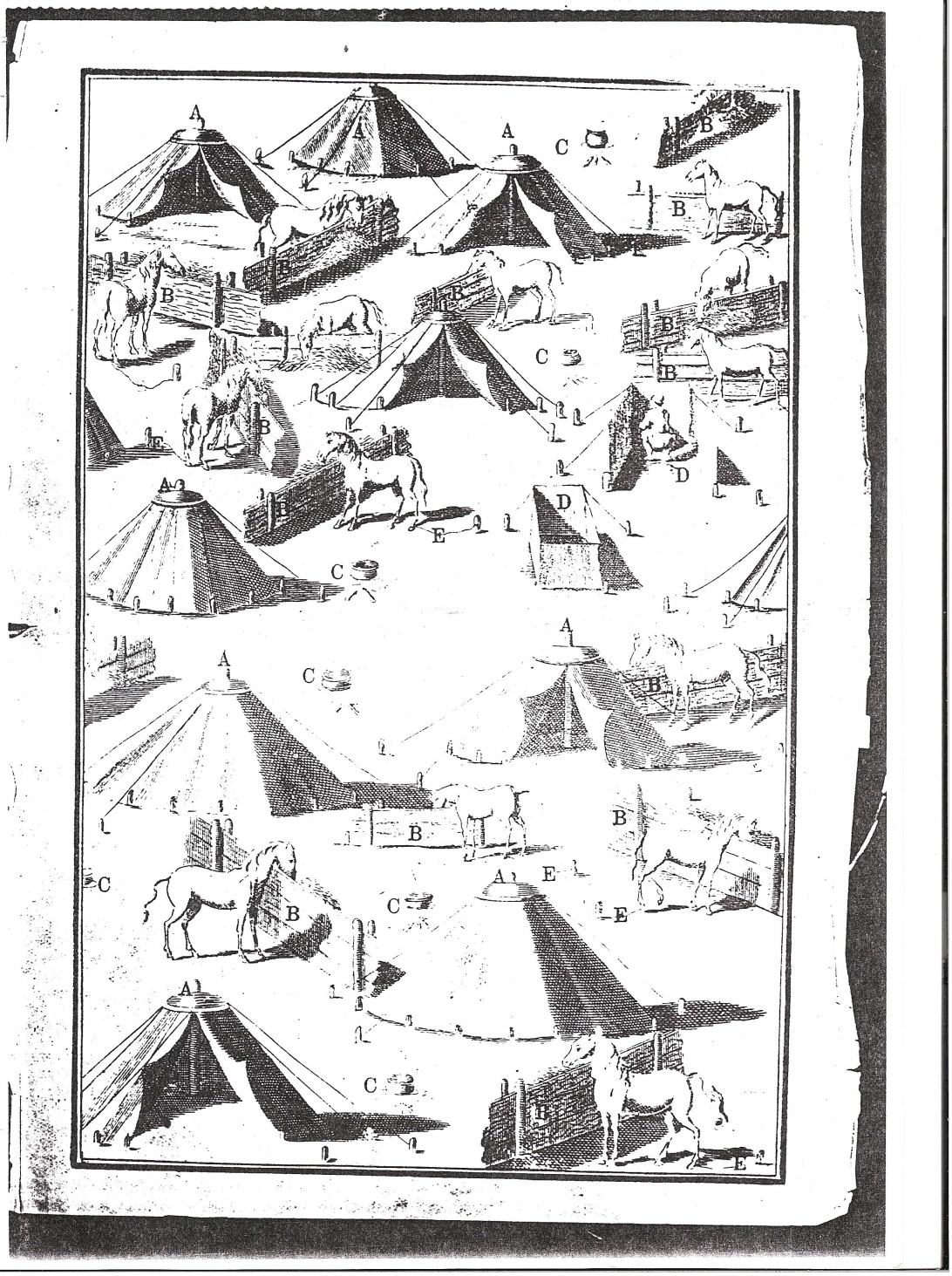
A
B
C
D
E

[Şeki

1. Resim

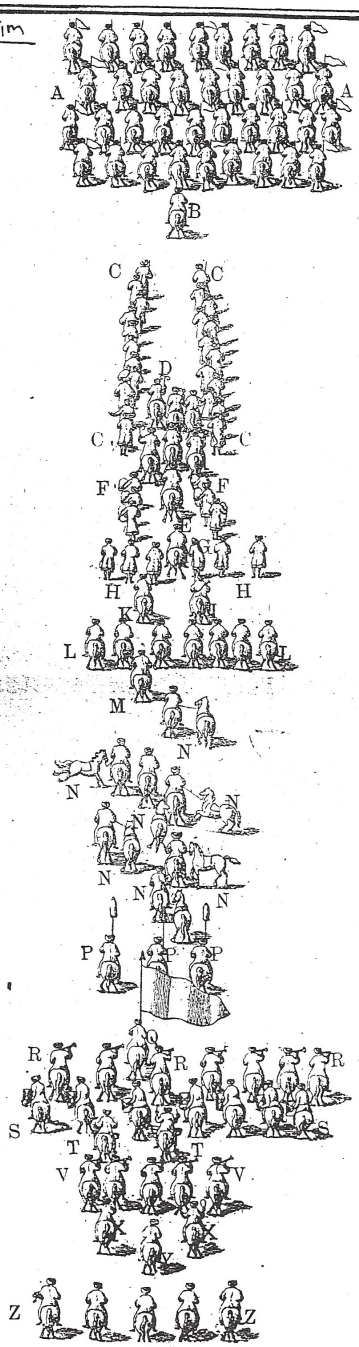

2. Resim

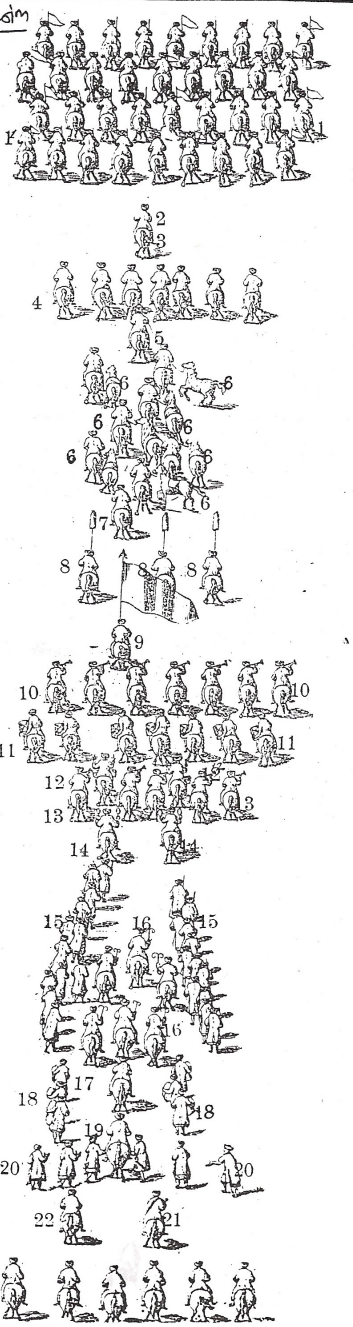

Çadırlara ve zukaka örnek. (Ortada ise otağ-ı hümayun bulunmaktadır).

Bir geçiş töreni

Padişah ve maiyeti

Padişah ve sadrazam kendilerine ait çadırlarında yapılmakta olan gösterileri izliyorlar.

Ulemanın geçişi.

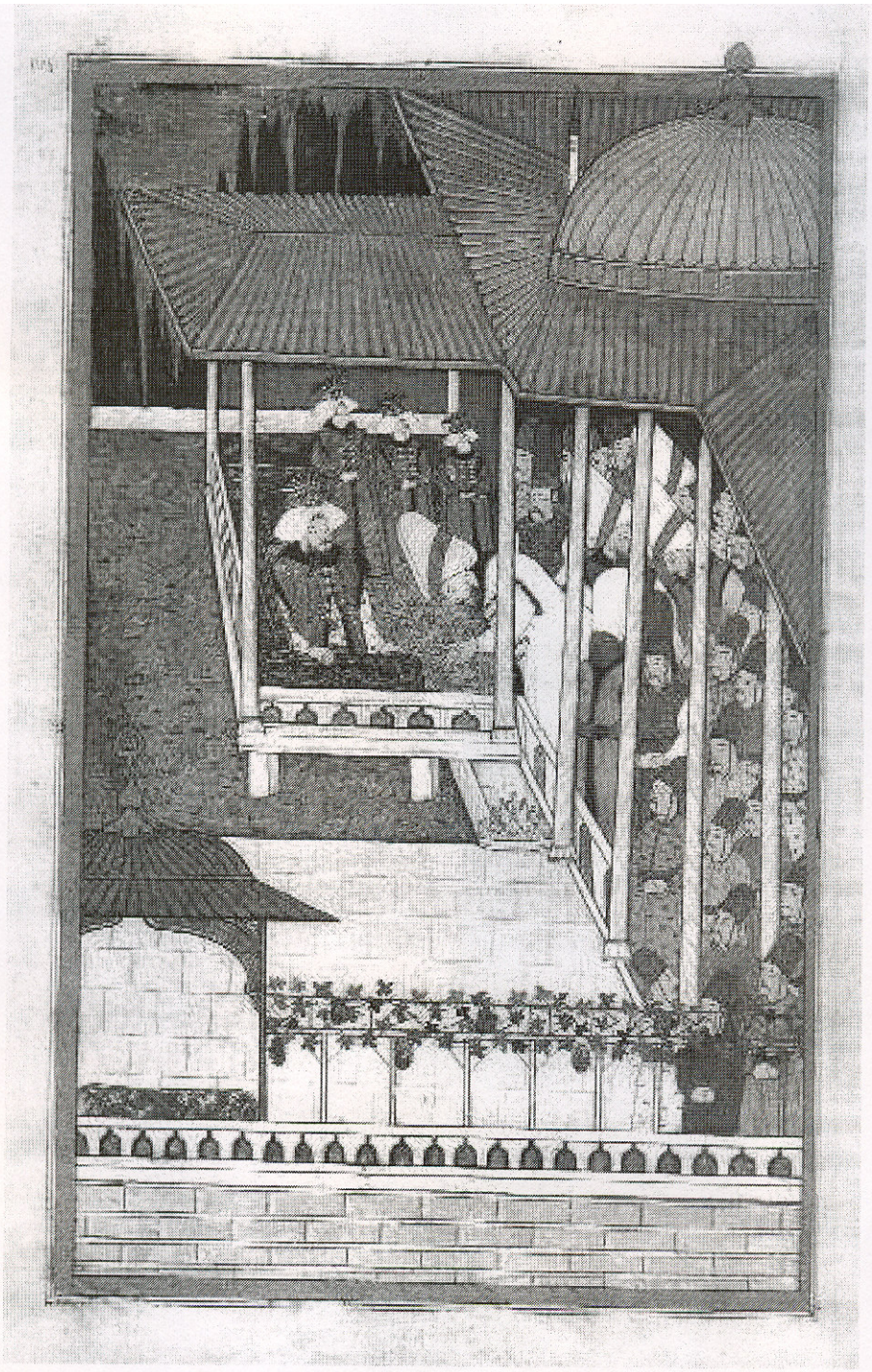

Alay köşkü ve devlet erkanının padişahın huzurunda damenbus etmesi.

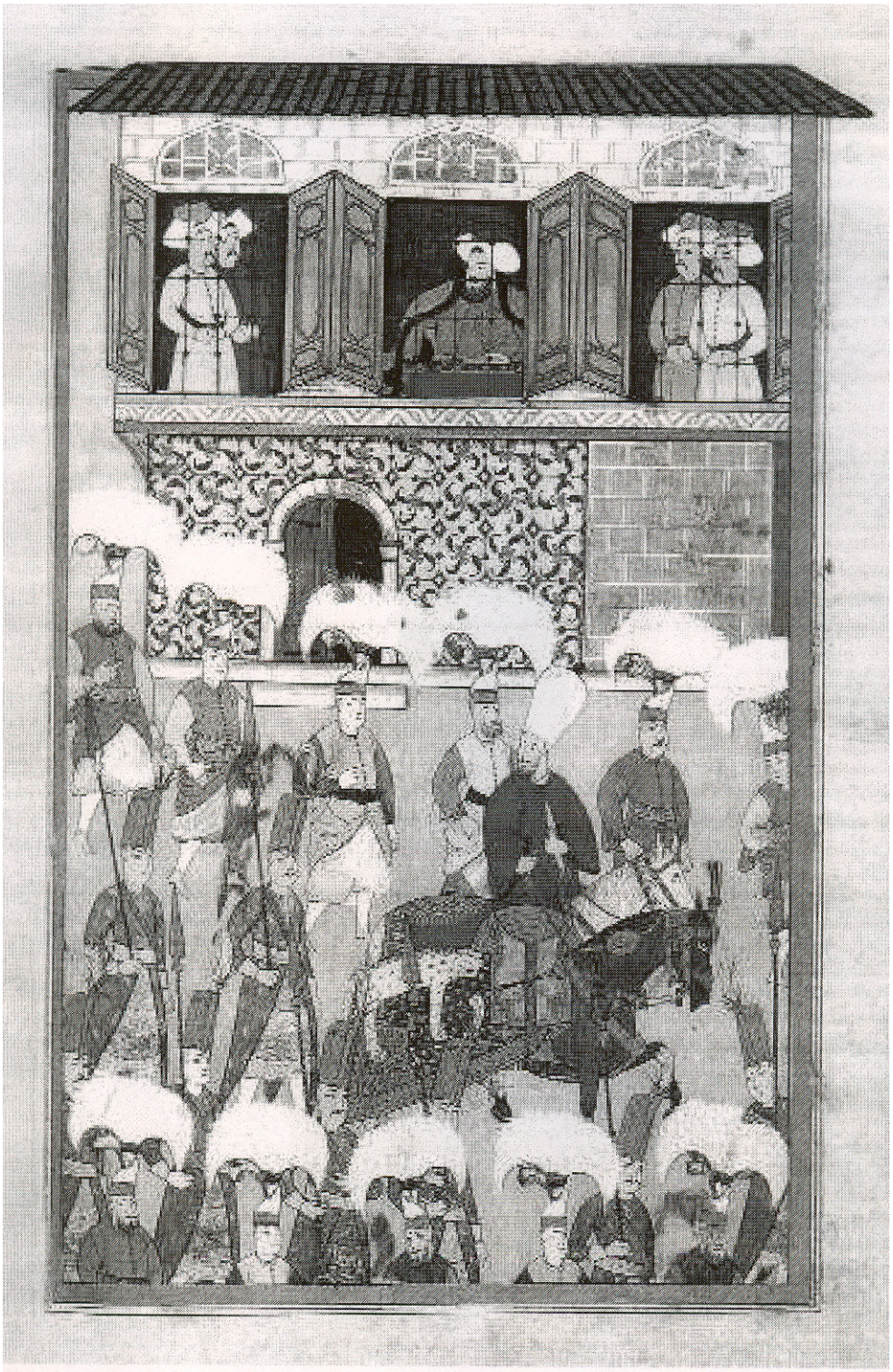

Bulunmuş olduğu köşkünden alayın geçişini izleyen padişah.

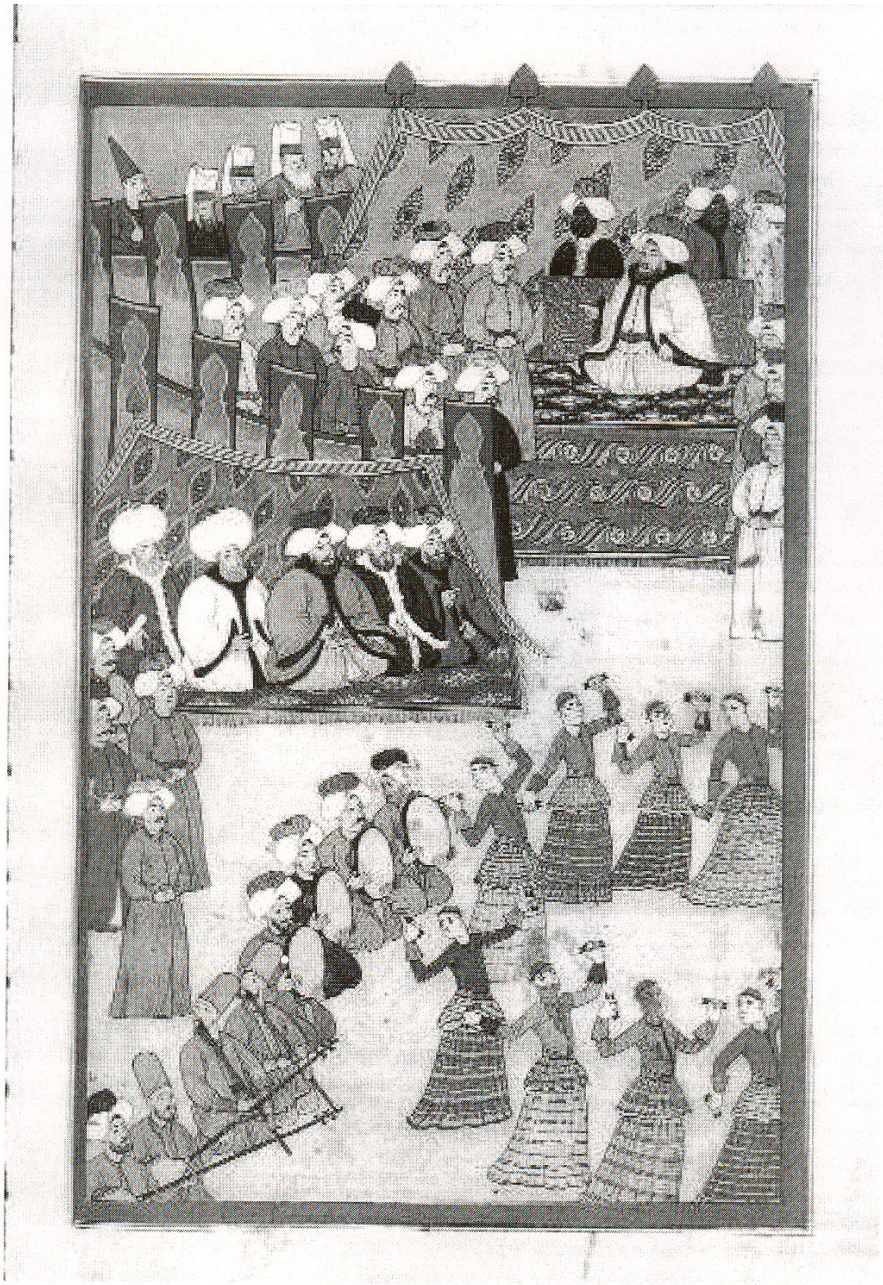

Padişah ve sadrazam kendilerine ait çadırlarında yapılmakta olan gösterileri izliyorlar.

Marifetlerini göstererek geçen bir grup esnaf

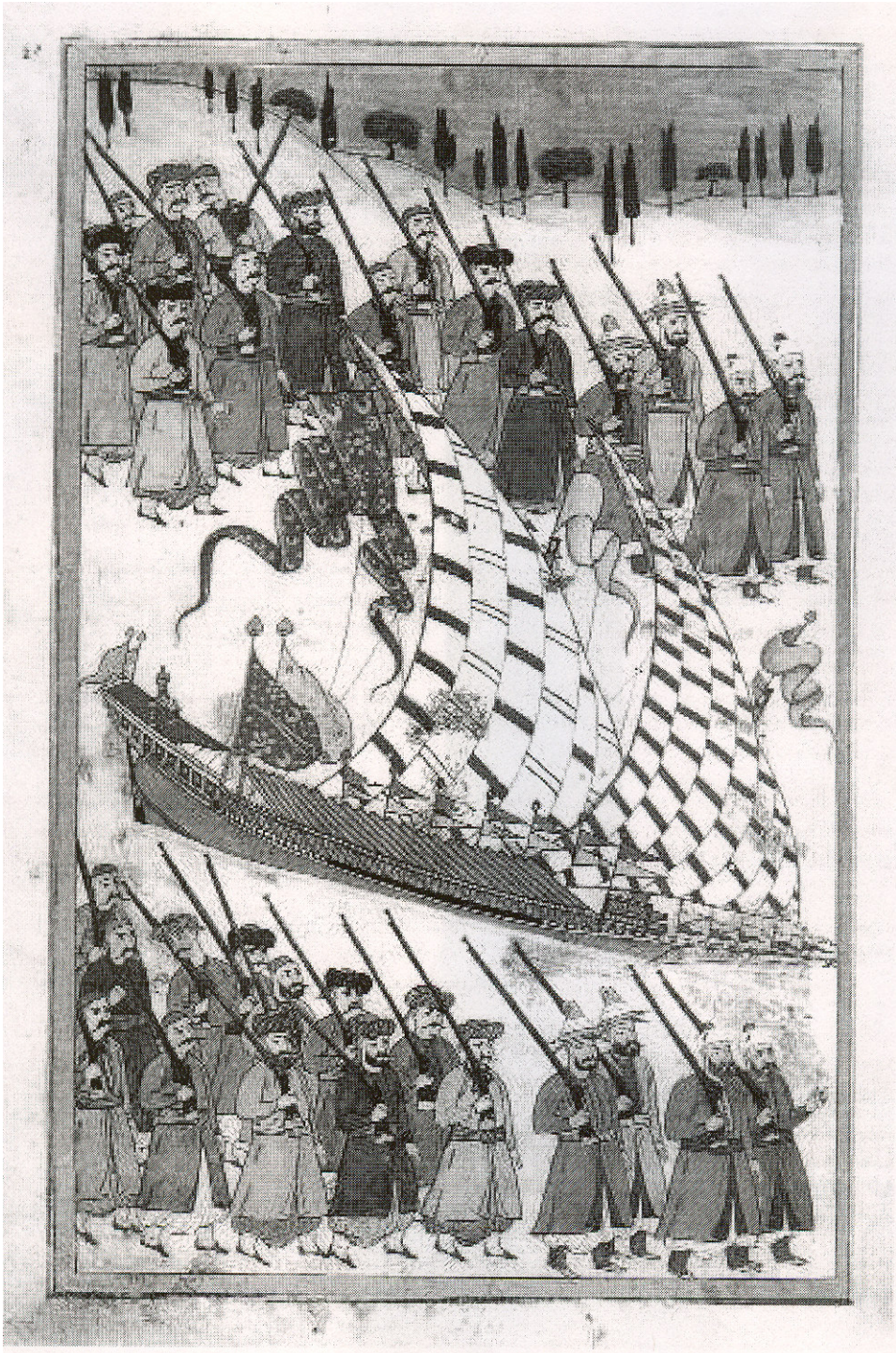

Silahlarıyla hareket eden bir bölük asker.

Mehterhanenin geçişi.

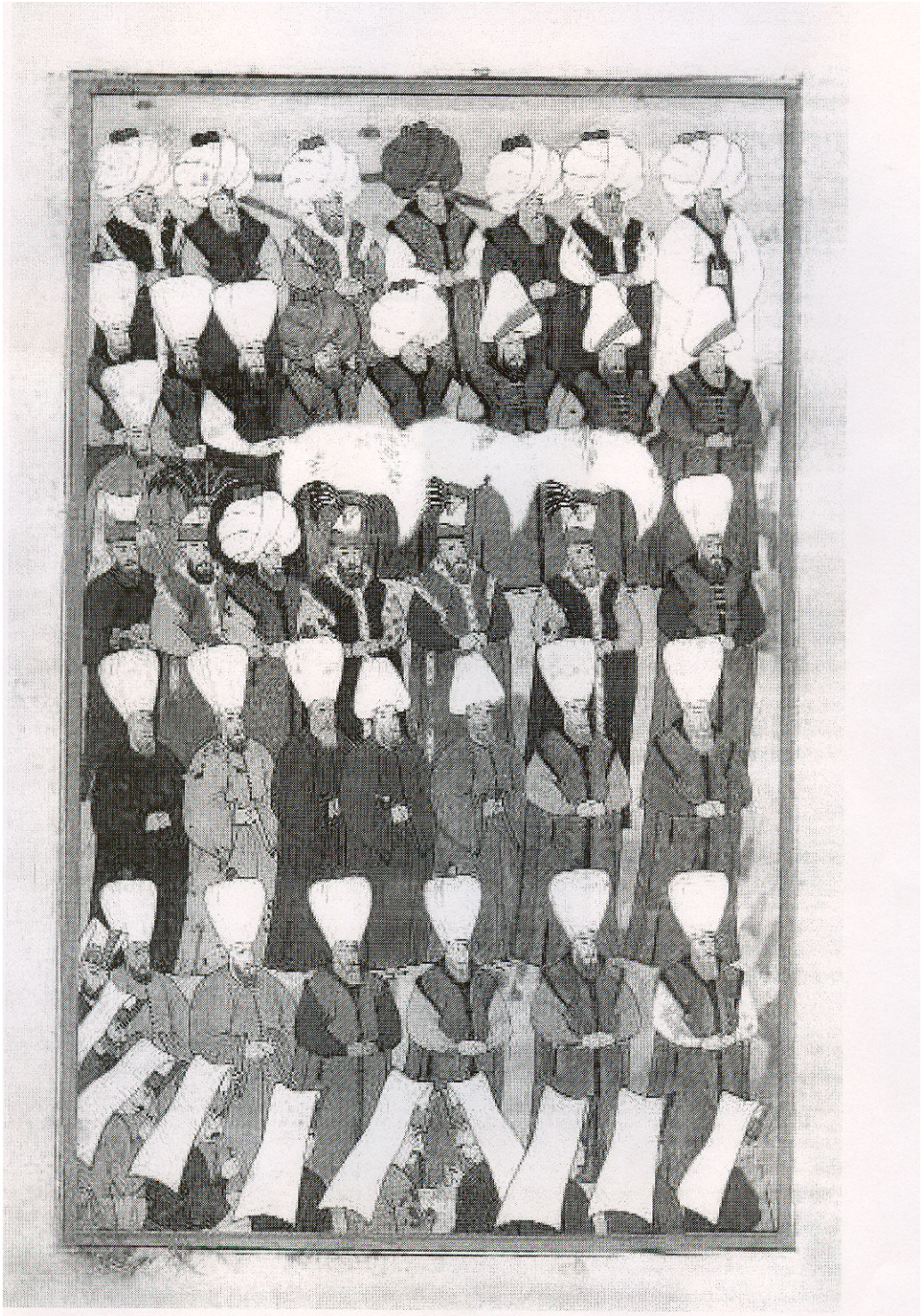

Kendilerine ait sarık ve kıyafetleriyle geçen bir alay taifesi.

Padişah ve devlet erkanı bir arada bulunmaktadır.

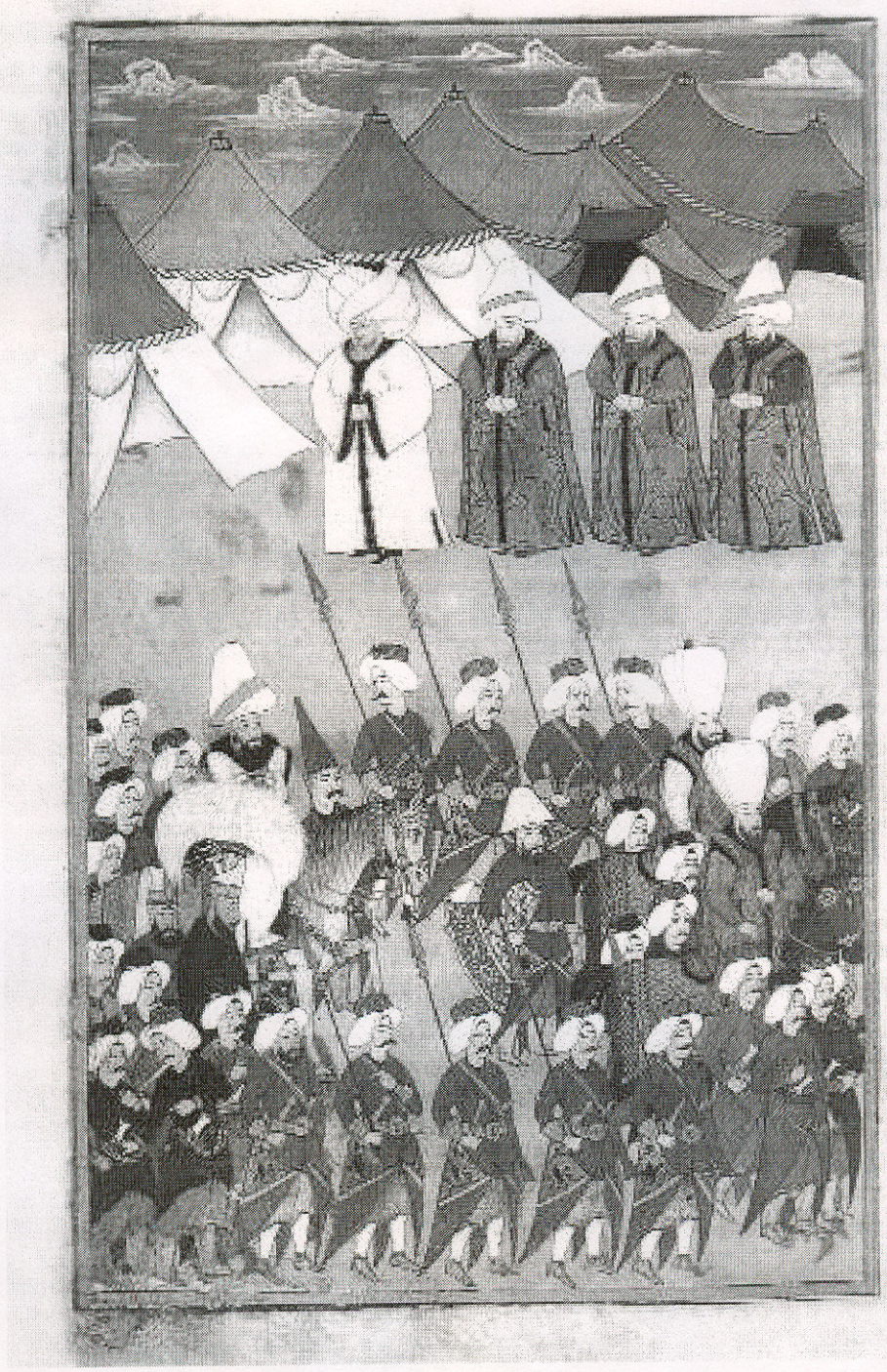

Bir geçiş töreni

1 YENİÇERİ AĞASI
2 KUL KETHUDASI
3 BAŞ ÇAVUŞ
4 AĞA-YAMAĞI

7 BAŞ FİLİKACI AĞA
8 KOLOĞLU BAŞÇAVUŞU
5 TEKELİ
6 SALMA ÇUKADARI
(٥) تكلى
(٦) صالمه‌جوقدارى
(٧) باش فلقه‌جى اغا
(٨) قول اوغلى باش چاوشى

(1) ORTA ÇAVUŞ
(2) ÇORBACI
(3) ODABAŞI
(4) SAKA
(5) BAYRAKTAR
(6) İMAM
(7) AĞA NÖBETÇİSİ.
(8)
(9)
(10)
(11)
(12)
(13)
(14)
(15) HARBEÇİ
(16) MÜMKÜ
(17)

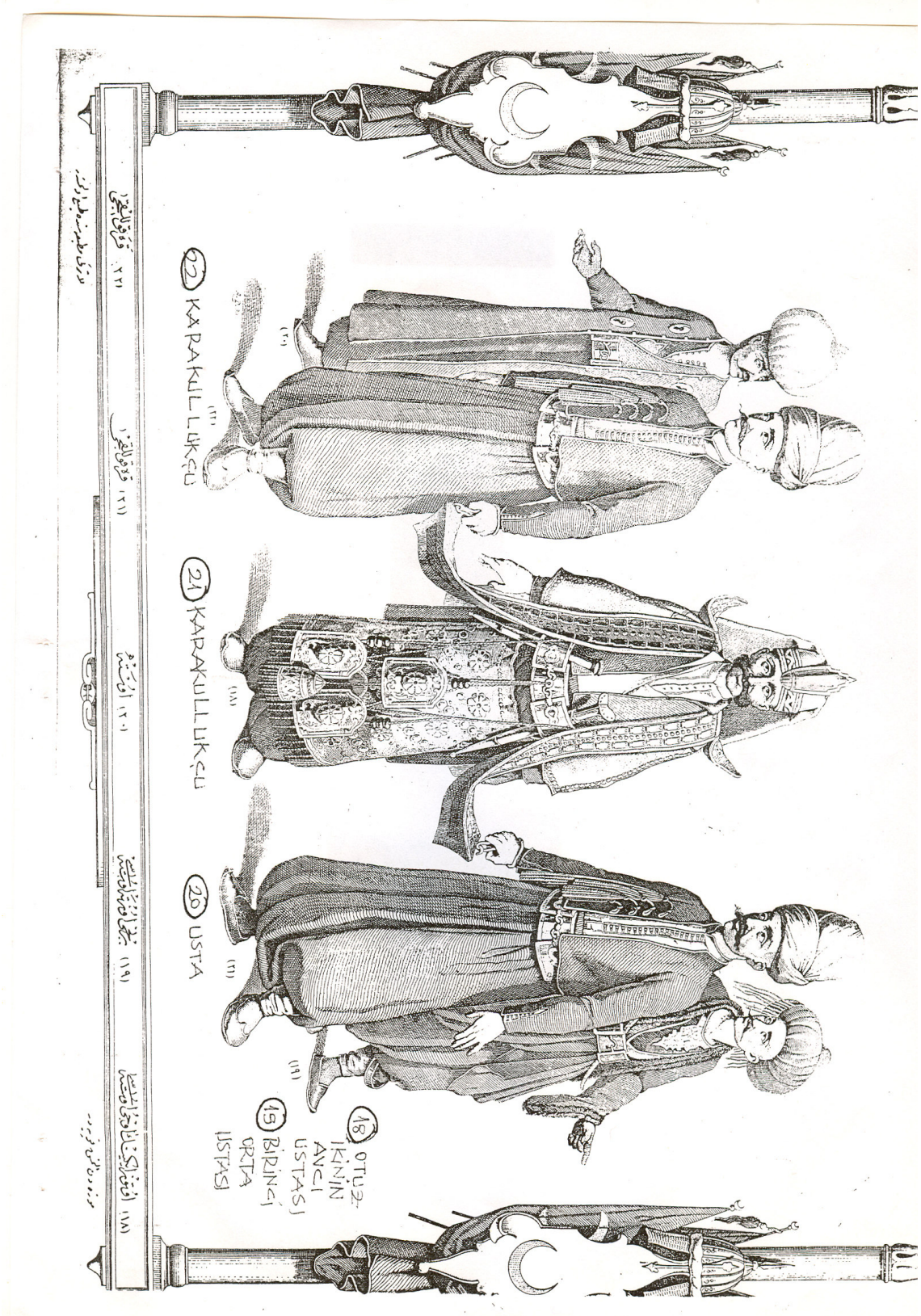
18 OTUZ İKİNİN AVCI USTASI
19 BİRİNCİ ORTA USTASI
20 USTA
21 KARAKULLUKÇU
22 KARAKULLUKÇU

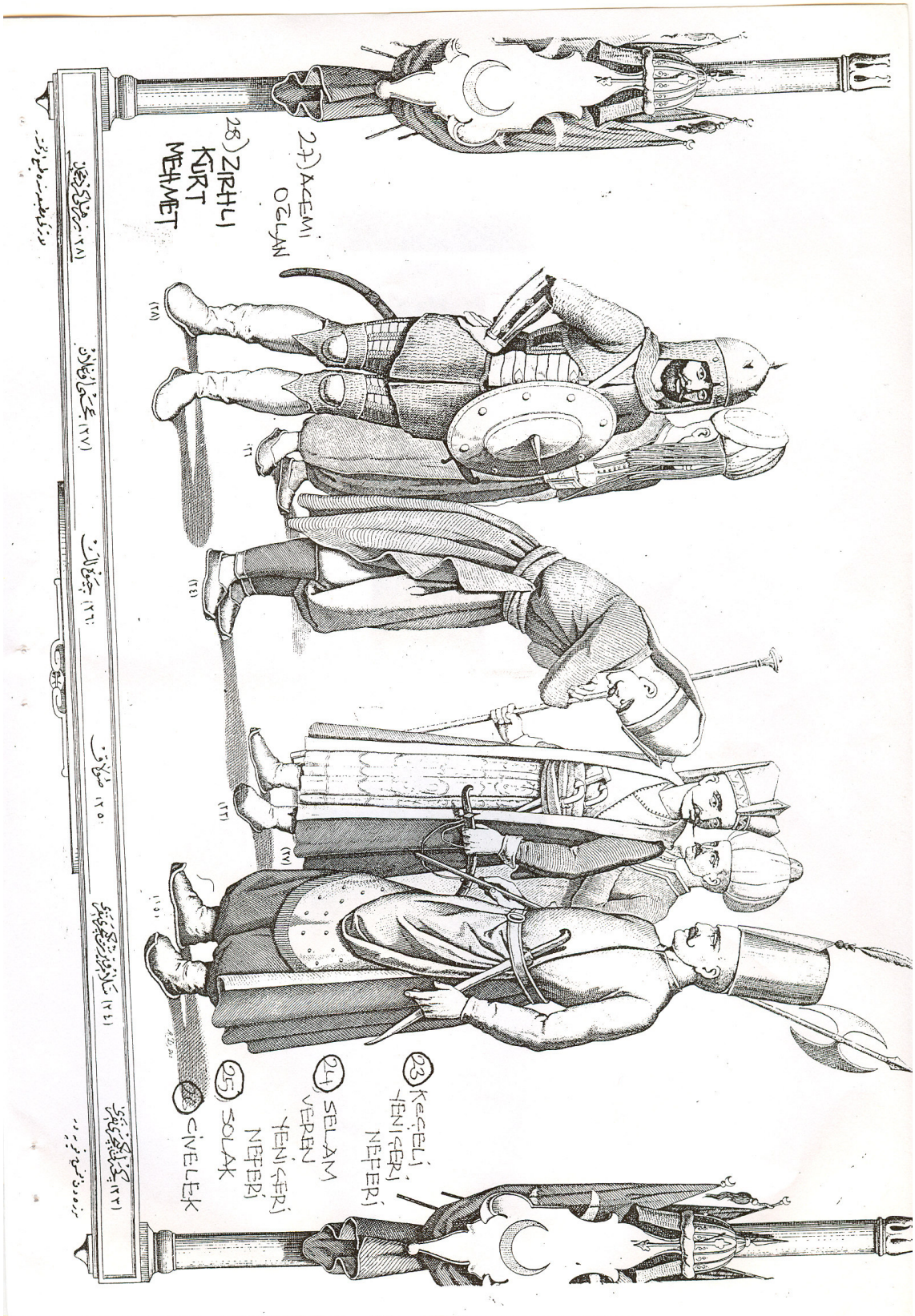
23) Keçeli Yeniçeri Neferi
24) Selam Veren Yeniçeri Neferi
25) Solak
26) Çivelek
27) Acemi Oğlan
28) Zırhlı Kurt Mehmet

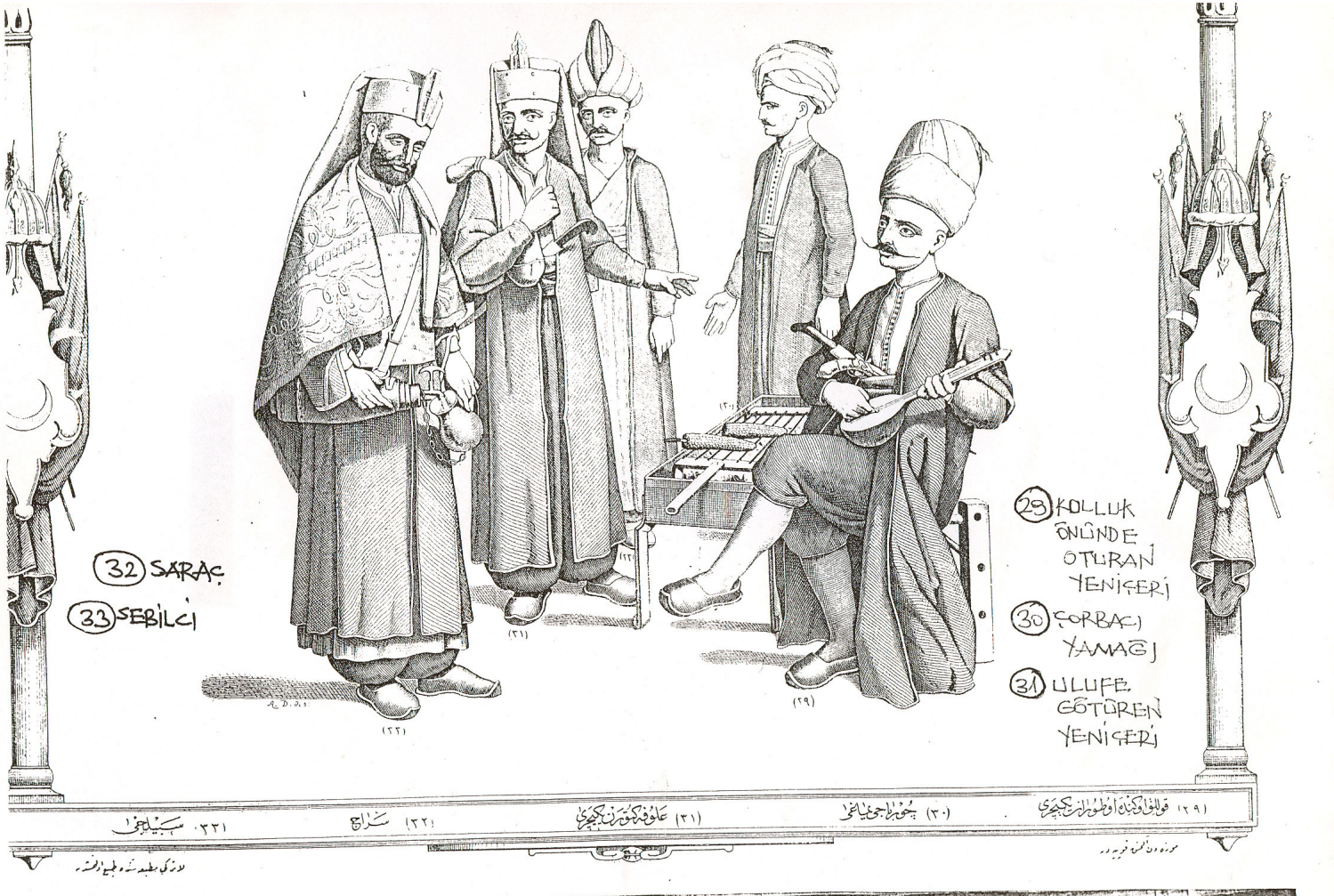

(۲۹) قوللوقه اوکیناه اولطورانر یکیچری (۳۰) چوربا جیسی یاغی (۳۱) علوفه گتورن یکیچری (۳۲) سراج (۳۳) سبیلجی

موزه دن آلنمش فوتوغراف

لاوه کی مطبعه سنده طبع اولنمشدر

(34) ORTA KASABI
(35) DEMIR USTASI
(36) DEMIR BAS CAVUSU
(37) ET GURET BEYGIRLER

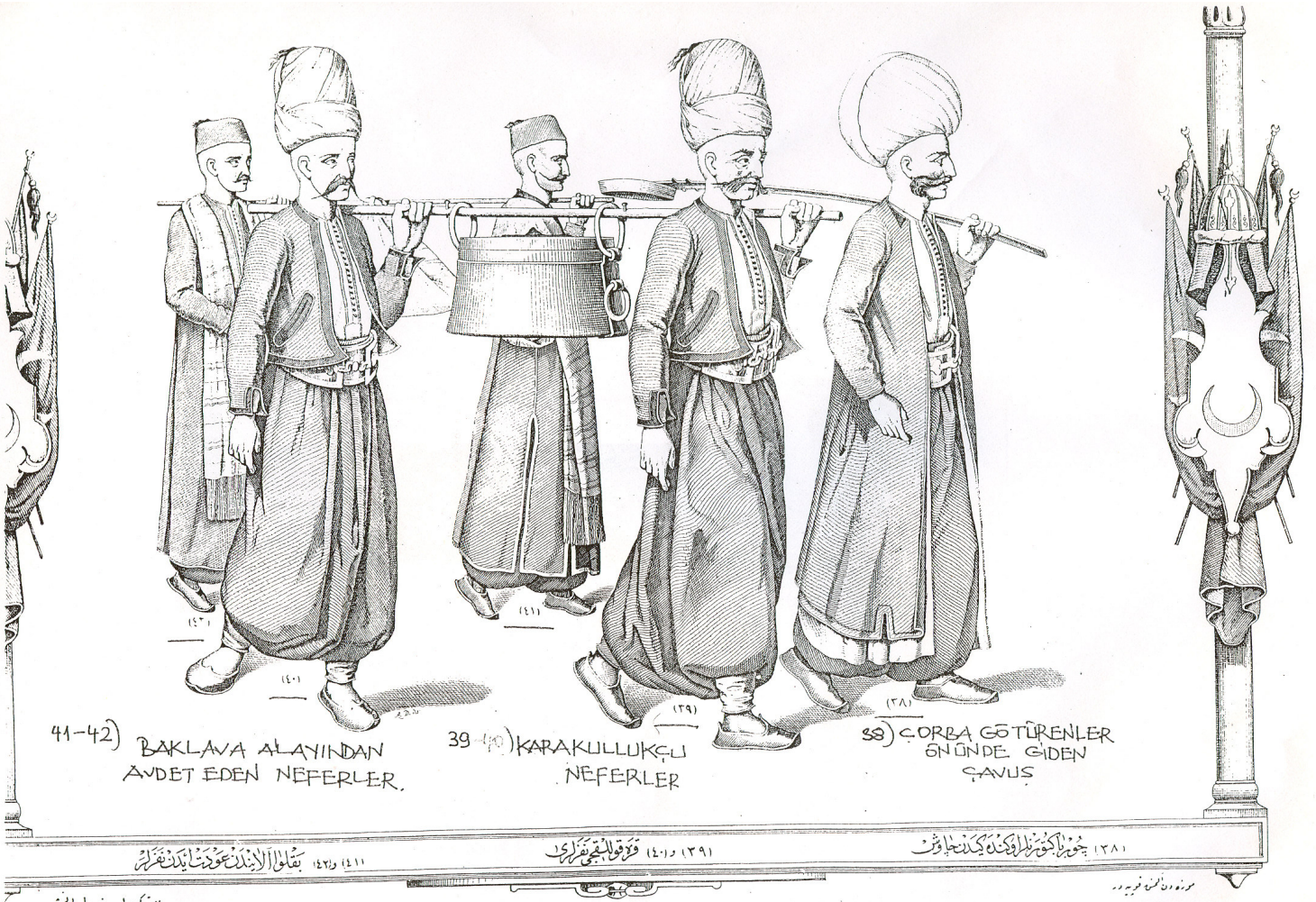
41-42) BAKLAVA ALAYINDAN AVDET EDEN NEFERLER.
39) KARAKULLUKÇU NEFERLER
38) ÇORBA GÖTÜRENLER ÖNÜNDE GİDEN ÇAVUS
(٤٢)
(٤١)
(٤٠)
(٣٩)
(٣٨)
(٣٨) چوربا كوتورلر اوكنده يكدن چاوش
(٣٩) و (٤٠) فرقه لر بچقلي تقاري
(٤١) و (٤٢) بقلوا الايندن عودتا يدن تقرلر

BİBLİYOĞRAFYA.

Adıyeke, A. Nükhet, **"Osmanlı Millet Uygulamasında Gelenekselliğin Rolü", Düşünen Siyaset**, **Sayı.7–8**,Ankara,1999.

Afyoncu, Erhan, **"Teşrifatı-zade Mehmed b.Ahmed'in Hayatına Işık Tutacak Bir Vesika", Tarih İncelemeleri Dergisi**, **sayı.16,** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir,2001.

Afyoncu, Erhan, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, I-V,V**,Yeditepe Yayınevi, İstanbul,2005.

Ahıshalı, Recep, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII: Yüzyıl),** Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul, 2001.

Ahmed Cevad, **Tarih-i Askeri-yi Osmanî**, Lâ Türkî Matbaası, İstanbul,1882.

Ahmed Cevad, **Tarih-i Asker-i Osmanî (Yeniçeriler),**İstanbul, 1297(1890).

Ahmed Vasıf Efendi**, Mehasinü'l-Asar ve Hakaiku'l-Ahbar, I-II,** Tahkik. Mücteba İlgürel, TTK, Ankara, 1994.

Ahmed Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmanî, I-II**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1293/1873.

Akdes, Nimet Kurat, **Prut Seferi ve Barışı, I-II,** TTK, Ankara,1951.

Aksan, Vırgınıa**, Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700–1783),** çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

Aktepe, M.Münir, "**Prut Seferleri ile ilgili Belgeler" Tarih Dergisi, sayı. 34,** İ.Ü.E.F., Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1983–84.

Aktepe, M.Münir, "**Baltacı Mehmet Paşa'nın 1711 Prut Seferi İle İlgili Emirleri" , Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı.1,** İ.Ü.E.F**.,** İstanbul,1970.

Aktepe, M.Münir, **"III. Ahmed Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar",Tarih Dergisi, VII, sayı.10,İ**.Ü.E.F.Osmanlı Matbaası. İstanbul,1954.

Aksu Nurettin-Ayfer Işıl,"**Tuğ", "Tuu", Türkiye Türkçösü- Kırgız Türkçösü Sözdüğü**, MEB, İstanbul, 1997.

Aktepe, Münir, **"III. Ahmed Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar",Tarih Dergisi, VII, sayı.10,** İ.Ü.E.F. Osmanlı Yalçın Matbaası, İstanbul,1954.

Ali Seydi Bey**, Teşrifat ve Teşkilatımız**, hzl.Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, t.s.

Âli, **"Tuğ-ı Hümayun", TOEM**, **I-XII,** Hilal Matbaası, İstanbul, 1339/1923,

Ali,"**Sancağımız ve Ayyıldız Nakşı**", TOEM, **sene: 8, no:46, Sayı. 49–62**, Hilal Matbaası, İstanbul,1333/1917.

Altınay, Ahmed Refik, **XI. Hicride İstanbul Hayatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988.

Altınay,Ahmed Refik,**XII. Hicride İstanbul Hayatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul. 1988.

Altınay, Ahmed Refik, **XIII. Hicride İstanbul Hayatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704) hzl.Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara,2000.

Amıcıs, Edmonde de, **İstanbul**, çev. Beyhun Akyavaş, Kültür Bakanlığı, Ankara,1986.

Arseven**,** C. Esad, **" Çadır", Sanat Ansiklopedisi**, **I-V**, MEB. Basımevi, İstanbul, 1950.

Artuk, İbrahim, **"Alay Köşkü",Tarihi Enstitüsü Dergisi, sene.1981–82, sayı. 12,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982.

Atasoy, Nurhan, **Otağ-ı Hümayun / Osmanlı Çadırları**, İstanbul, 2000.

Atasoy, Nurhan,"**Hırka-i Saadet", TDVİA, XVII,** İstanbul, 1998.

Atasoy, Nurhan, **1582:Surname-i Hümayun (Düğün Kitabı),** Koçbank, İstanbul,1997.

Atasoy, Nurhan, "**Selçuklu Kıyafetleri Hakkında Bir Deneme",Sanat Tarihi Yıllığı, IV,** İstanbul,1971.

Ayvazoğlu, Beşir, "Valide Alayı", Osmanlı Ansiklopedisi, I-VII, II, İz Yayıncılık, İstanbul,1996.Ayverdi, Samiha, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, I-II, I,İstanbul,1977.

Baldıran, Galip, **"Fransız Gezginler ve Eski İstanbul", Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (1999),** Selçuk Üniversitesi, Konya,2000.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları, I-II, I,Tercüman 1001 Temel Eser, hzl.Ertuğrul Düzdağ, y.y.t.s.

Bayrak, M.Orhan, **Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü**, İnkılâp, İstanbul,1999.

Bostan, İdris,, **"Kaptan Paşa" TDVİA, XXIV**, İstanbul,2001.

Bostan, İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, TTK.Ankara1992.

Bostan, İdris, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**,Bilge Yayınları, İstanbul,2005.

Busbecg, Ogier Ghiselim de, **Türkiye'yi Böyle Gördüm,** hzl.Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, t.s.

Çeşmizade Mustafa Reşad, **Çeşmizade Tarihi,** hzl. Bekir Kütükoğlu, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1959

Çetin, Birol, "**Osmanlı Yönetiminde Teşvik ve Ödüllendirme", Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, I, yıl.6, sayı,31**, İstanbul,2000.

Çürük, Cenap**, "Çadır**",**TDVİA**, **VIII**, İstanbul, 1999.

Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I-V,IV,** Türkiye Yayınevi,1971.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübdetü'l- Vekayii, I-III,** Sad.Abdülkadir Özcan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979.

Derleme Sözlüğü, I-XII, "Alkış", TDK, Ankara Üniversitesi Matbaası, Ankara, 1993.

Develioğlu, Ferit, **Osmanlı Türkçe, Ansiklopedik Lugat,** Aydın Kitapevi, Ankara, 2001.

Downey, Fairfax, **Kanuni Sultan Süleyman,**çev. Enis Behiç Koryürek, MEB, Ankara,1950.

D'ohsson M De M, **XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**, çev. Zerhan Yüksel, Turizm Bakanlığı, Ankara, 1983,

Edirneli Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi,** hzl.Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, y.y, ts.

Ekremoğlu, Niyazi, "**İhtişamın Tapusu Osmanlı Ordusunda",TM, Sayı.53,**İstanbul,1998.

Emecen, Feridun, **"Sefere Götürülen Defterlerin Defteri ", İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi, (Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan),** Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1991.

Erdem, Sargon, **"Alem", TDVİA, II,** İstanbul, 1989.

Ertuğ, Zeynep Tarım, "**Minyatürler ve Tarihi Belge Özellikleri", I-XII**, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2000.

Ertuğ, Zeynep Tarım, **XVI. Yüzyıl, Osmanlı Devletinde Cülus ve Cenaze Törenleri**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.

Esad Efendi, **(Teşrifat-ı Kadime), Osmanlı'da Töre ve Törenler**, sad. Yavuz Ercan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979.

Esin, Emel, "**İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve islama Giriş",Türk Kültürü El-Kitabı, I/VI, sayı.2,**İstanbul,1978.

Evliya Çelebi, **Seyahatname**, **I-X**,**II,** sad. Zuhuri Danışman, Yaylacılık Kardeş, Özaydın Matbaası, İstanbul, 1969.

Eyice, Semavi, **"Alay Köşkü", TDBİA, I-VIII, I,** İstanbul,1988.

Eyice, Semavi**,"Davut Paşa Sarayı", TDVİA**, İstanbul,1994.

Eyyubi Efendi, **Kanunnamesi**, hzl.Abdülkadir Özcan, Eren, İstanbul,1994.

Faraqhı, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat**, çev. Elif Kuluz, Tarih Vakfı Yurdu Yayınları İstanbul, 1997.

Fındıklılı Mehmed Ağa Silahdar, **Silahdar Tarihi, I-II**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

Freely, John, **Osmanlı Sarayı, Bir Hanedanlığın Öyküsü**, çev. Ayşegül Çetin, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993.

Galland, Antoine, **İstanbul' a Ait Günlük Hatıralar**, **I-II,** Çev: Nahit Sıtkı Örk, TTK, Ankara, 1943**.**

Gelibolulu Mustafa Âli, **Mevadü'n-Nefais Fi Kavaidi'l- Mecalis**, hzl: Mehmet Şeker, TTK, Ankara, 1997.

Goodwin, Godfrey **Yeniçeriler,** çev.Derin Türkömer, Doğan Kitap,İstanbul,2004.

Gökbilgin, M. Tayyib, **"Sancağ-ı Şerif" I-XIII, İA**, MEB, İstanbul,1966.

Gökyay, O.Şaik, **"Osmanlı Donanması ve Kapudanı-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hareketleri Esnasında Teşrifat Mucibince Yapılan Merasim", I-LXIX, Belleten, VII, Sayı.25,** TTK, Ankara,1962.

Gökyay, Orhan Şaik **"Osmanlı Donanması ve Kapudanı-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler***",***Tarih Enstitüsü Dergisi (TED), Sayı.12,** İÜEF, İstanbul,1982.

Halaçoğlu, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılar Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,** TTK, Ankara,1991.

Hammer, Purgstall Baron Joseph Von, **Osmanlı Devleti Tarihi, I-XVI, VI, IX, XI,** Ter. Mehmet Ata, hzl. Mümin Çevik ve Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985.

Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, çev. Salih Tuğ, **I-II,** İrfan Yayınevi, İstanbul,1993.

Haydar Çelebi, **Ruznamesi,** Tercüman 1001 Temel Eser, hzl. Yavuz Senemoğlu, İstanbul, t.s.

İpşirli, Mehmet **,"Elçi",TDVİA. XI,** İstanbul,1995.

İnalcık, Halil -Donalt Quataert, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300–1600), I-II,I,** Eren Yayıncılık, İstanbul,2000.

İnciciyan, P.G., , "**Osmanlı Padişahlarının Taç Giyme Töreni Olan Kılıç Alayı",Hayat Tarih Mecmuası,I,Mart 1965,sayı.2**, İstanbul,1965.

İpşirli, Mehmet,**"Hacegan",TDVİA**, **XIV,** İstanbul,1996.

İpşirli, Mehmet, **"Osmanlılar'da Cuma Selamlığı, Halk-Hükümdar Münasebetleri Açısından", İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi, (Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan),** Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1991.

Imber, Colin, **Osmanlı İmparatorluğu (1300-1650),** çev. Şiar Yalçın, İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları,İstanbul, 2006.

Jorge, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, **I-V,II,** çev. Nilüfer Epçeli, çeviri denetmeni. Kemal Beydilli, Yeditepe, İstanbul,2005.

Kantemir Dimitri, **Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,** I-III, çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı, Ankara,1980.

Karateke, T. Hakan, **Padişahım Çok Yaşa,(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler),**Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

Karatepe, Şükrü, **"Osmanlılarda Din-Devlet İlişkileri",Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, I,** yıl.6, sayı,31,İstanbul,2000.

Kaşgarlı Mahmud, **"Tuğ", Divan-ı Lügati't-Türk Tercemesi, I-IV,** Çev. Besim Atasoy, TTK, Ankara, 1992.

Kâtip Çelebi, **Tuhfetü'l- Kibar fî Esfari'l- Bihar,** hzl.O. Şaik Gökyay, MEB, İstanbul, 1973.

Kâtip Çelebi, **Seçmeler**, hzl.Orhan Şaik Gökyay, MEB, İstanbul,1968.

Kazıcı, Ziya, **"Alay",TDVİA**, **II**, İstanbul,1989.

Kemalpaşa-Zade, **Tevarih-i Ali Osman, X.Defter**, hzl.Şerafettin Severcan, TTK, Ankara,1996.

Kılıç, Orhan, **" XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, I, Yıl:6,sayı:31,** İstanbul,2000.

Kılıç, Rüya, **" Seyyid ve Şeriflerin Osmanlı Yönetimiyle İlişkileri: XIV-XVI. Yüzyıllar", Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (1999),** Selçuk Üniversitesi, Konya,2000.

Koçi Bey, **Risale**, sad. Zuhuri Danışman, MEB. İbrahim Müteferrika Matbaası, İstanbul,1972.

Koçu, Reşat Ekrem, **Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü**, Başnur Matbaası, Ankara, 1967.

Koçu, Reşat Ekrem, **Yeniçeriler**, Koçu Yayınları, İstanbul,1964.

Köprülü, M.Fuad, **"Hil'at" İslam Ansiklopedisi, V**, **MEB.** İstanbul,1965.

Köprülü, M.Fuad, "**Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar",Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası, I,** İstanbul,1931.

Köprülü, M.Fuad, **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul,1981.

Köprülü, Orhan F. "**Çavuş" ,TDVİA. VIII,** İstanbul,1993.

Köymen Mehmet Altay **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı, İstanbul,1976.

Kumbaracılar, Sedat, **"Padişah Devrinde Alay ve Merasimler", Hayat Tarih Mecmuası, I, Sayı.6,**İstanbul, Temmuz–1969.

Laqueur, Hans Peter, **Hüve'l- Baki İstanbulda Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları,** çev. Selahattin Dilidüzgün, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Lean, Thomas Mcheal, **Türk Askeri Kıyafetleri/1818**, çev. Muharrem Fevzi, Zaman Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

Levi, Avner, "**Kanun-i Sultan Süleyman Dönemi ve İstanbul'una Ait bir Kaynak", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı.13,** İstanbul,1986.

Lutfi Paşa, **Asafname,** Berlin,1910.

Mahir, Banu, **"Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Minyatür", Genel Türk Tarihi, I-X, Yeni Türkiye Yayınları**, **VI,** Ankara, 2002.

Marsıllı Graf, **Osmanılı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti,** Çev: Kaymakam Nazmi, Büyük Harbiye Matbaası, Ankara,1934.

Mehmed Halife, **Tarih-i Gılmani**, hzl.Kamil Su, Kültür Bakanlığı, Ankara,1986.

Mehmed Zeki, **"Serpuş",TOEM**, **Sayı:62.,** İstanbul,1335–1337,

Mehmed Şükrü, **Musavver Esfar-ı Bahriye-i Osmaniye**, Karabet Matbaası, İstanbul,1306/1889.

Mercan, Halil, **Teşrifatizade Mehmed Efendi'nin Defteri-i Teşrifatı,** (Basılmamış Y.Lisans Tezi), EÜSBE., Kayseri,1992.

Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-Vukuat,** hzl.Neşet Çağatay, **I-II, I,**TTK, Ankara,1979.

Naili Abdullah Paşa**, Defter-i Teşrifat**, y.s., ts.

Nutku, Özdemir, **Tarihimizden Kültür Manzaraları,** Kabakçı Yayınevi, İstanbul,1995.

Nutku, Özdemir, "**Bayram Alayı",TDVİA.,XI,** İstanbul,1992.

Onuk, Taciser, **Osmanlı Çadır Sanatı, (XVII-XIX. yy),** Kültür Bakanlığı ve TTK, Ankara, 1998.

Orgun, Zarif, **"Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak",TV**, İstanbul,1942.

Ortaylı, İlber, **Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek,** Timaş Yayınları, İstanbul,2006**.**

Ortaylı, İlber, **İstanbul'dan Sayfalar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Ortaylı, İlber, **"Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ",Genel Türk Tarihi, I-X,** Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Ögel, Bahaeddin, **"Tuğ" , İA, I-XIII**, **XII/II,** MEB, İstanbul, 1988.

Ögel, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, **I-II, II,** MEB. İstanbul,1971.

Ögel, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş, I-IX**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1978.

Ögel, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi, I-II,** MEB., İstanbul, 1971.

Öz, Tahsin **Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler,** İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1953.

Özbilgin, Erol,**"Osmanlılarda Gündelik Hayat", Osmanlı Ansiklopedisi, I-VII, II,** İz Yayıncılık, İstanbul,1996.

Özbilgen, Erol, **Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniyye),**İz Yayıncılık,İstanbul,2004.

Özcan, Abdülkadir, **"Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi", Tarih Dergisi, sayı.33,** İstanbul,1982.

Özcan, Abdülkadir, "**Çuhadar",TDVİA. VIII,** İstanbul,1993.

Özcan, Abdülkadir, **"Alemdar",TDVİA, II**, İstanbul,1989.

Özcan, Abdülkadir, **"Alkış", TDVİA, II**, İstanbul,1989.

Özcan, Abdülkadir,"**Davud Paşa Sahrası",TDVİA, IX,** İstanbul,1994.

Öztuna,T.Yılmaz, **Büyük Türkiye Tarihi, I-XII,** Ötüken Yayınevi, İstanbul,1978.

Öztuna,T.Yılmaz, **Türk Tarihinden Yapraklar,** Ötüken Neşriyat,İstanbul,2005,

Öztuna,T.Yılmaz,"**Osmanlıların Yükselme Döneminde Türk Denizciliği",Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, yıl.3, sayı. 34,** Ankara,1965.

Padişahlar Albümü **(1648–1789)-Osmanlı Tarihi, I-IV**, yayın yönetmeni. Abdullah Özkan, III, Boyut Yayın Grubu, İstanbul,1999.

Pakalın, M. Zeki, **"Sancağ-ı Şerif" Osmanlı Tarihi Deyimleri Sözlüğü, I-III,** MEB, İstanbul,1971.

Pala, İskender, "**Surre Alayları", Osmanlı Ansiklopedisi, I-VII, II**, İz Yayıncılık, İstanbul,1996.

Peçevi, İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi, I-II,** Çev: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.

Rahimizade (?),**Tarih-i Osman Paşa, Özdemiroğlu Osmanpaşa'nın Kafkasya Fetihleri (986–988/1578–1580) ve Tebriz'in Fethi,(993/1585),** hzl.Yunus Zeyrek, Kültür Bakanlığı, Ankara,2001.

Reyhanlı, Tülay, **İngiliz Gezginlere Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1589–1599),** Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara,1983.

Sahillioğlu, Halil, **"IV. Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi–Bağdat Seferi Harp Jurnalı", Belgeler-Türk Tarihi Belgesi Dergisi, II, sayı.3–4**,TTK, Ankara,1965.

Sakaoğlu, Necdet, **"Alaylar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, I-VI, I,** Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1988.

Sakaoğlu, Necdet, **"Sancağ-ı Şerif", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, I-VI, VI,** Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul,1988.

Sarıcık, Murat, **Osmanlı İmparatorluğunda Nakibu'l-Eşraflık Müessesesi,** TTK, Ankara,2003.

Selaniki, Mustafa Efendi, **Selaniki Tarihi, I-II**, hzl.Mehmet İpşirli, TTK, Ankara,1999.

Sertoğlu, Mithad, **Osmanlı Tarih Lugatı**, Erdem Kitabevi, İstanbul, 1998.

Sertoğlu, Mithad, **IV. Murat,** Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara,1987.

Servet Muhtar, **Yeniçeriler ve Eski Türk Ordusu,** Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi, İstanbul,1933.

Sevim, Nurettin, **XIII Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bakış**, Kültür Bakanlığı, Ankara,1990.

Silahdar, Fındıklılı Mehmed Ağa, **Nusretname, I-II,** hzl.İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, MEB.1969.

Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solakzade Tarihi, I-II, II,** hzl.Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989.

Stoye, John **Viyana Kuşatması,** çev.Derin Türkömer, Doğan Kitap,İstanbul,2004.

Şeker, Mehmet, **"Mevlid",TDVİA, XIX,** İstanbul,2004.

Şemdanizade, Fındıklılı Süleyman Efendi, **Müri't-Tevarih**, I-III, hzl. M.Münir Aktepe,İ.Ü.E.F., İstanbul,1981,

Şener, H.İbrahim, **"Eşref Saat",TDVİA, XI,** İstanbul,1995.

Taneri, Aydın, **Kara ve Deniz Kuvvetleri,(Kuruluş Devri***),*Kültür Bakanlığı, Ankara,1981.

Tansel, Selahattin, **1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma**, TTK, Ankara, 1951.

Tansel, Selahattin, **Yavuz Sultan Selim,** MEB, İstanbul,1969.

Tansel, Selahattin, **II. Bayezıd'ın Siyasi Hayatı**, MEB, İstanbul,1966.

Taşkıran, Cemalettin,**"Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu", Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, I, yıl.6, sayı,31**, İstanbul,2000.

Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi, **Tarihi (İstanbul'un Uzun Dört Yılı–1785–1789),**hzl. Feridun Emecen, Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV), İstanbul,2003.

Tevkii Abdurrahman Paşa, **"Osmanlı Kanunnameleri",MTM, I-III, III, Sayı.3**, Matbaa-i Amire, İstanbul,1331/1915,

Thevenot, Jean,**1655-1656'da Türkiye**, Tercüman 1001 Temel Eser, çev. Nuray Yıldız, İstanbul,1978.

TSK Tarihi, Sevk ve İdare Prensipleri ve Genel Karargah Faaliyetleri, I-III, II. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1977.

Turan, Şerafettin, **"Barbaros Hayreddin Paşa", TDVİA, V**,İstanbul,1992.

Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi, I-IV, I, Komisyon, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 1999.

Uğur, Ahmet, **Osmanlı Siyasetnameleri**, Erciyes Üniversitesi, Kayseri,1992.

Uzun, Mustafa, **"Muhammediye",Osmanlı Ansiklopedisi, I-VII, II,** İz Yayıncılık, İstanbul,1996.

Uzun, Mustafa**,"Gülbank**" **TDVİA, XIV,** İstanbul,1996.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Kapıkulu Ocakları, I-II,** TTK, Ankara, 1943.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nde Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK, Ankara,1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı,** TTK. Ankara,1965.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri,** TTK, Ankara,1972.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Saray Teşkilatı**, TTK, Ankara,1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **"1224/1809 senesinde Rus Seferine Gidecek Olan Kapıkulu Ocaklarının İstanbul'dan Hareketleri Esnasında Teşrifat Mucibince Yapılan Merasim", Belleten, VII, Sayı.25,** TTK, Ankara,1943.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **"Alay",MEB, İA, I-XIII,** Ankara.1995.

Üçel-Aybet,Gülgin, (**Avrupalı Seyyahların Gözünden), Osmanlı Dünyası ve İnsanları, (1530-1699)**,İletişim Yayınları,İstanbul, 2003.

Ünal, M. Ali, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı,(1518–1566),**TTK, Ankara, 1989.

Ünal, Tahsin,"**Savaşa Çıkan Osmanlı Ordusunda Lojistik İşleri – IV. Murad'ın Bağdat Seferi Hazırlıkları", Türk Kültürü, yıl. 5,sayı.58**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967.

Ünver, A.Süheyl, "**IV. Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi", Belleten, XVI, sayı.64**,TTK, Ankara,1952.

Vakanüvüs Ahmed Lutfi Efendi, **Tarihi, I-IX, I,** sad. Ahmet Hezarfen, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Yediyıldız, Bahaeddin, **" Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", Genel Türk Tarihi, VI,** Ankara,2002.

Yılmaz, Mevlüt Uluğtekin, **Osmanlının Arka Bahçesi,** M.U. Y.Yayını, Ankara,1988.

Zekeriyyazade, **Ferah-Cerbe Fethi**, hzl.Orhan Şaik Gökyay, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara,1988.

Zeyrek, Yunus, **IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruz-*Namesi***, Kültür Bakanlığı, Ankara,1999.

3 Numaralı Mühimme Defteri (966–968/1558–1560), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara,1993.

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565–1566), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara,1994.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564–1565),I-II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara,1995.

12 Numaralı Mühimme Defteri,(978–979 / 1570–1572), I,II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1996.

ÖZ GEÇMİŞ

11.04.1974 tarihinde Ankara'da doğmuşum. İlkokulu Ankara'da bitirdikten sonra orta öğrenimimi Bolu'nun Gerede ilçesinde tamamladım.1994–1999 yılları arasında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okudum.1999 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapmak üzere kaydoldum. 2003 yılında hazırlamış olduğum tezin kabul olmamasından dolayı Enstitüsünden ilişiğim kesildi, ancak 2005 yılında aftan yararlanarak Yüksek Lisansı tamamlamak için yeniden kaydoldum. 2001 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak Ankara'da İmam-hatipliğe başladım.2005 yılının Eylül ayından beri Kütahya'nın Emet ilçesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapmaktayım.

İletişim Adresi:
Örencik İlköğretim Okulu
Emet/KÜTAHYA

e-mail: hacıali43@hotmail.com

Tel :
Cep : (0537) 896 08 00